

27202

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
BÖLGESİ'NİN EKONOMİK ENTEGRASYONA
GECİŞ PROBLEMLERİ VE BAŞARISINDA
TÜRKİYE'NİN ROLÜ

İrfan KALAYCI

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Eğitim-Öğretim Sınav
Yönergesi'nin İktisat Anabilim Dalı
için öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

MALATYA
Haziran 1993

F.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma, jürümüz tarafından İktisat Anabilim dalında BİLİM UZMANLIĞI tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Adı, Soyadı ve Unvanı

Uye

Adı, Soyadı ve Unvanı

Uye

Adı, Soyadı ve Unvanı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..../..../1993

İmza

Adı, Soyadı ve Unvanı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

KEİB Projesi, 20. yüzyıl entegrasyon çağında atılan adımların ne ilki ne de sonucusudur. Biz ekonomi bilimcilerine düşen görev, bu nitelikte entegrasyon faaliyetlerinin insanlığın refah ve mutluluğu yönünde seyir etmesini sağlayacak tahliller yapmaktır.

Başlangıçta yeni bir konu olması nedeniyle çekingen davrandığım, fakat daha sonra hoşlanmaya başladığım KEİB konusunu bilimsel bir tez çalışması haline getirmemde Üniversite içinde ve dışında bir çok değerli kişiden yardım gördüm. Bundan dolayı onlara tek tek teşekkür etmeyi bir borc bilirim.

Öncelikle beni böyle ilginç ve dinamik bir konuya ısındıran tez danışmanım Sayın Doc.Dr. Ali Karaca'ya; yakın ilgilerinden ve görüşleriyle katkıda bulunmalarından dolayı Bölüm Başkanımız Sayın Prof.Dr. Naim Akman'a ve Sayın Prof.Dr. Rıza Kandiller'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca, literatür taramasını yaptığım Ankara'da, araştırmama fazlasıyla yakınlık gösteren bir çok arkadaşım olmuştur. Bunlardan, özellikle İGEME'den Uzman Yrd. Sayın Sevil Karaca ile HDTM'den Uzm.Yrd. Sayın Ramazan Tezcan'ı, gerek bizzat görüşmelerimizde, gerekse posta yoluyla kaynak gereksinimi özveriyle gideren bu genç arkadaşları sevgiyle anıyorum. Merkez Bankası Genel Müdürlüğü Kütüphanesi'ndeki görevli sempatik memurenin İngilizce bülten ve dergileri bulmaktaki becerisini ise hiç unutmayacağım.

Son olarak, bu araştırmanın sonuçlanmasında, doğrudan yada dolaylı emeği geçen bütün herkese teşekkür ederken, bu tezin, bilim denen ummanın sadece küçük bir damlası olduğunu hissetmekten büyük sevinç duyuyorum.

İrfan KALAYCI

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
Onsöz	I
İçindekiler	II
Tablolar Listesi	VI
Kısaltmalar Listesi	VIII

Birinci Bölüm

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1.1. Problemin Ortaya Konulması	1
1.2. Tanımlar	2
2. ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI	4

İkinci Bölüm

KEİB, DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER VE ÜYE ÜLKELERİN DURUMU

1. KEİB'İN ANLAMI, TARİHCESİ VE CERCEVESİ	6
1.1. Anlamı	6
1.2. Tarihcisi	8
1.3. Cercevesi (Deklarasyon maddeleri)	10
1.3.1. Amaçlar ve ilkeler	10
1.3.2. Hükümetler arası işbirliği	11
1.3.3. Ticaret hacminin, yatırım ve sermaye akımının arttırılmasına ilişkin önlemler	12
1.3.4. Çevre korunması	12
1.3.5. Kurumsal yapı ve üyelik	13
2. KEİB'İN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER	13
2.1. Dış Ticaretten Beklenen Yararlar	14
2.2. Uluslararası Ekonomik Entegrasyon Örnekleri	15
2.3. 1990 Konjonktürü Gelişmeleri	24
2.3.1. Sovyetler Birliği'nde çözülüş ve çöküş	25

2.3.2. İki Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa'nın Batı Avrupa normlarına adaptasyonu	36
2.3.3. Avrupa Topluluğu'nun Tek Devlet'e doğru gidişi	40
3. KEİB ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI EKONOMİK DURUMU	47
3.1. Üye Ülkelerin Ekonomik Profili	47
3.1.1. Arnavutluk	47
3.1.2. Azerbeycan	51
3.1.3. Bulgaristan	55
3.1.4. Ermenistan	60
3.1.5. Gürcistan	64
3.1.6. Moldavya	69
3.1.7. Romanya	73
3.1.8. Rusya Federasyonu	78
3.1.9. Türkiye	87
3.1.10. Ukrayna	95
3.1.11. Yunanistan	98
3.2. Üye Ülkelerin Gözlemlenebilir Göstergelerle Karşılaştırılması	101

Üçüncü Bölüm

KEİB'İN EKONOMİK ENTEGRASYONA GECİŞ PROBLEMLERİ; ÇÖZÜMÜ İÇİN ORTAK KURUMLAR VE POLİTİKALAR

1. KEİB'İN EKONOMİK ENTEGRASYONA GECİŞ PROBLEMLERİ	109
1.1. Ekonomik Problemler	110
1.2. Teknolojik Problemler	112
1.3. Sosyo-politik Problemler	113
2. KEİB'DE PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜ İÇİN ORTAK KURUMLAR VE POLİTİKALAR	115
2.1. Ortak Kurumlar (Kurumsal Yapılanma)	116
2.1.1. Genel Sekreteryaya	118
2.1.2. Karadeniz Zirvesi	118
2.1.3. Bakanlar Konseyi	118
2.1.4. KEİB Komisyonu	119
2.1.5. Karadeniz Parlamentosu	120

2.1.6. Sayıştay	121
2.1.7. Karadeniz Adalet Divanı	121
2.1.8. Danışma organları	122
2.2. Ortak Politikalar (Politikaların Harmonizasyonu)	122
2.2.1. Para-kredi politikası	123
2.2.2. Rekabet politikası	125
2.2.3. Dış ticaret ve gümrük politikası	126
2.2.4. Tarım politikası	127
2.2.5. Sanayi politikası	129
2.2.6. Ar-Ge ve teknoloji politikası	130
2.2.7. Enerji politikası	131
2.2.8. Vergi politikası	131
2.2.9. Bölgesel kalkınma politikası	132
2.2.10. Sosyal ve diğer politikalar	132

Dördüncü Bölüm

KEİB'İN BAŞARISINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN BİR KESİTİ	138
1.1. Ekonomide Devletçilik Dönemi	138
1.2. Plânlı Kalkınma Dönemi	141
1.3. Dışa Açılma Dönemi; 24 Ocak 1980 Programı ve Sonrası	145
2. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DÜNYADA, AVRUPA'DA VE KEİB'TEKİ YERİ	148
2.1. Üretimde Türkiye-Dünya karşılaştırması	148
2.2. Makroekonomik göstergelerle Türkiye-Avrupa karşılaştırması	150
2.3. Entegrasyon koşulları ve bazı ekonomik göstergeler açısından Türkiye-KEİB karşılaştırması	153
3. KEİB'İN BAŞARISINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ	157
3.1. Türkiye'nin Öncülüğü ve Nedenlerinin Tartışılması	158
3.1.1. Lehte görüşler	158
3.1.2. Aleyhte görüşler	160
3.2. Türkiye'nin Mega Hedefleri	161
3.3. Türkiye'nin Ortak Projelerde Etkin İşlevleri	165
3.3.1. Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası	165

3.3.2. Yerli "Hong Kong" Pazarları	167
3.3.3. Rekabet enstrümanlarını geliştirme	169

Beşinci Bölüm
SONUC

1. BULGULAR VE ÖNERİLER	172
1.1. Bulgular	172
1.2. Öneriler	176
KAYNAKÇA	180

TABLolar LİSTESİ

Tablo - 1 : ARNAVUTLUK'UN NMU YAPISI, 1960-89	49
Tablo - 2 : İTHAL VE İHRAC MALLARININ KOMPOZİSYONU, 1989	50
Tablo - 3 : AZERBEYCAN'IN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİ	52
Tablo - 4 : DIŞ TİCARET DURUMU	54
Tablo - 5 : BULGARİSTAN EKONOMİSİNİN TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİ, 1988-91	57
Tablo - 6 : NMU'NUN KAYNAKLARI, 1990	58
Tablo - 7 : TOPLAM MAL İHRACATI VE İTHALATI, 1990	59
Tablo - 8 : ERMENİSTAN'IN ÜRETİM DURUMU, 1988	61
Tablo - 9 : DIŞ TİCARET DENGESİ, 1988-90	63
Tablo -10 : GURCİSTAN'DA NMU-SEKTOREL PAYLARI VE GSYİH İLİŞKİSİ, 1988-90	66
Tablo -11 : DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ, 1988-90	68
Tablo -12 : MOLDAVYA EKONOMİSİNDE ÜRETİM GÖSTERGELERİ, 1988-91	70
Tablo -13 : DIŞ TİCARET DURUMU	72
Tablo -14 : ROMANYA EKONOMİSİNİN MAKRO GÖSTERGELERİ	75
Tablo -15 : NMU VE GSMH'Yİ OLUŞTURAN ELEMANLAR, 1989	76
Tablo -16 : MAL İHRACATI VE İTHALATI, 1989	77
Tablo -17 : RUSYA FEDERASYONU'NDA NMU VE İSTİHDAMIN SEKTOREL DAĞILIMI, 1988-90	80
Tablo -18 : DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ, 1988-90	82
Tablo -19 : TÜRKİYE'DE k.b.GSMH, 1979-90	89
Tablo -20 : TEFE VE TFE YILLIK DEĞİŞMELERİ, 1986-91	91
Tablo -21 : DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ, 1985-93	93
Tablo -22 : SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACAT VE MAL GRUPLARI BAZINDA İTHALAT, 1990,91	94
Tablo -23 : UKRAYNA'NIN TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER, 1988-91	96
Tablo -24 : DIŞ TİCARET DURUMU, 1988-90	97
Tablo -25 : YUNANİSTAN'DA ÜRETİM, DIŞ TİCARET, REZERV, DIŞ BORÇ VE KUR DEĞİŞMELERİ, 1986-90	100
Tablo -26 : NUFUS VE ALAN YAPISI İTİBARIYLA KEİB, 1990	103
Tablo -27 : KEİB'İN İHRACAT-İTHALAT DURUMU	137

Tablo -28 : TÜRKİYE'DE 1963-83 DÖNEMLERİNDE İHRACAT VE İTHALAT GELİŞİMİ	144
Tablo -29 : PLANLI DÖNEMDE İHRACATIN YAPISAL GELİŞİMİ	145
Tablo -30 : ALMANYA-TURKİYE-YUNANİSTAN KARŞILAŞTIRMASI, 1988	151
Tablo -31 : ÜRETİM POTANSİYELİ ACISINDAN TÜRKİYE-KEİB	154
Tablo -32 : EKONOMİK FAALİYETLERİ VE DOĞAL KAYNAKLARI ACISINDAN TÜRKİYE-KEİB	156

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ACM: The Arab Common Market (Arap Ortak Pazarı)
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA: The Asean Free Trade Area (Asya Serbest Ticaret Bölgesi)
AGÜ: Az Gelişmiş Ülkeler
AKCT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ALADI: Association Latino Americana de Integracion (Bkz.: LAFTA)
A.g.b.: Adı geçen bülten
A.g.g.: Adı geçen gazete
A.g.e.: Adı geçen eser
A.g.r.: Adı geçen rapor
A.g.y.: Adı geçen yazar
Ar-Ge: Araştırma-geliştirme
ASEAN: The Association of South-East Asean Nations (Güneydoğu Asya
Ulusları Topluluğu)
A.Ş.: Anonim Şirketi
AT: Avrupa Topluluğu
- BAB: Batı Avrupa Birliği
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz: Bakınız
BM: Birleşmiş Milletler
BR: Beyaz Rusya (Belorusya)
- C: Cilt numarası
CİB: Cari İşlemler Bilancosu
COMECON (CMEA): The Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı
Ekonomik Yardım Konseyi)
Commonwealth: İngiliz Uluslar Topluluğu
- DAC (ADC): Demokratik Almanya Cumhuriyeti
DAP: Doğu Anadolu Projesi
DCM: Dövizle Cevrilebilir Mevduat

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DM: Deutsche Mark (Alman para birimi)

\$: ABD doları

DPT: Devlet Plânlama Teşkilatı

Dr: Drahmi (Yunan para birimi)

ECU: The European Currency Unit (Avrupa para birimi)

ECO: The Economic Cooperation Organisation (Ekonomi İşbirliği Örgütü)

EEE: Espace Economique Europeenne (Bkz.: EES)

EES: The European Economic Space (Avrupa Ekonomik Alanı)

EFTA: The European Free Trade Area (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)

EIU: Economic Intelligence Unit (Ekonomik Danışma Birimi)

EP: Ekonomi-Politika (Dergi)

EURATOM: The European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)

FAC (AFC): Federal Almanya Cumhuriyeti

g: gazete

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GATT: The General Agreement on Trade and Tariffs (Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması)

GSMH: Gayrisafi milli hasılası

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi hasılası

GYU: Gelişme yolundaki ülkeler

GÜ: Gelişmiş ülkeler

HDTM: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

IMF: The International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

İGEME: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi

II.D.S.: İkinci Dünya Savaşı

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

J.V.: Joint Ventures (Ortak girişimler)

KAP: Karadeniz (Kuzey Anadolu) Projesi

k.b.: kişi başına

KDV: Katma Değer Vergisi

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KEİB: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi

KEİP: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi

kg.: kilogram

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

km2: kilometre kare

KP: Kalkınma Planı

KTYB: Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası

LAFTA: The Latin American Free Trade Association (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)

Lk: Lek (Arnavut para birimi)

Lv: Leva (Bulgar para birimi)

MG: Milli gelir

m3: metre küp

NAFTA: The North American Free Trade Association (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), ayrıca, The New Zealand Avustralia Free Trade Agreement (Yeni Zelanda Avustralya Serbest Ticaret Anlaşması)

NATO: The North Atlantic Organisation (Kuzey Atlantik Askeri Savunma Paktı)

NMU: Net milli gelir

OGT: Ortak gümrük tarifeleri

P: program

Rb: Ruble (BDT-Rus para birimi)

RCD: The Regional Cooperation for Development

RF: Rusya Federasyonu

s: Sayfa

S: Sayı

SB: Sovyetler Birliği

SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T: tahmin(i)

TEFE: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

TFE: Tüketici Fiyatları Endeksi

TL: Türk Lirası

TUSİAD: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği

YDD: Yeni dünya Düzeni

‰: Yüzde

Birinci Bölüm

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırma hakkında genel bilgiler verilmiş ve işlenen konuların sunuş sırası belirtilmiştir.

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu başlık altında araştırmaya konu olan "problem" ortaya konularak, ilgili konunun araştırılması ve tahlil edilmesinin nedeni üzerinde durulmuştur.

1.1. Problemin Ortaya Konulması:

Globalleşme ya da küresel rekabet denilen olayın hızla dünyanın gündemine girdiği şu sırada, hemen her ülke, başta ekonomik olmak üzere uluslararası ilişkilerine örgütlenerak yeni bir boyut kazandırma çabası içindedir.

Burada belirleyici olan unsur, ülkelerin, uzun vadeli ekonomik çıkarları gereği, uluslararası işbölümünün çağdaş standartlara göre sürmesini istemeleri ve buna bağlı olarak "ortak refah", "ortak barış" ve "ortak istikrar" idealleri etrafında "birlikte kalkınma" ihtiyacını duymalarıdır.

Sözkonusu bu idealler ve ihtiyaçlar, bir ülke tarafından dile getirilip bir kaç ülke tarafından da önemsendiği zaman, doğal olarak bütünleşme süreci başlamaktadır. Bütünleşme sürecine giren her bir ülkenin kendi gerçeği, coğrafi ya da sosyo-ekonomik nedenlerle özel bir karakter taşısa bile, nihai hedefi genel ve aynıdır: Küresel rekabette gücünü tek başına belirlemek ve korumak yerine bunu toplu halde bir çatı altında birleşerek

yapmak pek çok ülke için daha çekici gelmektedir. Böylece, "doğru" projelerle başlayan bütünleşme süreci tamamlandığında küresel rekabetin sınırları daha bir daralacak, ülkeler birbirine daha bir yakınlaşacak ve sonucunda bir organizasyon içinde mevcut bütün kaynaklarıyla entegre olan ülkeler küresel rekabetin sunduğu yararları paylaşma olanağını elde edeceklerdir.

Küresel rekabetin kızıştığı ve küçük ülkeleri daha etkilediği 1990 konjonktüründe, güçlü ekonomileri temsil eden ya da etmek için çalışan ülkeler yeni hedefler doğrultusunda yeni politikalar saptayarak bütünleşmeye giden kanalları açmaktadırlar. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) projesi de bu konjonktürün bir ürünüdür.

Türkiye'nin fikir kaynağını yaptığı bu projeden amaçlanan, projeye taraf ülkeler arasında ticari ve ekonomik işbirliğinin daha rahat ve daha kazançlı olmasını sağlamaktır. Bu nitelikte bir işbirliği, ileriki aşamalarda kültürel ve siyasal işbirliğine de zemin hazırlayabilmektedir. Bütün bunlar için, üye ülkelerin ortak kaygılarla hareket etmeleri ve ortak platformlarda ciddi önlemler almaları gerekmektedir.

Bu araştırma iki temel noktadan yola çıkmıştır: Birincisi; bölge ülkelerinin KEİB gibi bir projeye neden ihtiyaç duyduklarını gün ışığına çıkartmak. İkincisi; KEİB projesinin başarılı bir entegrasyon modeline dönüşmesi için (bölgesel sorunları ve çözüm yolları dikkate alarak) öneriler sunmaktır.

Ekonomik entegrasyon biliminin içeriğine sadık kalarak tahlil edilmeye çalışılan bu çalışmada, "entegrasyon" ve "KEİB projesi" olmak üzere iki önemli kavram kullanılmıştır.

1.2. Tanımlar:

"KEİB projesi", coğrafik anlamda Karadeniz havzası etrafında

toplanmış 11 ülkenin (Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldavya, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan), kendi aralarındaki mevcut ekonomik ilişkilerinin daha düzenli,hızlı ve yararlı olmasını sağlamak amacıyla kurdukları bir ekonomik organizasyondur.

Politik ve askeri entegrasyonlardan farklı olarak, araştırma konumuzun esas eksenini oluşturan ekonomik entegrasyon terimi, pratikte bir gönüllü bağımlılığı ifade eder. Genel olarak; "işbirliği (cooperation), serbestleştirme (liberalisation) ve birleşme (unification) öğelerinin hepsini kapsayacak şekilde" (Yılmaz, 1985, 11) kullanılır.

Genel kabul gören bir başka görüşe göre,ekonomik entegrasyon, birleşmelerin gerçekleşmesi için kullanılan yöntemlerdir. Bu görüşü temsil edenlerden Binswanger, entegrasyondan sadece gümrük vb. engellerin kaldırılmasını anlarken, Bela Balassa ise,serbest ticareti uyaran hükümet ayırimcılığının yokluğu olarak söz etmektedir (Yılmaz,16; Akman, 1977,70). Ayrıca, Balassa tarafından kullanılmasından sonra,uluslararası ekonomik entegrasyonun iki önemli özelliği üzerinde durulmuştur: Bunlardan birincisi, bunun, uluslararası faktör hareketlerini icermesi; diğeri, ticari politikanın dışında maliye ve para politikalarında harmonizasyonu gerektirmesidir(Balkır ve Demirci, 1989, 9).

KEİB projesini bir statü ya da süreç halindeki entegrasyon biçiminde tasnif edenler de vardır. Eğer ülkeler, serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği aşamalarından birinden başlayarak orada kalıp bir diğer aşamaya geçmeyi düşünmezlerse, bu, o entegrasyonun bir "statü"(durum) ya da "stagnasyon" olduğunu; aksine, eğer ülkeler önceden belirledikleri bir taktakvim dahilinde ve periyodik olarak aşamadan aşamaya geçerek bir sürekliliği öngörüp gerçekleştirirlerse, bu da, o entegrasyon modelinin bir "süreç" (vetire) olduğunu gösterir.

Kısaca, sonderece yeni bir konu olması nedeniyle KEİ projesinin fikri altyapısı ve geleceğe dönük yarattığı beklentiler yeterince olgunlaşmamıştır. Ancak genel beklentiye göre, KEİB, bölgesel koşulların zorlaması ve uluslararası dengelerin yeniden hesaplanmaya başlanmasıyla, sürec halindeki bir entegrasyon modeli olma niteliğini kazanacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI:

Araştırma konusu beş ana bölüm halinde incelenmiştir. Araştırma konusu hakkında genel bilgilere "Giriş" bölümünde yer verilmiştir.

İkinci bölümde KEİB'in anlamı, tarihcesi, deklarasyon maddeleri çerçevesinde hedefleri açıklanırken, bu projenin doğuşunu hazırlayan nedenler dünya konjonktürünün içinde bulunduğu son gelişmeler ışığında sıralanmıştır. Bunları izleyen üçüncü altbölümde, önce üye ülkelerin tek tek ekonomik profili çıkartılmış, daha sonra da bu ülkeler, izlenebilir göstergelere göre bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Söz konusu ülkelere ilişkin verilerin ham ve az olması yüzünden ayrıntılı ve aynı göstergeler bazında bir ekonomik karşılaştırma yapılamamıştır.

Üçüncü bölümde KEİB'in ekonomik entegrasyona geçiş problemleri, bölgenin içsel yapısı esas alınarak ve somut olarak sıralanmıştır. Bu problemlerin azaltılması ve yok edilmesi oranında, projenin başarılı olmasını sağlayacak kurumsal yapılanmaya ve politikaların uyumlaştırılmasına ilişkin öneriler ise Avrupa Topluluğu deneyimi dikkate alınarak sunulmuştur.

KEİB'in başarısında özel olarak Türkiye'nin rolünün tartışıldığı dördüncü bölüm, Türkiye ekonomisinden bir kesite, Türkiye'nin öncülüğüne yönelik eleştirilere ve ülkemizin ortak projelere yapacağı katkılara ayrılmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise, bütün bu verilerden ve yorumlardan elde

edilen bulgular ve bulgular ışığında bir dizi öneriler sunulmuştur.

İkinci Bölüm

KEİB, DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER VE UYE ÜLKELERİN DURUMU

1.KEİB'İN ANLAMI, TARİHCESİ VE CERÇEVESİ

Günümüzde gittikçe artan globalleşme hareketleri artık tüm dünyayı ilgilendirir hale gelmiştir.

Globalleşme de denilen küreselleşmeden en fazla etkilenen ülkeler, önce kendi içinde, sonra kendi dışında birleşmeye en fazla gereksinim duyan ülkelerdir. Bu tür ülkelerin fazla olması yüzünden dünyanın her tarafında çeşitli entegrasyon modelleri kurulmaktadır.

Karadeniz'e sınırı bulunan ülkeler de bu globalleşme hareketlerinden etkilenmeye başladıklarından beri, bir ekonomik işbirliği arayışı içine girmişler ve Türkiye'nin proje mimarlığını yaptığı "Karadeniz Ekonomik İşbirliği" fikri etrafında toplanmışlardır.

İşte KEİB,örgütsel anlamını bir yandan bug loballesmede, diğer yandan işbirliğinin ilerici ütopyası olan entegrasyonda bulmaktadır.

1.1. KEİB'in Anlam ve Önemi:

KEİB'in ne olduğunu, projenin mimarı Şükrü Elekdağ'ın belirttiği gibi, ne olmadığından hareketle ortaya koymak mümkündür:

"KEİB, AT gibi bir gümrük birliği değildir. AT'da uyeler aralarındaki tüm gümrükleri ve engelleri tamamen kaldırır, üçüncü taraflara karşı da ortak bir gümrük tarifesi uygular.

"KEİB, EFTA gibi bir serbest ticaret bölgesi de değildir. EFTA'da bölge içinde ticaret üzerindeki tüm gümrükler ve engeller kaldırılırken, üçüncü taraflara karşı ortak tarife uygulanmaz.

"KEİB sözleşmesi bunlardan farklı olarak, bölgesel bir işbirliğini yönetecek ilkeler envanteri niteliğindedir. KEİB ile tasarlanan işbirliğinin amacı üye ülkelerin uzun vadede aralarında bir serbest mübadele bölgesi kurmalarıdır" (Elekdağ, 17.8.1992).

Buna ek olarak denilebilir ki, sözkonusu işbirliği, hükümetler arası olmaktan başka, özel kesim içinde de yaygınlaşarak tedricen bir bütünlük arz edecektir .

Proje haliyle KEİB'in hedefleri ve entegrasyonunu, daha güncel bir deyimle, ekonomik işbirliğini geliştirme yolunda kullanacağı enstrümanlar pek konuşulmamaktadır. Bunun bir nedeni, projeye atfedilen tek şeyin, bir "iyiniyet" deklarasyonundan ibaret olmasıdır. Halbuki, üye ülkeleri Avrupa ve Asya'dan oluştuğu için bir tür "Avrasya Topluluğu" görünümünde olan KEİB'nin somut bir entegrasyona dönüşmesi için gerekli her türlü koşulu yaratabileceği inancı vardır. Bununla birlikte, KEİB, sermaye birikiminin azlığı, dış ticaret ve teknoloji açığı, sanayileşme yetersizliği gibi ekonomik işbirliğini azaltıcı ve/veya entegrasyona geçişi zorlaştırıcı bir takım büyük problemlere, ve bu problemleri aşmasını sağlayacak yapısal kurumlarını oluşturma ve özellikle makro ekonomik politikaları geliştirip uygulama olanağına sahiptir.

KEİB'in mevcut halinden çok geleceğe dair bir anlam ifade edebilmesi, herşeyden önce, projenin mimarisiyle uğraşan ekonomist, hukukçu, ticari ateşe gibi alan uzmanı ve teknisyenlerin bölge refahına optimal hitabedecek bir entegrasyon modeli, şimdiki anlamıyla işbirliği düzeni kurmalarına ve böyle bir model ya da düzeni en doğru ve çağdaş politikalarla yaşama geçirecek bölge hükümetlerinin de belirli ve sürekli bir koordinasyonlu disiplinle çalışmalarına bağlıdır. Böylece KEİB, sadece bir iyiniyet sözleşmesi olan sıradan bir proje olmaktan çıkıp, Karadeniz'i ortak refah, barış ve istikrar havzasına dönüştürecek bir bütünleşme iradesini gösteren ülkelerin somut entegrasyon pratiği olacaktır.

Bu projenin bölgesel ve uluslararası önemini, dolayısıyla etkisini belirleyen, taraf ülkelerin sahip oldukları ekonomik potansiyelle bunu işe yarar hale getiren ekonomik performanstır. Bu potansiyel ve performans "pazar" bulunduğu ölçüde, KEİB'in yerel ve evrensel önemi devam edecektir. Zira, belirli nitelikte bir potansiyel ve performansı bulunmayan ülkelerin hiçbiri, bölgesel sorumluluğunu artıracak bir birliğe katılma cesaretini gösteremez. Ülkeleri biraraya getirerek bir güç temarküzünü artırmaya ve onu paylaşmaya yönelten temel unsur, fakir-zengin farklılaşmasından doğan savaş ortamını yoketmek, yerine barış koşullarını yerleştirmektir. Her zaman insanların zararına olmuş "anlamsız" savaşlardan dolayı meydana gelen doğal ve beşeri kaynak israfını önlemenin yolu elbette, özellikle sınır komşusu ülkelerin ticaretle başlayacak, kültür ve diplomasiyle devam edecek her türlü işbirliği kurmalarından geçer.

Dünyadaki güç dengesinin, tek başına büyük ülkelerin değil, küçük de olsalar bir çok ülkenin bilinçli bir secimle örgütlendikleri ekonomik birliklerin lehine değişmekte olduğu şu çağımızda, KEİB'in anlam ve önemini kavrayabilmek için, ortaya çıkış amacını dile getiren projenin tarihçesine ve deklarasyon metnine bakmak yeterlidir.

1.2. Tarihçesi:

25 Haziran 1992 tarihli Karadeniz Zirvesi yapılmadan (KEİB'in kuruluş bildirgesi imzalanmadan) önce Türkiye, SSCB, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla Karadeniz Ülkeleri ve Ticaret İşbirliği Topluluğu'nun kuruluş yapısı ve faaliyetleri hakkında ilk toplantı 19.12.1990'da Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

KEİB, sadece yeni bir projenin adı olması nedeniyle tarihçesinden pek söz edilemez, ama gecirdiği aşamalar bir takvime bağlanacak olursa şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır:

19-12 Aralık 1990, Ankara.

12-13 Mart 1991, Bükreş.

23-24 Nisan 1991, Sofya.

11-12 Temmuz 1991, Moskova.

3 Şubat 1992, İstanbul.

İlgili tarih ve ve kentlerde yapılan bu toplantılar, 11 Ülkenin devlet ya da hükümet başkanlarınca 25 Haziran 1992'de İstanbul'da KEİB'in kurulduğuna ilişkin sözleşmenin imzalanmasına ve bir deklarasyonun yayımlanmasına temel zemin hazırlamıştır.

EmekliBüyükelci Şükrü Elekdağ'ın fikri altyapısını oluşturduğu, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin ise organizasyonunu yaptığı KEİB sözleşmesine taraf olan ülkelerle imza atan temsilcileri şöyle:

Arnavutluk	: Cumhurbaşkanı Sali Berişa,
Azerbeycan	: Cumhurbaşkanı Ebulfez Elcibey,
Bulgaristan	: Cumhurbaşkanı Jelu Jeleu,
Ermenistan	: Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan,
Gürcistan	: Devlet Konseyi Başkanı Eduard Shevardnadze
Moldavya	: Cumhurbaşkanı Mircea Sinegur
Romanya	: Cumhurbaşkanı Ion Iliescu
Rusya Federasyonu	: Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin
Türkiye	: Başbakanı Süleyman Demirel
Ukrayna	: Cumhurbaşkanı Leonid Kravçuk
Yunanistan	: Başbakan Konstantin Mitsotakis.

1993 yılı, Proje'ye tarihsel bir ivme kazandıran iki önemli anlaşmaya sahne olmuştur. Bunlardan birincisi KEİ Parlamentoerler Asamblesi (KEİPA)'nin kuruluşuna (26 Şubat), diğeri Karadeniz Kültür İşbirliği'ne (5 Mart) ilişkin İstanbul'da imzalanan anlaşmalardır. Yunanistan ve Bulgaristan dışında 9 üye devletin Meclis Başkanlarınca deklarasyonunun

imzalandığı Asemble'nin ilk Genel Kurul Toplantısı 16 Haziran tarihinde yapılmıştır. Asemble'nin 2 yıllık bütçesinin yüzde 50'sini Türkiye karşılayacaktır. Ayrıca, ekonomik çıkışlı işbirliğinin kültürel alanlarda da yoğun olması beklenmektedir. "Kendine özel bir örgüt" olarak KEİB'te üye ülkeler arasındaki ikili ilişkiler meyvesini verdikçe, çok taraflı ilişkiler ortak bir zemine oturacaktır. Bundan her üye ülke kendi ulusal refah payını artırmak ve bu şekilde korumak gibi bir yarar sağlayacaktır. Aslında bu, zamana ve öteki ülkelerin çıkarına endeksli bir durumdur. Yani KEİB'nin geleceğini zaman ve bölge ülkelerin çıkar ilişkileri belirleyecektir.

1.3. Cercevesi:

Projenin mimarı Ş.Elekdağ'ın sınıflandırmasını esas alarak ve deklarasyon maddelerini de gözönünde bulundurarak KEİB sözleşmesi bölümler halinde açıklanabilir. Amaçlar, ilkeler, önlemler ve beklentileri içeren bu bölümler üye ülkelerin hepsini bağlayıcı bir cerceve niteliğini taşımaktadır.

1.3.1. Amaçlar ve ilkeler:

Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı olarak da bilinen AGİK ilkelerine dayanarak;

- Yeni bir barış ve güvenlik çağını şekillendirmek (madde 1),
- İnsan hakları ve temel özgürlüklere dayanan ekonomik demokrasi ve sosyal adaletten ileri gelen refahı geliştirmek (madde 2),
- Ülkelerarası karşılıklı yarar sağlamaya dayalı ekonomik işbirliğini artırmak (madde 3),
- AGİK sürecine ve Avrupa boyutunda bir ekonomik alan kurulmasına, tarafların dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşmesine

katkıda bulunmak (madde 5),

- Kendi aralarında olduğu kadar diğer ilgili ülkelerle de gerek ikili gerekse çok taraflı işbirliğini daha da geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi başarmak ; ekonomik,sosyal ve teknolojik ilerlemelerini hızlandırmak ve serbest girişimciliği özendirmek (madde 6),

- Aralarındaki ekonomik işbirliğini yükümlülüklerine ters düşmeyecek ve taraf ülkelerin uluslararası kuruluşlarla olduğu kadar AT ve bölgesel gelişimler içindeki işbirliği de dahil, üçüncü taraflarla ilişkilerin sürmesini engellemeyecek şekilde geliştirmek (madde 7),

- Karadeniz'in dostca ve iyi komşuluk ilişkilerini arttırıcı bir barış, istikrar ve refah denizi olmasını sağlamak (madde 8),

- Uluslararası kabul görmüş Devletler Hukuku ilkelerine uymak (madde 9)...

1.3.2. Hükümetler arası işbirliği:

- Ekonomik işbirliğinin tedricen arttırılacağını ve bu süreç içinde öncelikleri saptarken, tarafların özel ekonomik koşullarını,çıkarlarını ve capraşık düşüncelerini ve özellikle pazar ekonomisine geçiş halindeki ülkelerin sorunlarını dikkate almak (madde 10),

- Her ülkenin ekonomik ve mali kuruluşları, işletmeleri ve şirketleri ile bölgesel ve uluslararası ekonomik ve mali kuruluşların ilgi duyulan ortak projelerin gerçekleştirilmesini özendirmek (madde 11),

- Hükümet ya da hükümet dışı düzeyde uygun kredi ve mali düzenlemelerin akdini hesaba katmak; ortak projelerin finansmanı için fonların harekete geçirilmesi yollarını aramak; bu kapsamda bir "Karadeniz

Dış Ticaret ve Yatırım Bankası" kurulması olanak ve yöntemlerini araştırmak (madde 16)...

1.3.3. Ticaret hacminin, yatırım ve sermaye akımının arttırılmasına ilişkin önlemler:

- Yetkili kurumların da katılımıyla altyapı, ulaştırma, haberleşme, ekonomik ve ticari işbirliği alışverişi, enerji, hammadde, ürünlerin standardizasyonu, turizm, tarım, sanayi, madencilik, tıp, eczacılık, veterinerlik, bilim ve teknoloji gibi alanlarda projeleri tanımlayarak geliştirme ve uygulama yönünde somut adımlar atmak (madde 12 ve 13),

- Karşılıklı görüşmeler yoluyla, işadamlarının kendi bölgelerine kolay girişlerini, ikametlerini ve serbest dolaşımını kolaylaştırmak; işletmeler ve şirketler arasında doğrudan temasları özendirmek; küçük ve orta ölçekli işletmelere destek sağlamak; taraf ülkelerde düzenlenen uluslararası ihaleler hakkında bilgi değişimini teşvik ederek ulusal kural ve uygulamalara uygun olarak, bu ülkelerin işletme ve şirketlerine katılmaları için fırsat vermek; serbest bölgelerde işbirliğini özendirmek; mal ve hizmetlerde karşılıklı ticaretin genişlemesine katkıda bulunmak ve üçüncü taraflara olan sorumluluklarına aykırı olmayacak şekilde her çeşit engeli daha da azaltmak ya da tedricen kaldırmak için çalışmalarını sürdürerek, böyle bir gelişmenin lehine koşulları gerçekleştirmek; cifte vergilendirmenin kaldırılmasına ve yatırımların teşvik ve korunmasına dayalı anlaşmaların sonuçlandırılması ve uygulanmaya konulması aracılığıyla farklı şekillerdeki sanayi işbirliğine dair zemini hazırlamak (madde 14)...

1.3.4. Çevre korunması:

Çevre sağlığının korunması ve deniz biyolojisinin geliştirilmesi ilkesiyle;

- Karadeniz'in çevresel sorunlarının çözümlenmesinin insanların

mutluluğu için önemli olduğu bilinciyle, ülkelerin ekonomik kalkınmasının sürdürülebilir büyüme ile sağlanmasının yaşamsal olduğu doğrultusunda hareket etmek (madde 4)...

1.3.5. Kurumsal yapı ve üyelik:

- Gelişmeleri gözden geçirmek ve yeni hedefleri saptamak amacıyla, Dışişleri Bakanları nezdinde yılda en az bir kez ve rotasyon esasına göre düzenli toplantılar yapmak; ortak anlayış ile, değişik alanlardaki işbirliğini ilgilendiren gerekli düzenlemeleri önermek üzere bu zamana kadar ve sürekli uzman çalışma grupları kurmak; bu aşamada kurumsal esnekliği sağlamak; iş dünyasının temsilcilerinin pratik deneyim yimlerinden yararlanılması için bu süreçte davet etmek (madde 17),

- Şimdiki belgenin öngördüğü kurallara uymayı taahhüt eden ülkeleri, (kurucu) üyelerin onayıyla tüm işbirliği sürecine katmak; üçüncü tarafların kuruluş, işletme ve şirketlerine de ortak ilgi duyulan projelere ilgilerini gösterme ve anlaşma sağlanması halinde bunların uygulanmasına katılma olanağı vermek; bölgesel ve uluslararası ekonomik ve mali kurumların da bu projelerin başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulunmalarını sağlayıcı elverişli ortam hazırlamak (madde 18), şeklinde sıralanmıştır.

Buraya kadar verilen bilgiler, KEİB sözleşmesinin salt ana metnini oluşturmaktadır. Tek başına ve bu haliyle sözleşmenin çerçevesi boştur. Çerçevenin doldurularak anlam kazanabilmesi için, sözleşmenin üye ülke kamuoylarının ilgi ve bilgisine sunulması, hükümetlerin dinamik kadrolarınca geliştirilip yaşama geçirilmesi, dünya barışı ve insan haklarını idealize eden uluslararası hukuksal anlaşmalarla çelişmesinin önüne geçilmesi ve son olarak, çağdaş ve benimsenebilir entegrasyon sözleşmeleriyle yenilenmesi gerekir.

2. KEİB'İN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER

KEİB'in kuruluşunu bir çok etken hazırlamıştır. Bu etkenlerin bir kısmı, Uye ülkelerin coğrafi, ekonomik, tarihsel ve siyasal yapılarının benzer özelliklerinden kaynaklanırken; diğer bir kısmı da, dünyanın genel konjonktürüne ve enternasyonalist (uluslararasılaşma) eğilimlerinin entegrasyon faaliyetlerine dönüşmesine bağlıdır. Butün bunlardan bir genelleme yapılarak, KEİB'in doğuşuna yol açan nedenler dış ticaretten beklenen yararlar, dünyadaki ekonomik birleşmeler, sosyalist blokun çökmesine sahne olan ve Avrupa Birliği gelişmeleri belgeleyen 1990 konjonktürü, ve son olarak, Uye ülkelerin ortak yönlerinin işbirliği sinyallerini vermesi, şeklinde irdelenebilir.

2.1. Dış Ticaretten Beklenen Yararlar:

Uluslararası ticaretin bilinen üç temel nedeni vardır ki, bunlar, ekonomik işbirliği projelerinin ve daha gelişmiş şekli olan ekonomik entegrasyonların zeminini de hazırlar.

Bu nedenlerden birincisi, yerli üretimin yetersizliğidir. Belliri malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi ya da kıt olması, diğerlerinde ise tersine bu malların aşırı bolluğu, ülkeleri birbirleriyle mal ticareti yapmaya iter. Dünyada hiçbir ülkenin kendi kendine yeterli olamayacağı yani otarşik bir ekonomiye sahip olamayacağı gerçeği, iç talep acığını kapatmanın başka bir yolunun olmaması, dış ticaretin anlam ve önemini açıklar niteliktedir. Dış ticaret için en büyük itici güç sayılan yerli üretimin yetersizliğini meydana getiren faktörler ise doğal kaynakların yeryüzüne dengesiz dağılımı, teknik bilgi ve uzman işgücü azlığı, ayrıca ekonomik kalkınma farklılıklarıdır (Seyidoğlu, 1991, 2-3).

Dış ticaretin ikinci nedeni, uluslararası üretim maliyetlerinde görülen farklılıklardır (price differentiation). Teknoloji ve doğal koşullar bakımından

belirli malların üretiminde herhangi bir engel bulunmayabilir, dolayısıyla dış ticarete gerek olmayabilir. Ancak ülkeler arasında üretimin ucuz/pahalı yapılması yani verimliliği açısından farklar sözkonusu olabildiğinden, her ülke fiilen üretebildiği tüm malları değil, bunların içinden en ucuza mal edebildiklerini üretmelidir. Bunları dışarıya satarak nispeten pahalıya ürettiklerini yurt dışından ithal edebilir. Klasiklerin "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi" diye bilinen bu görüşe göre, ülkeler en verimli oldukları alanlarda uzmanlaşır, böylece kaynaklar en etkin biçimde kullanılır, bu da bir bütün olarak dünya refahını artırarak ticarete katılan tüm ülkelere ortak yarar sağlar (Seyidoğlu, 4).

Dış ticaretin mal farklılaşmasına dayanan üçüncü ve son nedeni, tüketici tercihleri ve üretilen malların farklı olmasının ayrı bir ticaret alanı yaratmasıdır. Fiyat farkları, kalite öğesinin o denli önem taşımadığı standart nitelikteki mallar için geçerliyken, mal farklılıkları yaklaşımı, genellikle ileri teknoloji ürünü olan karmaşık yapıdaki sanayi mamulleri bazında fiyatları benzer fakat kalite farklarının önemli olduğu mallarda daha etkilidir. Eğer fiyat farklılıkları çok büyük olursa, bu durumda tüketiciler kalite farklarını bir yana bırakıp ucuz mallara yöneleceklerdir (a.g.y.).

Dış ticaretin yararlarına dönmek "teorik" beklentiler kadar, dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen entegrasyon denemeleri de, KEİB projesi gibi bir entegrasyon çekirdeğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

2.2. Uluslararası Ekonomik Entegrasyon Örnekleri:

Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve politik alanda sayısız entegrasyon denemesi yapılmıştır. Ülkelerin sahip olduğu güç birliği anlayışı ile refah ve barış arayışı sonucunda, entegrasyon denemelerinin ancak bir kısmı başarıya ulaşabilmiştir.

Amerika, Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya'da, her kıtada gerçekleşmiş, tasfiye olmuş ve gerçekleşmekte olan entegrasyon örneklerinin herbiri, hentuz yapılanmasını tamamlamamış KEİB için bir varlık nedeni, bir varolma iddiasıdır.

Aşağıda, entegrasyon örneklerinin sadece bellibaşlı olanları sıralanmıştır. Bunların dolaylı ve az da olsa KEİ projesinin ortaya çıkmasına yolactığı söylenebilir.

- Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA): 1960 yılında Montevideo Anlaşması ile Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Paraguay, Meksika ve Peru tarafından kurulmuş, ancak 20 yıllık süre içinde liberasyon koşullarını yerine getiremeyip başarılı olamayan LAFTA, yeni düzenlemelerle 1980'de yerini aynı adlı antlaşmayla ALADI örgütüne bırakmıştır (Karluk, 1990-a, 333).

- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): ABD ile Kanada 1988'in başında, iki ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulması amacıyla yapılan anlaşma, 10 yıllık sürede gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamaların kaldırılmasını öngörmektedir (s.340). 1989'un başında yürürlüğe giren bu anlaşmanın Meksika tarafından da kabul edilmesiyle Kuzey Amerika'da çok önemli bir serbest ticaret bölgesi yaratılmıştır.

- Avrupa Topluluğu (AT): Salt Avrupa kıtasında değil, tüm dünyada en gelişmiş ve diğerlerine göre en başarılı tek enteg rasyon modeli kabul edilen AT, üç ayrı topluluktan oluşmuştur:

(1) 1951 tarihli Paris Anlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (AKCT),

(2) 1957 tarihli Roma Anlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET),

(3) Aynı tarih ve anlaşmayla kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM).

1958'e kadarki geçiş döneminden sonra, Fransa ve Almanya'nın başını çektiği bir yöntem doğrultusunda, savaş endüstrisinin temel girdilerinden kömür ve çelik ürünlerinde bir ortak pazar yaratılmıştır. Tam istihdam, büyüme gibi makro hedefleri de bulunan fakat adeta bir tür kartelleşmeyi öne çıkaran Paris Anlaşması ile üye ülkeler arasında kömür, demir-çelik hammaddeleri üzerinde bir gümrük birliği sağlanmıştır.

1958'den itibaren Roma Anlaşması ile yürürlüğe giren AET çeşitli önemli özellikler taşımaktadır. Şöyleki: AET'nin kurulmasıyla AKCT ve Benelüks Anlaşmaları hükümleri iptal edilmemiştir. 6 bölüm ve 248 maddeden oluşan Roma Anlaşması, Topluluk'un sürekli kendini yenileyebilecek bir anayasası niteliğinde olup temel kuralları, ortak politikaları, deniz aşırı bölge ve toprakların katılımı ile ilgili tüm genel ve özel hükümleri bünyesinde taşımaktadır. Roma Anlaşmasının en önemli özelliği, gümrük birliğiyle başlanan, ortak pazarla devam edecek olan ve ekonomik ve siyasal birliğiyle de sonuçlanacak entegrasyon aşamalarını bir takvime bağlamış olmasıdır. Topluluk, entegrasyonun ilk aşamalarından tercihli ticaret sistemini ve serbest ticaret bölgesini kurmadan gümrük birliğine geçmiştir. Zaten entegrasyona herhangi bir aşamadan başlanarak adım adım gelişme sağlanacağı (süreç) gibi, birden total entegrasyona gidilebilir ya da bulunan bir aşamada devamlı kalınabilir (statü).

EURATOM ise, atom enerjisinin sanayi ve enerji üretiminde barışçı amaçlar için kullanılmasını sağlamıştır.

Kurulduklarından itibaren başarılı faaliyetler gösteren bu Avrupa Toplulukları, kıta ülkelerince sempatiyle izlenmiş ve üyelik müracaatları başlamıştır.

Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 'tan oluşan 6 kurucu üyesiyle AET ilk genişlemesini 1972 tarihli Brüksel Anlaşması ile İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile yaşadı. Bunlardan, referandum sonuçlarına göre, Norveç Topluluk'a girmekten vazgeçerken (1973), İngiltere tam üye olmuş (1975), Danimarka da kendine bağlı Greenland adasının Topluluk'tan ayrılmasını sağlamıştır (1985).

İkinci genişleme, 1961 tarihli Ortaklık Anlaşması'nın (Association Agreement) bir devamı olarak, ancak "Albaylar Cuntası" döneminin (1967) uzun geçmesi nedeniyle 1979 Katılma Anlaşması ile Yunanistan AT'nin 10. üyesi olmuştur. AT'a üçüncü ve son genişlemeyi, başvuru koşullarını zamanında yerine getirmiş olan İspanya ve Portekiz yaptırmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun, 1979'daki oturumlarında tıpkı Yunanistan'da olduğu gibi bu ülkelerde de demokratik rejimin yeniden kurulmuş olmasının Topluluk'la ilişkileri iyileştireceğini Konsey'in dikkatine çekmesi, Lizbon ve Madrid'te iki ayrı Katılma Anlaşması (1985) ile sonuçlanması için önemli bir adım olmuştur. 1986'dan itibaren İspanya ve Portekiz'in tam üye olmalarıyla AT'nin ülke sayısı 12'ye çıkmıştır. Diğer tam üyelik başvuruları Türkiye, Kıbrıs, Fas ve Cezayir'den gelmiştir (Karluk, 1990-b, 2-10). Bu başvurulardan sadece Avusturya'nınki AT tarafından ciddiye alınmaktadır.

Üye ülkelerin farklı politikalarını amaçlayan "Beyaz Kitap" (White Paper) AT Komisyonu ve "Tek Avrupa Senedi" de AT Konseyi tarafından büyük bir duyarlılıkla hazırlanarak (1985), Topluluk yasama, yürütme ve yargı organlarının görev alanlarının saptanması pekiştirilmiştir. Her iki belge de, mevcut araçlarla uzun vadeli amaçların ve çıkarların çelişmemesi için her türlü önlemin alınması gerektiğini zımni olarak açıklamaktadır.

İleriki bölümde açıklanacağı üzere, 1990 konjonktürü, AT'a yeni gelişmeler kaydetmesine ortam hazırlamıştır.

- Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA): AET'ye katılarak büyük bir

mali yük altına girmek istemeyen İngiltere ile birlikte Avusturya, Danimarka, İsvec, İsvicre, Norvec ve Portekiz, Stockholm Konvansiyonu ile Ocak 1960'da Avrupa Serbest Ticaret Bölgesini kurdular. 1961'de kendisiyle bir Ortaklık Anlaşması yapılan Finlandiya 1986'nın başında, İzlanda ise Mart 1970'de EFTA'nın tam üyesi olmuştur. EFTA Sözleşmesi, İsvicre ile bir gümrük birliği kuran Lihtenstein'e ek bir protokol (Eylül 1991) ile uygulanmaya başlanmıştır.

EFTA Sözleşmesi'nin Roma Anlaşması'nda bulunmayan üyelikten çekilme ile ilgili 42.maddesi, ilk kez bir yıl önceden haber veren İngiltere, Danimarka ve Portekiz'e, daha sonra İspanya'ya uygulanarak bugünkü 7 uyeli EFTA'nın sınırları çizilmiştir.

Konsey, Komiteler ve Sekretarya'dan oluşan EFTA'nın kurumsal yapısı basit, işleyişi esnek olup çeşitli amaçları bulunmaktadır: Üye ülkeler arasındaki ticarete adil bir rekabeti sağlamak ve Sözleşme kapsamı içinde kalan bölgelerde üretilen hammaddelerin arzındaki carpan farklılıklarından kaçınmak gibi iki özel amacını, dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak, yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak gibi genel amaçlar tamamlamaktadır. (Karluk, 1990-a, 321-3).

- Avrupa Ekonomik Alanı (EES): 9 Nisan 1984 tarihli Lüksemburg bildirgesi, 10 yıldan beri süren AET-EFTA arasında gümrük birliğiyle başlayacak sıkı bir işbirliğinin EES içerisinde sürmesini hedeflemiştir. Bu, Avrupa Tek Pazarı'nın bir başka ifadesidir. EES'in bir ütopyadan çıkartılarak dünya ekonomik ve politik liderliğine oynayacak somut bir entegrasyona dönüştürülebilmesi için, AT ile EFTA arasında cerayan eden bazı ekonomik konulardaki (balıkçılık, uyum fonu ve transit yollar) ve AT Adalet Divanı'nın çerçevesinin belirlenmesi gibi hukuksal ve diğer sosyo-politik alanlardaki anlaşmazlıkların çözülmesi gerekmektedir.

İlerde Doğu Avrupa'dan Macaristan, Cekoslovakya, Slovakya ve

Romanya'yı da kapsayacak şekilde sınırlarını genişletmesi beklenen EES'in, yapılanması devam ettikçe, yapılanmasından kaynaklanan bir takım önemli sorunlarla karşılaşması sözkonusudur.

- Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Topluluğu (UDEAC): Kamerun ile Ekvatorial ülkeler (Kongo, Gabon, Cad, Orta Afrika Cumhuriyeti) altyapı ve sanayileşme alanlarında ortak bir işbirliği çerçevesinde 1966'da yürürlüğe girecek şekilde UDEAC anlaşmasını imzalamışlardır. Zaire'nin de katılımıyla 1968'de Orta Afrika Devletleri Birliği Kurulmuştur. Kenya, Uganda ve Tanzanya'dan oluşan Doğu Afrika Topluluğu (EAC) ise, siyasal karışıklıklar nedeniyle faaliyetlerine son vermiştir (s.343).

- Arap Ortak Pazarı (ACM): 1965'ten itibaren geçerli olacak bir anlaşmayla Irak, Ürdün, Suriye, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve daha sonra uygulamaya karşı çıkacak olan Kuveyt arasında bir ortak pazar kurulmuştur. Pazar içinde hammaddelerle tarımsal ürünlere uygulanan tarifeler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, 1969'da Arap Üdemeler Birliği oluşturulmuş ve 1973'ten geçerli olmak üzere üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmaya başlamıştır. 1977'de Libya'nın, 1980'de Moritanya'nın katılması ve Mısır'ın üyeliğinin askıya alınmasıyla ACM'nin (Karluk, 343-4), son sınırları çizilmişse de fiili bir organizasyonu yoktur.

- Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO): 1964'te Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD)'nin bir devamı ve adının değiştirilmiş şekli olarak ECO 1985 yılı başında aynı ülkeler tarafından oluşturuldu. Merkezi Tahran'da bulunan ECO'nun, üç ülke arasında nitelikli bir işbirliğini öngörmesine rağmen hedeflerine ulaştığı peksöylenemez (s.344-5).

28.11.1992 tarihinde Pakistan'da düzenlenen Dışişleri Bakanları toplantısında Azerbeycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Afganistan da temsil edildi. Tacikistan ve Romanya da ECO'ya ilgi duyarken,

KKTC, oy hakkı bulunmayan özel bir statüde örgüt çalışmalarına katılmaktadır.

ECO'dan beklenen ilk somut uygulamaya göre, tercihli ticaret sistemiyle serbest mal dolaşımını hızlandıracak % 10'luk gümrük indirimi öngörülmektedir. Bunun yanında gerçekleştirilmiş ilk faaliyet, ECO Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurulmasıdır.

ECO'nun başlıca hedefleri olarak; ticari engellerin azaltılması, ortak yatırımlar yoluyla endüstriyel işbirliğinin genişletilmesi, özel sektörün katılımıyla ECO Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın ve ortak Reasürans Şirketi'nin kurulması, bölgede etkin bir iletişim ve ulaştırma ağının kurulması, gemicilik ve havacılık alanlarında işbirliğinin sağlanması, ortak bilim vakfı ile teknik eğitim enstitülerin oluşturulması, kültürel ilişkilerinin geliştirilmesi sayılabilir.

ECO'nun önünde çok ciddi problemler bulunmaktadır: Üye ülkeler arasında gelişmişlik düzeyinin farklı olması ve bunun ilerde gümrük birliği açısından bir olumsuzluğu bünyesinde barındırması, ayrıca, daha önce birbirini tanımayan ülkeler olarak farklı ekonomik yapılar içerisinde zorlanacağı bir gerçektir.

Bu zor koşullar altında bile, ECO'nun önemli bir avantajı vardır ki, o da, dünyanın dikkatlerini üzerinde toplayan yeni uyeler olan bağımsız cumhuriyetler sayesinde geniş ve bakir bir pazar oluşturmasıdır.

Yine de ECO'nun geleceği tartışmalıdır. ECO'nun kaderinin RCD gibi olup olmayacağı ve yeni kimlikle nasıl bir potansiyel arzettiği, dış ticaret hacminde belli olacaktır (Üngeoğlu, 1993, S.6, s.48-9).

Bunun yanısıra, Türkiye'nin KEİB'e özel bir önem vermesi hatta bu Proje'ye kendisi açısından AT'a giriş kapısı olarak bakması; İran'ın da,

belki de KEİB'in dolayısıyla Türkiye'nin bölgedeki güc temerküzüne dalgakıran olmak niyetleri dahil çeşitli nedenlerle "Hazar İşbirliği Bölgesi"nin başını çekmek istemesi, dolaylı da olsa ECO'nun kendi kurumlarını yaratmasını ya engelleyecek ya da geciktirecektir. Bu durumda, Karadeniz ve Hazar bölgelerindeki ekonomik potansiyelin ve siyasal gücün birarada değerlendirilmesine olanak tanıyan bir ortak proje yaşama geçirilebilir.

- Güney Doğu Asya Ulusları Topluluğu (ASEAN): İlk temel amacı bölge ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesine yardım etmek olan ASEAN Anlaşması, 1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından Bangkok'ta imzalanmıştır. Merkezi Jakarta'da olan Topluluk, 1981'de Papao Yeni Gine'ye gözlemci statüsü, 1984'te de Brune Sultanlığı'na tam üyelik sıfatı verilerek nicel olarak genişlemesine rağmen, gümrük vergilerinde harmonizasyonunu halen sağlayamadığı gibi otomotiv ve petrokimya öncelikli sanayiilerde amaçladığı büyük ölçekli işletmeleri kurmayı başaramamıştır (Karluk, 346).

- Asya Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA): ASEAN'a üye 6 ülke (Brunei, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur, Tayland) aralarında 2008 yılına kadar tamamlanacak şekilde AFTA'yı kurdular. AT ve NAFTA'dan sonra dünyanın üçüncü büyük serbest ticaret bloku olacak bu bütünleşme hareketi uyarınca, üye ülkeler aralarındaki sanayii ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretinde uyguladıkları gümrük vergilerini 2003 yılına kadar %20 düzeyine, 2008 yılına kadar ise %0-5 arasında bir düzeye indirmeyi taahhüt etmişlerdir (İKV, 1992, S.109-110, s.24).

- Asya Topluluğu: 1990'larda, Japonya önderliğinde, Çin dahil tüm G.Doğu Asya ülkelerini kapsayacak -EES türü- global bir ekonomik konsept telaffuz edilmeye başlanmıştır. Fakir ülkelerin bile potansiyel birer zengin ülke olarak düşünülebileceği böyle bir birlik, "çekik gözlü" teknolojinin ve sermaye yapısının ortak bir ekonomik organizasyonda toplanmasıyla

dünyadaki güc dengesinin Avrupa kökenli uluslardan Asya kökenli ulusların lehine değişebileceğini muştulamaktadır. Topluluk'un bir entegrasyon sürecine girerek AT benzeri entegrasyon aşamalarından geçeceği planlanmaktadır.

- Yeni Zelanda/Avustralya Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): Avustralya ile Yeni Zelanda, 1965'te imzaladıkları Serbest Ticaret Anlaşması ile sınırlı mallarda bir serbest ticaret bölgesi kurmuşlardır (Karlık, 347).

Görüldüğü üzere, her kıtada çok sayıda entegrasyon denemesine girilmiş ve girilecektir.

Küçük ülkelerin büyüterek komşu ülkelerle büyük bir işbirliğine girmeye çalışmaları, ülkelerin coğrafi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarının gerçekleriyle elbette örtüşmektedir. Birbirleriyle taban tabana zıt çok değişik niyet ve hedeflerle kurulsalar da, en zayıfından en güçlü olanına kadar bütün bölgesel entegrasyonların özü; makro anlamda ülkelerin barışık, mikro anlamda da bireylerin (ülke vatandaşlarının) devamlı artan ortak refah içinde mutlu ve dostça yaşamalarını sağlamaktır. KEİB'in çıkış noktasını asıl burada aramak gerekir.

KEİB'in doğuşuna yolacan nedenlerden birisi de, yeni dünya düzenini bicimlendiren 1990'ların olaylar silsilesidir. 1990'larda, başta Sovyetler Birliği (SB) olmak üzere, tüm Doğu Bloku sosyalist yönetiminde çok ciddi bir zaafiyete uğramış, sonuçta, kapitalist ekonomi ve demokratizasyon yolunda bir değişim sürecine girmiştir.

En yoğun olarak 1970 ve 80'leri, özellikle askeri ve diplomatik alanlarda üstünlük mücadelesini SSCB ile birlikte geçiren ABD, 1990'lara rakipsiz girmiştir. Yeni dünya düzeni (YDD) yani Neomandaterizm denilen olgu, ABD'nin dünya hegemonyacılığını hiç bir ülke ile paylaşmak istemediğini, emperyalizmin nereden ve nasıl başladığına sadece kendisinin

karar verdiğini dile getiren bir olgudur. Bundan başka, kapitalizmin altın yıllarını yaşadığı bir çağı sembolize eden bir kavram olarak YDD; Avrupa'yı, Orta Asya'yı ve Pasifik dünyasını, refah ve güç paylaşımında pazarlık gücünü artırmak üzere daha da hareketlendirmiştir. Bu yönde cerayan eden pasif ve aktif entegrasyonel faaliyetler, ekonomik ve siyasal sistemlerin çağın dayattığı ihtiyaç ve zorunluluklara göre revizyona girmesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri, ABD'ye yüklenen gücü kontrol altına almaya, YDD platformunda örgütlenmiş bir birlik aracılığıyla rol oynamaya ve dünyayı herkesçe yaşanılır hale getirmek için ortak projeler geliştirmeye itmiştir.

1990 konjonktürü, bu türden cabaların izlerine rastlandığı bir konjonktürdür.

2.3. 1990 Konjonktürü Gelişmeleri:

1985'den 1993'e kadar geçen süre esas alınarak belirlenebilecek 1990 konjonktürü, mevcut entegrasyonların gelişimine ve KEİB gibi yeni entegrasyonların doğuşuna bir yön verecek türden, bellibaşlı şu olaylara sahne olmuştur:

- Sovyetler Birliği'nde sosyalist sistemin çözülüşü ve çöküşü sonunda, bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla bir "imparatorluğun" daha tarihe karışması.

- İki Almanya'nın birleşmesinin ardından, SB'deki sistem transformasyonunun da etkisiyle, Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa'nın kapitalist ve demokratik normlarına uyum göstermeye başlaması.

- AT'nin Maastricht ve Edingburg zirvelerinde çıkan, birbiriyle çelişen iki farklı -karamsar ve iyimser- tablonun Birliğin geleceğini tartışılır duruma getirmesi.

Bütün bunlara bir de, Kuzey-Güney problemiğinin ABD öncülüğündeki "yeni dünya düzeni"nde şekillenmesiyle zengin-fakir makasının gittikçe zengin Kuzeyli yönünde açılması, eklenebilir.

1990'ların konjonktürel olayları, bu bölümde, yukarıda sıralanan ilk üç başlık altında tahlil edilmiştir. Bunlar temelde ekonomik içerikli olup dışı siyasal olarak yansımıştır. Siyasal aktörlerin başında kuşkusuz 1985'te SBKP Genel Sekreterliği makamına getirilen Gorbacov gelmektedir. Sosyalist SB ve Doğu Avrupa'daki çözülme başlatan faktörler, onun Batı'yla uzlaştığını belgeleyen detant politikaları ile kapitalist sistemini Sovyet usulü ithal ettiğini ifade eden glasnost (dış açılma) ve perestroika (yeniden yapılanma) reformlarıdır.

SB eksenli gelişmelerin etki alanları oldukça geniştir. Bunu ölçebilmek için, Sovyet sisteminin neden ve nasıl bir çözülme sürecine girdiğini, tez ve antitezleriyle birlikte tahlilini yapmak gerekir. Böyle bir tahlil, geleceğini entegrasyonlarının başarısına endekslemiş bir B. Avrupa'yı ve Avrupa standartlarını tutturmaya çalışan Karadeniz ve Orta Asya ülkelerini doğrudan ilgilendiren SB'nin, dağılmadan önceki ve dağıldıktan sonraki yapısının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Zira çok yönlü bir Sovyet sistemi tahlili yapılmadan, ne Avrupa yarımadasındaki son gelişmelerin, ne de bağımsızlığına henüz kavuşmuş cumhuriyetlerin Türkiye ile giriştikleri ortak oluşumların bölgede taşıdığı öneminin ayırıcına varılabilir.

2.3.1. Sovyetler Birliği'nde sosyalist sistemin çözülüşü ve çöküşü:

Gorbacov işbaşına gelir gelmez, dünya kapitalizmiyle bütünleşmek adına "yeni enternasyonalizm"i ilân etmişti. Bu "yeni" ideolojinin siyasal finansmanını da glasnost ve perestroika reformları sağlayacaktı. Batı Dünyası Malta ve AGİK toplantılarında Gorbacov'u sonuna kadar destekleceğini taahhüt ettiğinde, yeni siyasal yatırım alanlarını belirlemiştir:

Glasnot ve perestroika. Bu reformlar Batı'nın SB'deki hisse senetleri gibi telaffuz edilmişti. Gorbaçov vatandaşını inandırdıkça bunlar değer kazanacaktı; yani, SB kapitalizme, dolayısıyla Batı yörtüncesine girmeye yaklaştıkça Gorbaçov'un popülaritesi dışarıda o kadar artacaktı.

Batı, Sovyet stratejini uzun vadede kâr getirecek bir yatırım aracı olarak kullanmıştır. Bu görüşte olanlara göre, Batı'nın yaptığı tek şey, 1917'den beri Sovyet iktidarının düşeceğini ve "Sovyetoloji" kürstülerinde hergün yeni iktidarın da batacağını ileri sürüp durması olmuştur. İkinci kuşak Sovyetologlar da, Gorbaçov iktidarının neden hâlâ batmadığı yönünde hayali projeler üreterek dünya kamuoyundan taraftar bulmuşlardır (Küçük, 1991, 37). Ayrıca buna medyanın gücü de eklenince, Batı'nın kendisinden olmayanlara karşı yürüttüğü vandalist propogandanın, Çin ve Japonya'nın da dolaylı katkısıyla, Sovyet sistemine korkunc etkisi görülmeye başlamıştır.

SB'nin kendi ideolojisinin versiyonlarıyla yönetilen Çin ve Arnavutluk gibi ülkelere bile tahamül etmekten uzak, dolayısıyla anti-enternasyonalist bir karakterde olması, Gorbaçov gibi detant politikacıların yetişmesine yol açmıştır. SB, bazı hatalarını böyle liderleriyle tamir etmeye kalkarken başka hataların kucağına düşmüştür. Bu hataların genel adı, SB'nin dağıldığını ifade eden desentegrasyondur. Bunun, kendi içindeki bazı ulusların ne kadar işine yarayıp yaramadığı, dünya güç dengesini bozup bozmadığı ayrı bir tartışma konusudur; fakat bilinen bir gerçek vardır ki, o da, SB'de tedricen başlayan bu desentegrasyonunun bölgede değişik entegrasyon faaliyetlerine zemin hazırladığıdır.

Sözkonusu desentegrasyonun sihirli formülleri gibi algılanan glasnost ve perestroika reformlarını, bu reformları ideolojik olarak beslemiş milliyetçiliği ve sosyalizmin maddi vizyonunu liberal-kapitalist araçlarla değiştirirken başvurulmuş revizyonizmi biraz daha irdelemek gerekir..

Öncelikle bu reformları, reformların sahibi Gorbaçov açısından ele almalı. Gorbaçov için reformların anlamı, iyi işlemeyen sosyalist sistemi ıslah etmeye yönelik araçlardır. Bu araçlar doğru ve sürekli kullanılabilirse, sosyalist sistem sağlıklı işlemiş ve ülkenin refahı artmış olacaktır.

SBKP MK Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un 27.1.1987'de Plenumu'na sunduğu raporda, yenilenme ve ilerlemenin temel araçları olarak gördüğü glasnost ve perestroika reformları ile detant politikalarının acilen uygulanması için ileri sürdüğü gerekçeler bulunmaktadır. Ülke pratiğinde mevcut rejimin tıkandığını, bu tıkanıklığı gidermek için gerekirse rejimi eleştirmek pahasına cesur kararlar almak gerektiğini belirttikten sonra, Gorbaçov, mülkiyet ve planlama alanlarındaki "geri" sistemi eleştirirken de reformist çıkışlarında ne kadar haklı olduğunu ima etmektedir:

"Sosyalist mülkiyeti kimin ve nasıl yönettiğinin denetiminde büyük zayıflıklar olmuştur. Sorunlara bakanlık gözlüğüyle yaklaşım ve dar görüşlülük mülkiyeti aşındırmış, bu mülkiyet neredeyse sahipsiz, bedava, başıboş bir duruma gelmiş ve çoğu kez de haksız kazanç elde etmek için kullanılır olmuştur.

Kooperatif mülkiyet biçimine ise, ikincisınıf, geleceği olmayan bir mülkiyet gözüyle bakılmıştı. Bütün bunlar tarımsal ve sosyal politikada ciddi sorunlar yaratmış, kolhozların bürokratik yöntemlerle idare edilmesine yol açmış ve üretici kooperatiflerini ortadan kaldırmıştı.

Planlama alanında da ciddi bozukluklar birikmişti. Ekonomik politikanın temel aracı olarak planın otoritesi, subjektif yaklaşımlarla dengesizlik ve istikrarsızlıkla, en küçük ayrıntılara dek herşeyi plan kapsamına alma çabalarıyla, planın yanısıra sektörel ve bölgesel

düzeylelerde çoğu kez reel olanakları bile dikkate almayan karar bolluğuyla aşındırılmıştı. Genellikle planların bilimsel temellendirilmesi eksik ve yetersiz kalmış; planlar ekonominin değişik sektör ve kolları arasında en verimli oranların oluşturulmasına, sosyal alanın gelişmesine, birçok stratejik problemin çözümüne gerekli önemin verilmesini hedeflememiştir. Sonuç olarak sosyalist ekonomik sistemin muazzam üstünlükleri, her şeyden önce de planlama, verimsiz biçimde kullanılıyordu. İşte böylesi koşullarda sorumsuzluk gitgide artmaya başlamış, çeşitli bürokratik kurallar ve talimatlar icat edilir olmuştu. Canlı, yaratıcı faaliyetin yerini bürokratik yöntemlerle idare etme, salt gösterişli kalan bir işbitiricilik ve kırtasiyecilik almaya başlamıştı.

Kâr-zarar sorumluluğu ilkelerinin uygulanmasında işletmelerin ve birliklerin haklarının kısıtlanması ağır sonuçlar vermiştir. Bu durum, maddi teşvik ilkesinin temellerini torpillemiş, daha yüksek sonuçların elde edilmesini engellemiş, insanların çalışma alanında ve toplumsal yaşamdaki aktifliğinin düşmesine, disiplin ve düzenin zayıflamasına yol açmıştı.

Böylece, devletin ekonomik araçlarını zayıflatan bir sistem belirmiş; sosyo-ekonomik gelişmeyi frenleyen, sosyalizmin üstünlüklerinin ortaya çıkarılmasını ve bunlardan yararlanılmamasını sağlayan yeni düzenlemeleri engelleyen bir mekanizma ortaya çıkmıştı. Bu frenlemenin kökenleri, sosyalist demokrasinin kurumlarının işleyişindeki ciddi yetersizliklere, eskimiş ve aynı zamanda gerçeklere yanıt vermeyen politik ve teorik saptamalara, tutucu yönetsel mekanizmalara dayanmaktadır (Gorbacov, 1987, 13-15).

Glasnost ve perestroika reformlarında kimliğini bulan Gorbacov'un yenilik ve değişim programı, başta Rusya Federasyonu olmak üzere tüm

Sovyet cumhuriyetlerinde kapitalizm ve demokrasi iklimi yaratmış, dolayısıyla kapalı ekonomiden açık ekonomiye, merkezi planlamadan serbest piyasaya geçişin ilk ve en önemli adımını attırmıştır. Zaman geçtikçe, kapitalist ve demokratik kurumlaşmanın yarattığı yeni felsefe, bireylerde ithal/lüks malı talebini, özerk cumhuriyetlerde ise bağımsızlık hareketlerini artırmıştır. Sonuçta bireyler kapitalizmi benimser hale gelirken, cumhuriyetler de Moskova çıkışlı kararlara ve güdümlü politikalara uymayıp birer ikişer bağımsızlıklarını ilân ettiler. Batı'nın onaylarcasına sessiz kaldığı bu gelişmelerden sonra SB'nin dağılma ve kapitalist sisteme transformasyon süreci başladı.

Sistemin çözülme dinamiklerinden biri perestroika'dır. Perestroika'yı ihtiyaç haline getiren bazı nedenler vardır. Glasnost da bu nedenlerin açığa çıkmasına yardım etmiştir. Bu reformlara analitik yaklaşanlar, reformların tarihsel boyutunu ihmal etmezler:

"SB 30 yılı aşan bir süredir devlet burjuvazisi diyebileceğimiz sömürücü bir sınıf tarafından yönetiliyordu. Devlet burjuvazisi, aynı zamanda dışa karşı yayılmacı, ABD emperyalizmiyle dünya efendiliği için kapışan bir yol izledi.

"Ancak 1980'lerin ortalarına geldiğimizde, Sovyet ekonomisi işte bu devlet burjuvazisinin hâkimiyet sistemi nedeniyle tıkanıyordu. Sömürücü bir sınıf var(dı), fakat bu sömürünün rasyonel mekanizması, yani piyasa yok(tu). Sömürü, devlet ve parti içindeki mevkilere göre dağılıyordu, böylece sömürücü sınıfın kendisi ekonomik gelişmeyi engelleyen bir yük haline gelmişti. Bu koşullarda Sovyet devlet burjuvazisi, bu krizine perestroika yoluyla bir çözüm denemesine girdi. Devlet mevkileriyle sağlanan rantlar kaldırılacak, kaynaklar kâr mekanizmasına göre dağıtılacaktı. Bu politikanın uluslararası alandaki ifadesi, dünya kapitalist pazarıyla bütünleşmekti.

"Perestroika, Sovyet devlet burjuvasi içindeki bölünmeyi derinleştirdi ve iyice acığa çıkardı. Sovyet egemen sınıfının bir kesimi olan ekonomik bürokrasi, işletmelerin özel mülkiyete geçmesini ve kâr esasına göre işletilmesini savundular. Siyasal bürokrasi adını verebileceğimiz devlet ve parti bürokrasisi ise, gelirin gene eskisi gibi parti ve devlet içindeki mevkilere göre dağıtılmasından yana idiler.

"Perestroika (serbest) piyasayı getirirken elbette piyasanın türevleri olan işsizliği ve fiyat artışlarını (enflasyonu) da getirdi" (Perincek, 1991).

Zaten perestroikanın teoriyenlerinden Şmelyev, bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi yeni Sovyet sistemi için de işgücünü denetimine alacak ve ücretlerin düşük tutulmasında aracılık edecek bir işsizler ordusunun varlığını ve yararlarını savunur. Diyor ki: "İşini kaybetme tehlikesi, tembelliğe, alkolizme ve sorumsuzluğa karşı kötü sayılmayacak bir mücadele aracıdır. Geçici işsizlere bir kaç ay yeterli yardım yapmak, ekonomik muhasebeyi, kalite ve etkinliği geliştirmenin önünde engel olan bir kalabalığı üretimde tutmaktan daha ucuza gelir" (Perincek, 1990, 90). Ne var ki, ülkede artan işsizliğin, sosyal devlet ilkesinin işletilmediğini kanıtlayacak şekilde, dilencilik ve açlığa yolacması dikkat çekicidir.

Yukarıda sıralanan perestroikanın ürettiği işsizlik ve enflasyon gibi çok önemli ekonomik problemler, Sovyet moziğini sarsacak sosyal ve siyasal gerginliklerin ilk habercisi oldu. Dolayısıyla Sovyet liderlerinin korkusu doğru çıkmak üzereydi. Ama yine de tümünden Sovyet bürokrasisi, ekonomik ve sosyal çöküntüden kurtulmak için zararını demokratikleşme lehine atmış, Gorbacov'u iktidara getirmişti. Bu büyük kumarı oynarken de demokrasinin siyasal bütünlüğü ve sarsma tehlikesinin gündeme gelmeyeceği umut ya da temenni edilmişti (Balcı, 3.1. 1991).

Perestroika, dış yardımı zorunlu kılmasıyla da meşhurdur. Sosyalist

ekonomik üretimden vazgeçildiği ya da kapitalist çarkları tam anlamıyla döndürünceye kadar ortaya çıkan ve mutlaka kapatılması gerektiği yönünde sinyal veren sermaye açığı ve ödemeler açığı, ülkeyi, IMF kredileri ve ABD hibeleri ağırlıklı Batı yardımına davetiye çıkarmaya kışkırtmıştır. Gerçekte Batı, bu yardımı "kurtarıcı" rolünde yaparken iki hedefe sahiptir. Birincisi, kapitalizmi Sovyetler'e ihraç ederken, sosyalizmin güçlü kökleri bulunan hem SB'de hem de Orta Asya'da sosyalizmin son kalıntıları da yoketmek; ikincisi ve önemlisi, kendi kurallarıyla işleyen canlı bir dış piyasa yaratılırsa, potansiyel dış ticaretinin rezervini artırarak geleceğini kurtarmaktır.

Batı yardımının Sovyet aydınına yansması ise genellikle dramatiktir. Örneğin, Stanislav Şatalin, "500 günde piyasa ekonomisine geçiş planı"nın mimarı olmak sıfatıyla, Batı yardımı hakkında ne düşündüğünü Herald Tribune gazetesine şöyle açıklamıştır: "Bir yandan minnettarlık, öte yandan ise bu tür bir yardımı kabul etmek zorunda kalan bir ülkede yaşamaktan utanç duyuyorum." (Cumhuriyet, 28.12.1990).

Sovyetler'de ve aynı siyasal kuşakta bulunan Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist sistemin çöküşünün daha başka nedenleri ve sonuçları vardır.

Örneğin Alvin Toffler'e göre, SB ve uzantısı olan ülkelerdeki çözümlük ve çöküşün esas nedeni, sosyalist sistemin gelecekle çatışmasıdır. Yoksa "devlet sosyalizminin D.Avrupa'daki tiyatrovvari silinişi ve Bükreş'ten Pekin'e kadar her yerde kan revan içinde can çekişmesi kaza sonucu olmuş değildir."

Sosyalist rejimlerin CIA komploları yüzünden, kapitalist plânlardan ya da dışarıdan gelen ekonomik boğma çabalarından ötürü yıkılmadığını, salt bilgisayar çağına ayak uyduramadığı için tasfiye olduğunu savunan Toffler, genel olarak sosyalizmin teorik çözümlükünü ve ülkeler pratiğinde

cöküşünü, onun burjuva kültürüne daha güçlü bir alternatif koyamamasına ve de yeni iletişim tekniklerini benimsememesine başlamaktadır.

Diyor ki: "D.Avrupa'nın komünist hükümetleri,Moskova'dan artık onları kendi halklarına karşı korumak için asker yollanamayacağı haberi geldiğinde dominolar gibi devrilmeye başlamışlardır.Ama sosyalizmin bir sistem olarak krizi SB'de Çin'de ve başka yerlerde aslında çok daha derinlerde kaynaklanmaktaydı. Gotenberg'in 15. yüzyıl ortalarında matbaayı icat etmesi nasıl Batı Avrupa'da bilgi ve iletişim yayılımına yol açmış, Katolik Klisesi'nin mengenesini gevşetmiş, sonunda Protestan reformunun kıvılcımını tutuşturmuşsa, bilgisayarın ve yeni iletişim olanaklarının 20. yüzyıl ortalarında yayılması da Moskova'nın yönettiği ülkelerde uyguladığı zihin kontrolünü yerle bir etmiştir.

"Yüksek teknolojik ülkelerde yayılan gerçek devrim karşısında sosyalist ülkeler 20.yy.dan kalma yaşlı liderlerin yönettiği gerici bir blok gibi gözükmeye başlamıştır.Gorbaçov bu tarihsel gerçeği ilk farkedenden liderdir. Demıştır ki;'Enformasyon bilimi çağında en pahalı malın bilgi olduğunu en son anlayanlardan biri biz olduk.'

"Feodal sosyal ilişkiler nasıl bir zamanlar sınai gelişmeyi engellediyse, şimdi de sosyalist sosyal ilişkiler sosyalist ülkelerin bilgisayarlara, iletişime ve herşeyden önemlisi açık enformasyona dayalı yeni servet yaratma sisteminden yararlanmasını böyle engellemiştir. Aslına bakılırsa, büyük devlet sosyalizmi deneyiminin bu yüzyılda çökmesinin nedeni, bilgi konusundaki eskimiş fikirlerinden kaynaklanmıştır.

"Teknik istisnalar hariç tutulursa; devlet sosyalizmi ne zenginliği ne de eşitliği ve özgürlüğü getirmemiş,tek partili bir siyasal sistemi, ezici bir bürokrasiyi, sert bir gizli polisi, hükümetin iletişim olanaklarının kontrolünü, gizliliği ve tüm zihinsel ve sanatsal özgürlüklerin kısıtlanmasını getirmiştir" (Toffler, 1992, 403-5).

SB'deki çözülüşün bir diğer nedeni, siyasal sistemin niteliklerinde aranabilir. 1977 tarihli 4. anayasasının da tekrarladığı gibi, Sovyet siyasal sistemi çokuluslu federal bir devlet yapısına ve sosyalist demokrasi ideolojisine dayanmaktadır. SB'de devlet organları arasında, Batı'da olduğunun tersine, bir yetki paylaşımı ve güçler ayrılığı yoktur; dikey bir yetki devri ve Prezidyum tarafından temsil edilen güçler birliği vardır (Tanilli, 1992, 168-9).

Dünyadaki yönetim biçimlerinden oldukça farklı olan SB yönetim mekanizması, ekonomik ve siyasal çarkları doğru ve hızlı işletemeyince ve buna bir süreklilik temposu veremeyince, bir tek merkezden yönetilmeye alışık ulusları, mevcut sistemin alternatifi bir sistemi ve resmi ideolojinin antitezi bir ideolojiyi düşünmeye ve uygulamaya sevk etmiştir. Böyle bir arayışın teorisini ve pratiğini bulmasıyla, rejim tıkanmaya ve soluk alabilmek için de başka bir rejimin güvenilirliği sınanmış kurum ve kurallarından destek almaya başlamıştır.

SB'deki sistemin tasfiyesi için ciddi gerekceler bulanlar kadar, "herhangi bir mutlak gösterge açısından Sovyet sistemi başarısız değildi" diyenler de vardır. Örneğin, "The Ends of Cold War" adlı makalesinde Halliday, sistemi başarısız kılacak temelinde sivri nedenlerin bulunmadığını, bazı gözlemlerine dayanarak dile getirmektedir. Yazara göre, Sovyet halkının başkaldırısı yoktu; ekonomisi, sınırlı da olsa yeterince ürün sağlıyordu; eşitsizlik ve suç düzeyi, gelişmiş kapitalist ülkelerdekinden daha düşüktü. Buna ek olarak; 1968'den sonra Batı'nın Vietnam Savaşı, Watergate Skandalı, iki petrol şoku, İran Krizi Sovyetler'in lehine sosyalizme yönelişi hızlandırmıştı. Bu artılarla mirası devralan Gorbaçov reformlarından kaynaklanan her bir "yaprak kıpırdanması" dünya dengelerini ya sarsmış ya da bozmuştur (Küçük, 1991, 174).

Sistemin çözülüşü ve çöküşünün determinist mantığını çarpıtmadan veren, spekülasyonları bir kenara bırakan daha bir çok tahlil ortaya

konabilir. Bu değişik ve belki de birbiriyle zıt olan tahlillerin yardımıyla, dışsal ve icmel faktörler dikkate alınarak sistemin geldiği son nokta saptanabilir. Buna göre, SB'nin kesin olarak dağıldığını ve sosyalizmin Doğu Avrupa'da (uygulamada) bittiğini şu sonuçlardan anlamak mümkündür:

- Reformcu icraatlar, kendini sistem değişikliğini gündeme getirerek yansıtmıştır. Diplomaside detant politikası, siyasette glasnost ve ekonomide perestroika reformu... Bu üçgenin içinde yeni ve daha büyük bir güç elde eden Nomenklature'nin (Sovyet yönetici sınıfının), sosyalizmi daha iyi işleteyim derken onu kapitalizmle ikame etmesi ve ABD'nin tek taraflı emperyalist stratejisi karşısında eski katıksız inisiyatiline sahip olamaması, SB'yi, kapitalist dünyanın çarklarına teslim etmiştir. SB, ABD'nin askeri gücünü dengeleyebilecek durumuna rağmen, sosyalist blokun tek ve en büyük askeri entegrasyonu olan Varşova Paktı'nın feshini sağlarken NATO'nun varolma iddiasını da "resmen" ortadan kaldırmıştır. SB, ikinci büyük darbeyi ABD'nin ekonomik hegemonyacılığından yemiştir; nitekim ekonomide rekabet edemez hale gelmesi bir yana, ABD'den borçlanarak dolar satın almıştır.

- Ülke sosyalizasyon¹ çabalarından istediği verimi alamamıştır. İşsizlik ve enflasyon sosyal yaşamı zorlaştırmıştır.

- Ülke sosyalizmi pasifize ederek adım adım ekonomik ve sosyal alanlarda çıkartmayı başarırken, milliyetçilik hareketlerinin cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilân etmelerine yolçmasını

---

¹Sosyalizasyon; Sosyalizmin sonucu değil, bir nedeni olup kapitalist ekonomiye özgü bir kavramdır. Sosyalizasyon için; a) Sermayenin büyük ölçeklerde toplanması, b) Sosyal işlerin uzmanlaşması, c) her sanayi kesiminde kapitalist sayısının azalması, d) çok sayıya parçalanmış üretim süreçlerinin bir tek sosyal üretim sürecine dönüşmesi gerekir (Küçük, 1985, 15 - vd).

engelleyememiştir. Birlik zincirleme ve sonuna kadar dağılmıştır. Ayrılma², değişik anlayışlar altında yeni birlikleri doğurmuştur. Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan oluşan Slav birliği daha da pekişmiştir. Karadeniz ve Hazardenizi'ne kıyısı olan eski Sovyet cumhuriyetleri, Türkiye'nin de içinde yer aldığı işbirliği projelerini desteklemişlerdir.

- Birlik 'ten ayrılan cumhuriyetler sosyalist rejimi ve total ideolojiyi³ de bırakmışlardır. Ülkeleri şoke eden, dünyayı entegrasyonlar konusunda şaşkına çeviren ve hatta AT'ın üye olmak için sıraya girmiş ülkeleri kuşkuya düşüren ilginç tablolar, geniş perspektifler ortaya çıktı.

Sovyetler'deki ekonomik transformasyona ve siyasal çöküşe bağlı olarak, Doğu Avrupa'da da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İki Almanya'nın birleşmesi, Arnavutluk'un kapalı kutu olmaktan çıkması, klasik D. Avrupa rejimlerinin ve Eorucunism'in revizyona tabi tutulması ve bu haliyle Batı Avrupa'ya adaptasyonu, giderek asimile edilmesi... Tüm bunlar SB'deki radikal bir değişimin ya bir nedenini ya da bir sonucunu oluşturmaktadır. İşte böyle bir oluşum içinde 1990 konjonktürü, D. Avrupa'daki gelişmelerle devam ederken, KEİB'nin doğuşunu bir adım daha belirginleştirmektedir.

---

²SB'de Baltık ve diğer ülkelerinde yaşanan zorunlu gelişmelerden sonra ayrılma hakkını, herhangi bir ulusun, herhangi bir zaman kullanmak isteyebileceğini göstermektedir. Ulusal özlemlerin doyurulması adına marş, bayrak, dil gibi değerlerin gerçekten tarihsel bir süreç içinde folklorik bir öge durumuna gelmeleri, bunların özgür bir ortamda sonuna kadar gelişmeleri sonucunda mümkün olabilir. SB'deki gelişmeler uluslararası en geniş birliğin biricik yolunun gönüllü katılım olduğunu tekrar tekrar göstermektedir (Gültekin 1990, 38-39).

³Total ideolojiler düşünceyi, dini, sanatı, bilimi herşeyi düzenlemek iddiasını taşırlar. Bir total ideoloji eylem alanında başarısız kalınca yıkılır ve onun yerine yepyeni bir ideoloji başka toplumsal güçlerce kurulur. SB'deki deney, kendini yenileme çabasıdır (Tekeli, 8.06.1990).

2.3.2. İki Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa'nın

Batı Avrupa normlarına adaptasyonu:

Doğu Bloku'nda Sovyetler'in yarattığı yenilik ve değişim iklimi, Batı'lı yaşam rüzgarını estirdi. Kısa zamanda batılılaşma modası başladı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla iki Almanya'nın birleşmesi, fakat Çekoslovakya'nın ikiye bölünmesi, Arnavutluk'ta demokratizasyon aşısının tutması, Polonya ve Macaristan'da özelleştirme yöntünde siyasal iradenin oluşması... Bu ve benzeri gelişmeler Avrupa'nın şark cephesinde yeni bir şeylerin olduğunu dünya kamuoyuna kanıtlamıştır. Zira, siyasal güdümden henüz kurtulmuş D.Avrupa'yı, B.Avrupa'nın ekonomik güdümlüne girme tehlikesi, bir korku ve kuşku kaynağı olarak beklemektedir. B.Avrupa'nın en büyük avantajı, karşı taraf için tehlike arzeden unsurları, bir takım pasif ya da aktif entegrasyonlar altında kamufle edebilme yeteneğine sahip olmasıdır. D.Avrupa'nın eşit koşullarla entegre olmasının yolu, B.Avrupa kadar zengin ve güçlü olmayı başarmaktan geçmektedir.

Genel olarak, dinamik yönleri pek keşfedilmemiş olan, yeni bir yapılanmanın sancılarını çeken ve potansiyel kaynaklarını çağdaş yöntemlerle ve yüksek teknolojilerle değerlendirmesi halinde geleceği parlak sayılan D.Avrupa da dünya konjonktürünün bir gereği olarak, bölgesel entegrasyonlarda rol alabilir. Balkan, Baltık ve İskandinav ülkeleri ile ortak işbirliği için doğal bir çekim alanı oluşturulan D.Avrupa'da Almanya faktörü büyük bir önem taşımaktadır.

İki Almanya'nın birleşmesi ve bölgesel etkileri:

9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın her iki yandan halk tarafından yıkılmasını Şansölye Kohl'un Federal Meclis'e iki Almanya'nın konfederatif bir yapıda birleşmesini öngören bir tasarı sunması izledi. Tasarıya Doğu'nun başlangıçta kınamasına karşın, Kohl'un Demokratik Almanya

Cumhuriyeti'ni(DAC'1) ilk kez ziyaret etmesinden sonra 17 Kasım 1990'da iki ülke, DAC Başbakanı'na sunduğu "anlaşmaya dayalı birlik" tasarısı çerçevesinde anlaştılar ve 2 Aralık'ta yapılan Birleşik Almanya'nın ilk ortak genel seçimlerinin ardından Federal Almanya Cumhuriyeti'nden (FAC'tan) H.Kohl ilk hükümeti kurdu (Gelişim Hachette,1993, C.1, s.5).

Bir görüşe göre, zayıf DAC, zengin ve güçlü FAC tarafından ilhak edilmiştir; fakat dünya kamuoyuna Birleşik Almanya projesi, tam ve başarılı bir entegrasyon olarak sunulmuştur.

Bir "real politik" (mevcut güçler dengesi) taraftarına göre, "Çelişkili görünebilir ama, aslında bölünmüş bir Almanya ve (hatta) bölünmüş bir Avrupa, pamuk ipliğine bağlanmış olan dünya barışının güvenceleridir" (Balcı, 11.7.1983).

Birleşik Almanya ruhunun ortaya koyduğu esas problem, iki Almanya arasında devlet ve millet bağlamında anlamsız bir düşmanlığı sona erdirirken, Almanların, kendisinden olmayan yabancı göçmenlere karşı aynı hoşgörüde devam edip etmeyeceği, dahası, Avrupa'nın kendisi için sonuna kadar kullandığı demokrasiyi, diğer ülkelere de gösterip göstermeyeceğine dair olmaktadır.

Birleşik Almanya'da parasal ve ekonomik harmonizasyon: 1 Temmuz 1990 günü DAC'ta yürürlüğe giren "Parasal, Ekonomik ve Sosyal Birlik Anlaşması", iki Almanya'nın yeniden birleştiğini ilân etmektedir. 45 yıl ardan sonra DAC sosyalizmden vazgeçerek serbest pazar ekonomisine geçiyor, Berlin'deki tüm sınırlar ortadan kalkıyor, pasaport kontrolüne son veriliyor, FAC'ın ticaret, şirketler ve vergi hukuku ile harmonizasyon sağlanıyor, dış ticarete devlet tekeli kaldırılıyor, DM ortak para birimi kabul ediliyor (Zaptıoğlu, 1.7.1990).

İlgili anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, birleşmeden alınan ilk

sonuçlar Şöyle olmuştur (Gelişim-Hachette, C.1, 5.): (1) Birleşik Almanya, AT ortaklarından özellikle Fransa'yı kaygılandırdı. (2) Almanya ciddi bir ekonomik krize girdi. (3) DAC vatandaŐı aşırı lüks tüketime yönelirken, bunu, yerel üretimden kaçınarak yaptı. Bu durum, DAC'nin tarım ve sanayiin aleyhine oldu. (4) Hükümet DAC-FAC farkını asgariye indirmek için demir ve karayollarını %60-%80 geliştirmek, modern bir iletişim aŐı kurmak, eski DAC iŐletmelerini özelleŐtirmek üzere ciddi sorunlarla karŐılaŐtı.(5) DAC'ta işsizlik %14'e çıktı. Bunun, hükümetin demogojisine ve göcmenlere başlı olmak üzere iki sorumlusu olduŐu saptandı.

DiŐer D.Avrupa lkelerindeki deŐiŐim:

SB transformasyonuna ve iki Almanya'nın birleŐmesine başlı olarak D.Avrupa'nın B.Avrupa'ya adaptasyonu ne birden ne de tümünden olmuştur. Her DoŐu Avrupa lkesi kendi öznel koşulları içerisinde zamanla bu adaptasyonu, çözülmüŐ SB'nin ve birleşmiş Almanya'nın izin verebildiŐi ölçüde, ayrıca dünya konjonktürünün sınırları içinde gerçekleştirmiştir.

ÖrneŐin Polonya, DoŐu Bloku'ndaki bu büyük gelişmelerin bir sonucu olarak,44 yıllık Komünist Parti yönetiminin ardından, Batı tarzında pazar ekonomisi ve parlamanter demokrasiyi taahhüt eden bir takvime geçmiş; bu geçiş sürecinde Batı, Polonya için kredi yardımını artırırken borç yükünü azaltacak bir destek proŐramı hazırlaŐtır.

Rejimin deŐiŐikliŐinden sonra uyarlanma güçlüklerinden ötürü ekonomisi hızla bozulan Bulgaristan'da, 1990 kışında besin ve temel mallarda görülmemiş bir kıtlık yaŐanırken, sanayi üretimi neredeyse durmuş, işsizlik ve enflasyon artmış, bütçe acıŐı büyürken dış borçların (1991'de yaklaşık 11 milyar) ödenmesi durdurulmak zorunda kalınmıştır.Bu arada hazırlanan bir plânla küçük ticaretin %80'nin özelleŐtirilmesine karar verilmiştir (Gelişim-Hachette, C.2, 628).

"1968 Prag Baharı", Çekoslovakya'ya Kızıl Ordu'nun işgalini ve Sovyet sisteminin hegemonyacılığını getirmişti. 1990 konjonktürü ise, Çeklerin Gorbacov reformlarına gerekli fakat ılımlı bir geçiş yaptığını göstermektedir. Zira uzun bir süre üzerinde konuşulmuş, iki ayrı ve eşit toplumlu bir Çekoslovakya sorunu kansız-savaşız bir şekilde ve barışçı bir anlayışla çözümlenmiştir. Devletin birinci mitoz bölünmesine adım adım yaklaşılırken, Macaristan'da olduğu gibi, "çok partili rejim değil, parti içinde çok seslilik" anlayışı benimsenmiştir. 1 Ocak 1993'ten itibaren Çekoslovakya, Çek ve Slovak toplumları için, yumuşak bir konfederasyon ve bağımsız devlet dñalizmi içinde ikiye ayrılmıştır. Yapılan bir kamuoyu araştırmasına verilerine göre, Çek halkının ayrılma isteğinin son aylarda Slovakları sollaması, büyük ölçüde, Slovakya'sız Çek Cumhuriyeti'nin çokdaha zengin olacağı ve AT'a daha kolay kabul edileceği tezinin tutmasından kaynaklanmıştır. Buradan hareketle, Çekoslovakya'da "fakirlerden ve memleketin geri kalmış bölgelerinden kurtulalım" tavrının, yani refah şovenizminin ezilen ulus şovenizminden daha baskın bir ayrılıkçılığı doğurduğu söylenebilir. Ayrıca Çek tarafında, yüzü Viyana'ya dönmüş olarak Batılı kimliği vurgulanırsa, Batılı kültürel ırkçılık motifinin öne çıktığı görülecektir (Bora, 1993, 27).

Macaristan, Romanya ve Arnavutluk'ta ise pazar ekonomisine ve demokratikleşme programına geçmek için siyasal zeminde gerekli girişimlerde bulunulmuşsa da, SB'de ve DAC'ta olduğunun aksine, transformasyon süreci gecikmeli işlemektedir. DAC'ın FAC ile tam entegrasyona girmesi, SB'nin de ABD'den ekonomik ve siyasal destek görmesi, bu ülkelerin kapitalist dünyaya uyumunu hızlandırmıştır.

Sosyalist sistemin çözüldüğünü ve çöküşünün yaşandığı Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk SB'nin doğrudan ya da dolaylı etkisinden kurtulurken, dünyanın gittiği yöne doğru bir değişim atağına kalkışmış, yani Batı kapitalizmine entegre olmaya yönelmiş ve Türkiye'nin projesi olan KEİB'e Yunanistan ve 6 Sovyet Cumhuriyeti ile birlikte kurucu üye

olmuşlardır.

Uygarlığın ilerlemesinde tartışmasız başrol oynayan Avrupa'nın bir önemi de, entegrasyon çağını başlatmış olmasıdır. Bu gerçeği, AT'ın "Tek Devlet" hedefinde görebiliriz.

2.3.3. Avrupa Topluluğu'nun "Tek Devlet"e doğru gidişi:

Ceşitli genişlemeleri yaşadktan sonra üye sayısı 12'ye çıkan AT, Şubat 1986'da "Tek Senedi" imzalayarak anayasasını yürürlüğe koymuştur. Buna göre, 340 milyon nüfuslu B.Avrupalı tüketici, daha iyi rekabet sonucu yüksek refaha kavuşacaktır. Bunun için "AT ülkelerinin dünya piyasasında küçük uniteler halinde değil, bir bütün olarak rekabet yapmasıyla mümkündür; o halde, ekonomide rasyonalleşmeyi engelleyen tüm milli unsurlar asgariye indirilmeli ya da kaldırılmalıdır."

(Uluengin, 11.2.1989). Bunun gerçekleştirilmesi halinde, AT Komisyonu'nca yayımlanmış Beyaz Kitap'a göre, "Topluluk ülkelerinin yılda 200 milyar ECU'luk bir tasarruf sağlaması ve bunun da GSMH'de %2 oranında bir artışa yol açması" sözkonusu.

Üye ülkelerin ortak yararı ne bununla başlıyor ne de bitiyor. Zira, federalizm ideolojisinin B.Avrupa'da kurumsallaşmasıyla dış politika, savunma ve her türlü sosyo-ekonomik alanlardaki ortaklık ve uyumluluğun, Tek Devlet çatısı altında yaşayacak olan Avrupalı insana refah ve mutluluğun getireceği plânlanmıştır. Bu plânın hedefinden sapmaması için birlik ilkelerini canlı tutacak toplantıların yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu amaçla, AT üyesi ülkelerinin hükümet ya da devlet başkanları, son derece önemli gündem konularının baskısı altında, önce Maastricht, sonra Edingburg zirvelerinde biraraya gelerek, AT'ın mevcut üye sayısı ve şimdiki performansı itibarıyla Tek Devlet'i kurup kuramayacaklarını tartışarak temel ilkelerle örtüşen bazı önemli kararlara varmışlardır.

Maastricht Anlaşması- 11 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde, "Avrupa'nın insanları arasında daha sıkı bir birliğin oluşturulmasını" hedefleyen bir anlaşma imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre, Topluluk üyeleri;

- 1 Ocak 1993'ten itibaren gümrük birliğini kurmuş olarak Topluluk içinde mal, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşımını sağlayacak.

- 1 Ocak 1994'e kadar Avrupa Para Birliği Enstitüsü'nü oluşturacaklar. Avrupa Merkez Bankası en erken 1 Ocak 1997 yılından sonra çalışmaya başlayacak. Bu banka yine en erken 1 Ocak 1999'dan sonra tek para birimine geçecek.

-Kin gütmeyen kararlarla dış politika ve savunma alanında birliğe doğru hareket edecekler. Şimdilik 9 AT üyesinden oluşan Batı Avrupa Birliği (BAB) ise, Topluluğun savunma gücünü oluşturma yolunda yeniden yapılandırılacak, ancak bu grup NATO ile ilişkisini kesmeyecek.

- "Federal amaçlı bir AT" yerine "her zamankinden daha yakın bir birlik çerçevesinde politik kararların alınması" görüşü benimsenecektir (Sabah, 12.12.1992).

Ayrıca bu Anlaşma'nın yürürlüğe girebilmesi ve her üye ülkeyi bağlayabilmesi için bu ülkelerin Maastricht'ten çıkan kararları parlamentolarında ya da referandum yoluyla oya sunarak onaylaması gerekmektedir.

İşte bu bağlamda Danimarka, Fransa ve İrlanda'da yapılan referandumlar Anlaşma'yı iyiden iyiye tartışılır hale getirmiştir. Şöyle ki:

- Danimarka halkı Maastricht Anlaşması'nı %50,7 oyla reddediyor

(2.6.1992). Halbuki parlamentosu 5/6 gibi bir çoğunlukla onaylamıştı.

- Fransızlar ise sadece %0.95'lik bir farkla "Evet" diyor (20.9.1992).

- İrlandalılar da aynı anlaşmaya %65 gibi büyük bir çoğunlukla "Evet" oyu veriyor.

Burada ilginç fakat çelişkili bir tablo oluşmaktadır. Birleşik Avrupa'nın geleceğine Danimarka cephesinden karamsar, Fransız cephesinden belirsiz, İrlanda cephesinde ise iyimser bir hava egemendir. Bu üç farklı sonuç bile, üye devletlerin aynı çatı altında ancak birbirine zıt düşünceler ve beklentiler içerisinde olduğunu göstermeye yetmektedir. FAC gibi bazı devletlerin anayasaları, parlamentoda alınmış kararların ayrıca referandumla tescil edilmesi yolunu kapatmış olduğundan, genel olarak B.Avrupa halklarının oylarıyla Maastricht hakkında ne düşündüğünü saptamak güçtür.

Dikkat edilecek olursa, bu her iki referandumda da anahtar faktör, Almanya'nın Topluluk içinde gittikçe güçlenmesinden duyulan korkudur. Bu korku referanduma başvuran ülkelere farklı şekillerde yansıyor; Danimarkalılara Maastricht'ye "Hayır", Fransızlara "Evet" dedirtmiştir. Danimarka zengin fakat küçük ve etkinsiz bir ülke olarak, Almanya gibi güçlü ülkelerin büyük politikalarına küçük lokma olmak isteme miştir. Halbuki Fransa, zengin olduğu kadar büyük ve etkili bir ülke olduğu için, Topluluk içinde Almanya'nın yükseklik kompleksini kırabilir ve onun her an dengesini kaybedebileceği anlaşılmiş gücü karşısında dalgakıran olabilir.

Bu ilginç tablo, Avrupa'nın bir diğer güçlü ülkesi İngiltere'yi AT'nin geleceği konusunda hem daha fazla kuşkulu, hem daha fazla cesur ve duyarlı kılmıştır. Oyle ki, ortak sermaye piyasası ve ortak Merkez Bankası projelerini hararetle destekleyen İngiltere de, ulusal egemenlik ve onu

uluslarüstü bir otoriteye devretme konusunda adeta "namuskâr" değerlerle yaklaştığı, dolayısıyla hiç bir zaman taviz vermeyeceği ve başına buyruk bir ada devleti olma özelliğini yitirmeyeceği görüntüsü vermektedir.

Neredeyse üç büyüklerin (Almanya, Fransa, İngiltere) politikalarına endeksli Tek Devlet'in oluşumuna dair icraatlarla dışarıya yanlış ya da eksik mesajların verilmemesi ve yaratılan olumsuz imajların silinmesi için, Maastricht'ten sonra yeni bir zirveye (anlaşmaya) ihtiyaç duyulmuştur. Sınırsız Avrupa'nın sınırlarını belirlemek üzere gerçekleştirilen Edingburg Zirvesi, içeriği ve çıkardığı sonuçlar itibariyle Maastricht Zirvesi'nin bir tür eleştirisi olmuştur.

Edingburg Zirvesi- 11-12 Aralık 1992'de İskoçya'nın başkenti Edingburg'da, Maastricht'yi sorgulamak ve en önemlisi, John Major'un deyimiyle, "Avrupa tarihini yazmaya devam etmek" üzere toplanan zirvenin amacı, AT'a bir çeki-düzen vermektir. Maastricht yüzünden Ortak Pazar coşkusunun adeta bir "Avrofobi"ye dönüşmesinin sorumlularını değil, nedenlerini bulmak, daha önce biletini alıp da Avrupa trenine binmekten vazgeçenlere ceza kesmek yerine düşünmeleri için bir zaman vermek, ve son olarak, B.Avrupa'nın kendi tam entegrasyonunu kurmaya doğru kaç vitesle gideceğini belirlerken bunun başka gerginliklere yol açmaksızın AT-ABD, AT- Japonya ve AT-Üçüncü Dünya diyalogunu geliştirmesini güvenceye almak...Edingburg Zirvesi'ne tarihsel bir misyon yüklemiştir.

Ayrıca Edingburg Zirvesi, Maastricht'nin sonuçlarının eleştirisi niteliğini kazanırken, belli başlı şu üç somut noktada yapıcı bir rol üstlenmiştir:

Birincisi; Edingburg'da, Maastricht kâbusunu güzel bir rüyaya çevirmek doğrultusunda esnek kararlar alınmıştır. Örneğin, Danimarka'nın maddi korkuları giderilmeye çalışılacak ve İngiltere'nin istediği Sterlin'e özel para statüsü tanınacaktır.

İkincisi; AT hukukunun iç hukuklara uyarlanmasından çok, iç hukukların AT hukukuna uyarlanmasına ağırlık verilecektir.

Üçüncüsü ve en çok gürültü koparanı; Almanya'nın tartışılmaz gücünün Avrupa Birliği üzerindeki psikolojik yıkıcılığı denetim alınmasına paralel olarak, DM'nin ortak para birimi ECU'ya adaptasyonu zorlaştırıcı bir fonksiyon içine girmemesi sağlanacak. Alman Merkez Bankası Bundesbank'ın faiz oranlarını yükselterek DM'nin öteki Avrupa paralarının aleyhine değer kazanmasını sağlama operasyonu dikkate alınarak, bundan böyle, Bundesbank'ın tek taraflı müdahalelerine, uluslararası para piyasalarının krize sürüklenmemesi için gerekirse misilleme yapılarak radikal önlemlere başvurulacaktır.

Bu son Zirve de göstermiştir ki, AT'ın ortak parası ECU üzerinde tartışmalar bir sonuca bağlanabilirse, parasal birlik konusu o derecede netleşecektir. Ortak görüşe göre, ECU'nun bir yüzü ulusal para, öteki yüzü "ECU" olan bir para olması daha uygundur. Bu durumda, Avrupalılar için Mark ECU'su ile Frank ECU'su arasında bir farkın olup olmayacağı ya da bu irrasyonel hiyerarşinin ECU'yu istikrarsız para yapıp yapmayacağı sorusu akla gelecektir. Sosyal psikolog Martin Gorin'e göre, para politikası merkezleşse bile karaborsada gayri-resmi değişim kurlarının oluşması sözkonusu olabilecektir (İdemen, 1993, S.13, s.52).

"12'li AT" şu ECU kompozisyonuyla Ortak Pazar'a geçmiştir: Ekonomik güç ve siyasal etkinliğe göre, üye ülkelerin ulusal paraları ile oluşturdukları ECU sepetinde Alman markı %32 kadar en yüksek kotaya sahiptir; onu %20,3 ile Fransız frangı ve %11 ile İngiliz poundu (sterlini) izlemektedir. Belçika ve Lüksemburg franklarının birarada hesaplanmasında sakınca bulunmadığı sepette en az oranı Portekiz eskudosu ve Yunan drahmisi temsil etmektedir (a.g.y.).

Aşağıda sıralanmış maddeler, Edinburg Zirvesi'nin bir çok konunun

ele alınıp bazılarının hakkında da karar çıkartılan bir anlaşmaya dönüştüğünü göstermektedir:

(1) Edingbug'ta yoğun olarak AT bütçesi tartışılmıştır. "Fakirler" gelecek 7 yıl içinde entegrasyon fonundan yaklaşık 30 milyar marklık yardım alacakları gibi, yeni Alman eyaletleri de para ve sermaye ile doyurulacaktır.

(2) Zirve'de alınan bir karar gereği, en marjinal alanlardaki standartlaşmaya son verildi.

(3) Fransa GATT'la zıtlaşmamak için tarım sübvansiyonları konusunda uzlaşma ve tavize yanaşmazken, FAC'ın Doğu ile birleşmesi nedeniyle Avrupa Parlamentosu'ndaki üye sayısı 99'a çıkarıldı.

(4) "Subsidiarity" -yurttaşlara yakın olma- ilkesinin ruhuna uygun olarak Avrupa'nın bir bilgi toplumuna dönüştürülmesinin çok önemli olduğu vurgulandı. Merkez Brüksel ile ulusal parlamentolar arasındaki iletişimin sağlıklı yapılmasıyla Avrokratları tek yanlı belirleyici pozisyonundan çıkartılacağı görüşü ileri sürüldü.

(5) Sübvansiyonlara ve aşırı rekabete duyarlılık gösterilmediği takdirde, bunun işsizliği arttıracığı saptaması yapıldı.

(6) AT'nın bir gümrük birliği ile yetinmesi ya da ekonomik ve siyasal birliği ihmal etmesi halinde, dünyanın her tarafında oluşan güçlü ekonomik bloklar karşısında pazar kaybı riski gündeme gelebilir. Ancak aşırı milliyetçilik ve korumacılıktan arınmış bir Avrupa Birliği, devletlerarası çelişkilerin kontrol altına alınması, dengelenmesi ve düzenlenmesi için son care olarak düşünülmektedir (Oluc, 1992,S.4, s.74).

Bu son iki zirve ya da anlaşma göstermektedir ki, AT ülkeleri tam

entegrasyonlarını kurmakta kararlılar. Kendi içlerinden kaynaklanan bir yanlışı ve eksiği kısa bir sürede arayışla fazla soğutmadan giderme yoluna gidebilmektedirler. Maastricht ve Edinburg kararlarının ardından 1.1.1993'ten itibaren AT'da ortak pazar uygulamasına geçilmiştir.

Ortak Pazar'a geçiş - 1 Ocak 1993 tarihiyle yürürlüğe giren "Tek Pazar" uygulaması, "Tek Devlet" in sadece ekonomik yönü olarak, yeryüzünde eşi görülmemiş çapta büyük "mega" bir pazar yaratıyor. 345 milyon tüketicinin taleplerini karşılayacak olan bu pazar ABD pazarından %50 oranında daha büyük bir kitleye hitap ediyor ve Japon pazarını da üçe katlıyor. AT Komisyonu'nun raporlarından biri, ortak pazar projesinin hazırlandığı 1985'ten bu yana AT ülkelerinde 2 milyon kişiye yeni iş olanaklarının yaratıldığını belirtiyor (Cerahoğlu, 3.1.1993). Bunda, Avrupalı şirketlerin bu sürede ülke yerine kıta yatırımlarını yapmasının büyük rolü olmuştur.

Pratikte ortak pazarın benimsenmesi ve liberalizasyon kurallarına göre süreklilik ve geçerlilik kazanabilmesi için uzun bir zamana ve etkin politikalara ihtiyaç vardır.

Maastricht ve Edinburg'ta teyit edildiği gibi, Avrupalı, yeni yıla birlikte işlerlik kazanmaya başlayan Ortak Pazar uygulaması sayesinde bir çok önemli olanağa kavuşmaktadır: AT ülkeleri arasında transit yollarda denetim kaldırılıyor, pasaport uygulaması sona eriyor, her türlü dış ticaret serbest bırakılıyor, üretim faktörleri ve insanların serbestçe dolaşımı güvence altına alınıyor, her banka istediği yerde şube açabiliyor, mafyanın yarattığı uyuşturucu, kaçakçılık ve terör ile mücadele etmede etkin olacak merkezi bir polis örgütü kuruluyor.

Kısacası, 1993'le birlikte tek pazarını kuran AT'da çizilen sınırlar, Avrupa Ekonomik Alanı idealini daha da kurumlaştırırken, bunun dışında kalan ülkelerin aleyhine olabileceği kuşkusunu da yaratmaktadır. Her iki

durumda da AT, Avrupa topraklarında cerayen eden mitoz bölünmelerin ve yeni dünya düzeni (YDD) içinde şekillenen çeşitli bölgesel (dünya) entegrasyonların önünde duran tek anahtar faktör konumundadır.

KEİB'in kuruluşu, AT'ın tek pazara geçiş hazırlıklarını gözden geçirdiği, Körfez Savaşı'nın ardından da Kuzey-Güney ilişkilerinin yeni boyutlar kazandığı ve YDD kavramının ABD tarafından ilan edildiği ilginç bir döneme rastlamaktadır.

3. KEİB UYESİ ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI EKONOMİK DURUMU

Bu bölümde, KEİB'e üye 11 ülkenin önce ekonomik ırlıklı genel özellikleri sıralanmış, sonra gözlemlenebilir göstergelerle karşılaştırması yapılmıştır.

3.1. Üye Ülkelerin Ekonomik Profili:

KEİB'in kuruluş deklarasyonuna imza atarak üyelik sıfatını kazanan Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldavya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'ın belirli özellikleri, ekonomi ekseninden ayrılmaksızın ve mümkün olduğunca tablolar halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Ne var ki, ülkeleri ortak ve belirgin özelliklerine göre sınıflandırma, eldeki sınırlı veriler yüzünden sistematik biçimde yapılamamıştır. Bunun en önemli nedeni, eski SB cumhuriyetleriyle D. Avrupa'daki üye ülkelere dair bilgilerin, uluslararası kuruluşlarca güvenilir ve tarafsız bulunamaması ile istenilen ölçüde elde edilememesidir.

3.1.1. Arnavutluk:

Arnavutluk'un coğrafi ve demografik durumuna kısaca değinerek,

1980 sonrası makroekonomik göstergeleri şöyle açıklanabilir:

Toplam alanı 28,748 km² olan Arnavutluk'un nüfusu, 1989 sayımlarına göre 3,182,417, ortalama yıllık nüfus hızı da %1.8 civarındadır (EIU Country Profile 1991-92, 32-3).

Arnavutluk'ta (ve diğer eski sosyalist ülkelerde) merkezi planlı ekonominin milli muhasebe geleneklerinden biri olan "Net Maddi Üretim" (NMU) kavramı kullanılmıştır. Batı'nın milli muhasebe istatistiklerinden farklı bir şekilde işlenen NMU konsepti "Milli Gelir" (MG) olarak da bilinir. NMU fiziksel üretim, dağıtım ve bölüşümüne dayanan mal ve hizmetlerin katma değer çıktısına eşittir. Bankacılık, sağlık, eğitim, kamu idaresi ve savunma konularını tümüyle hesap dışı tutan NMU; GSYİH ya da GSMH'den küçüktür (A.g.r., 35).

1988 yılı verilerine göre Arnavutluk ekonomisininin toplam GSYİH'si 4,2 milyar \$, büyüme hızı da % 1.9 olarak gerçekleşmiştir. 1991'de Arnavutluk'ta k.b. gelir 450 \$ civarında olmuştur (HDTM-Arnavutluk, Eylül 1992, 1).

1981 fiyatlarıyla gerçekleşen NMU'nün yapısı ülke ekonomisinde son 30 yılda şu şekilde seyir etmiştir:

Tablo - 1
ARNAVUTLUK EKONOMİSİNDE SEKTÖRLERİN NMU PAYI
1960-1989 (% , 1981 Fiyatlarıyla)

	1960	1970	1980	1989
Sanayi	18.6	28.2	43.6	44.6
Tarım	37.6	34.2	32.7	32.7
İnşaat	6.5	7.1	6.7	6.4
Üretken hizmetler	37.3	30.5	17.0	16.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: EIU Country Profile 1991-92, "Albania", s.37.

1960 ve 1989 yıllarında Arnavutluk 'un NMU 'nün kaynakları arasında sanayiın payı gittikçe artarken, Tarım ve hizmetler sektörlerinin payı azalmıştır. İnşaatı ise diğer sektörlerin aleyhine küçük bir artış kaydedilmiştir.

Sektörlerdeki işgücü payı da bu gelişmeleri doğrulamaktadır. Örneğin, 1960'ta sanayii işgücü, toplam işgücü içinde %15 iken, 1980'de %22, 1989'da %24'e çıkmıştır. Aynı yıllarda tarımdaki işgücü payı önce %56 iken, sonra %51 civarına inmiştir (A.g.r., 37).

Arnavutluk ithal malları içerisinde makina ve teçizatın; ihrac malları içinde de yakıt, mineral ve metallerin önemli bir ağırlığı vardır. 1989 yılında yakıt-mineral-metal grubu ihracatı %54.3 olarak gerçekleşmiş, bunu %17.2 ile yiyecek ürünleri izlemiştir. İthal mallarda en yüksek oranı %28.2 ile makina-teçizat, %26 ile yine yakıt-mineral-metal grubu paylaşmıştır (Tablo-2).

Tablo.- 2
İTHAL VE İHRAC MALLARININ KOMPOZİSYONU, 1989
(Toplam içinde, %)

İhracat Malları	
Yakıt-mineral-metal	54.3
Yiyecek ürünleri	17.2
Gıda olmayan tarımsal ürünler	16.7
Tüketim eşyası	9.8
Diğer	2.0
Toplam	100.0
İthalat Malları	
Makina-teçhizat	28.2
Yakıt-mineral-metal	26.0
Gıda olmayan tarımsal ürünler	17.9
Kimya-gübre-kaçuk	12.1
Gıda	7.2
Yapı malzemeleri	0.2
Toplam	100.0

Kaynak: EIU Country Profile, "Albania", No:3, 1992, 7.

1960'ta 235, 1970'te 419, 1985'te ise sadece 284 milyon Lk dış açık veren Arnavutluk, 1989'da 3,2 milyar Lk ihracata (fob) karşılık, 3,8 milyar ithalat (cif) yaparak, 600 milyon Lk'lik açık kaydetmiş; IMF ülkeleriyle girdiği dış ticarete ise, 1985'te 60, 1987'de sadece 7 ve daha sonraki iki yılda artarak 48 ve 68 milyon \$ kadar açık vermiştir.

Arnavutluk, hem 1985'te hem de -azalarak da olsa-1989'da ihracatını en fazla D.Avrupa ülkelerine, başta Çekoslovakya ve Bulgaristan'a

yönlendirmiştir. B.Avrupa ise, bu ülke için dış ticaret hacmini gittikçe arttırdığı ülkeler grubunu oluşturmaktadır (EIU, 48).

Son olarak; krom cevheri yönünden zengin olan Arnavutluk'ta bu maden cevherinin üretimi 1987'de 830, 1988'de 860 ve 1989'da 720 bin ton kadar gerçekleşmiştir. Tahminler, üretimin son iki yılda neredeyse yarı yarıya düşeceği üzerinedir. 1990 ve 1991'de negatiflere düşeceği öngörülmüş olan sanayii üretimindeki büyüme hızı 1987 ve 88'de %2-2.5 iken, 1989'da %5.2'ye yükselmiştir. Arnavutluk para birimi Lek, dolara karşı hızla değer yitirmektedir. 1989'da dolar başına Lk'nin yıllık mübadele oranı 6 iken; 7.9.1992 tarihi itibariyle 1\$ 110.2 Lk'ye eşit olmuştur.

3.1.2. Azerbeycan :

Eylül 1989'da egemenliğini ilan eden Azarbeycan, Ağustos 1991'de bağımsız bir cumhuriyet olarak SSCB'den ayrıldı.

86,600 km²' lik Azarbeycan'ın nüfusu 1991 yılı itibariyle 7 milyon 200 bindir. 1989 yılına göre nüfus artış hızı %1.6 ve şehir nüfusu %54 iken, nüfus yoğunluğu (kişi/km²) 83'tür.

Tablo - 3
AZARBEYCAN'IN MAKRO EKONOMİK GOSTERGERELERİ

	1988	1989	1990
Top. NMU (milyar Rb)	10,9		
GSYİH (% değişme)	3,3	-4,4	-11,7
NMU (% değişme)	0,6	-6,0	-11,5
(SB'nin %1,7'si)			
k.b. NMU (Rb)	1,565	-	-
NMU'nün sektörel payı			
(% değişme)			
Tarım	-3,5	-8,9	2,2
Sanayi	4,4	-3,3	-17,1
NMU'nün sektörel kompozisyonu (%)			
Tarım	30,2	30,7	37,5
Sanayi	42,1	43,2	34,8
İnşaat	13,4	11,7	11,7
Ulaştırma-haberleş.	3,3	3,0	5,2
Ortalama aylık ücretler (Rb)			
Tarım	334	140	164
Sanayi	197	209	219
Toplam Sanayi üretimi			
(milyar Rb)	12,200	(SB'nin %1,7'si)	
k.b sanayi üretimi (Rb)	1,750		
Toplam Tarım üretimi			
(milyar Rb)	3,900	(SB'nin %2.2'si)	
k.b Tarım üretimi (Rb)	559		

Kaynaklar :1) İGEME, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri, 1992, 2.

2) IMF, Ekonomik Review-Azerbaijan, May 1992, 53.

Azerbaycan'ın GSYİH ve NMU göstergelerindeki değişim 1988-90 arasında aleyhte bir gelişme içindedir, dolayısıyla büyüme hızı giderek düşmüştür. 1991 yılı tahminleri isen ispeten iyimser bir görüntü sergilemektedir. NMU'nün sektörel dağılımı yine aynı yıllarda inişli çıkışlı olup genellikle istikrarsızdır. k.b sanayi üretimi tarımdakine kıyasla üç katı kadar fazladır; bu haliyle bile, 1988 yılına göre, ilki, SB'nin toplam sanayi üretiminin sadece binde 17'sini oluşturmaktadır (IMF, 1992).

Tablo 4'te görüldüğü gibi NMU içerisinde dış ticaret payı %57 civarında olup bunun ancak %8 kadarı cumhuriyetler dışındaki ülkelerle yapılan ticarettten oluşmaktadır

Ulkenin dış ticaret bilançosu cumhuriyetler arası ticarete fazla, uluslararası ticarete ise açık vermektedir. Buna göre, örneğin cumhuriyetler içindeki ihracat ve ithalatın GSYİH'deki payı 1990'da sırasıyla 41.5 ve 28.9'dur. SB'den yapılan transfer SB'ye yapılan transferden fazla gittikçe artan bir trend çizmektedir.

Tablo - 4
AZERBEYCAN'IN DIŞ TİCARETİ

	1988	1989	1990
Cumhuriyetlerarası ve Uluslararası ticaret (milyar, Rb)			
İhracat	6,8	7,1	6,4
İthalat	5,7	5,2	5,8
Denge	1,1	1,9	0,6
GSYİH'deki payı(%)	7,6	12,5	4,6
Dış ticaret/NMÜ (%)			
Toplam	57,3	-	-
Cumhuriyetlerarası	49,0	-	-
Uluslararası	8,3	-	-
İhracat/Cumh. üretimi(%)	26	-	-
İthalat/Cumh. tüketimi(%)	22	-	-

Kaynaklar: 1) IGEME, Temmuz 1992, 1-2.

2) IMF, May 1992, 68.

Azerbeycan ekonomisinde kereste, petrol, doğalgaz, mineral vb. mallar hariç, geriye kalan sanayii yoğun mallarda tüketimin büyük bir kısmı ithalat yoluyla karşılanırken; kimyasal gübre, oto lastiği ve metalurjik makinalar ve orman ürünleri gibi bazı mallarda yapılan üretimin bir kısmı dışarıya satılabilmektedir.1990'da bu temel ürünlerde ihracat/ithalat dengesi ithalat yönünde bozulduğu için dış ticaret açığı sözkonusudur (DEİK -Azerbaijan Bulletin, May 1992). Azerbeycan ekonomisindeki ihracata yönelik üretimin düşük olmasının en önemli

nedenleri, bu ülkenin Dağlık Karabağ ihtilafı dolayısıyla komşu ülke (Ermenistan) ile olan savaşı, eski SB'ye aşırı bağımlılığı, cumhuriyetlerarası ticaretin verimli olmayışı, şeklinde sayılabilir.

Bağımsızlığını ilân ettikten sonra, Azerbeycan, "bağımsız kalkınma" yolunu seçmiştir. Bu, dünya uluslar topluluğuna giden bir geçit olmuştur. Son zamanlarda BM'nin, Avrupa Konseyi'nin ve öteki uluslararası organizasyonların üyesi olmaya başlayan Azerbeycan Cumhuriyeti, şimdi tam 106 devlet tarafından tanınmaktadır. Bu bir başlangıç kabul edilip, esas yapılması gereken Azerbeycan'daki total rejimi iyileştirmek için yeni bir toplum yolunda bir model yaratmaktır. Bu modelde evrensel değerler, demokratik kurumlar, siyasal özgürlük ve ekonomik restorasyon ilkeleri yer alacak ve bu ilkeler ışığında problemler çözülecektir. Otoriter-bürokratik yönetimin tasfiyesi ile demokratik güçler daha rahat harekete geçirilebilecek ve bundan zamanla yarar sağlanacaktır (Zargarov, 1992, 18-21). İşte, Azerbeycan'ın kısa ve uzun döneme yayılabilecek hedefleri genel olarak bunlardır.

3.1.3. Bulgaristan:

8,6 milyon nüfuslu ve 110,912 bin km²'lik toprağa sahip Bulgaristan, 1991 verilerine göre yıllık ortalama sadece binde 3 nüfus artış hızına sahne olmaktadır. 1990 toplam GSMH'si 20 milyar \$ civarında olan Bulgarista'da k.b.gelir 2,320 \$'dır (HDTM-Bulgaristan, Eylül 1992, 1).

1988'den başlayarak 1991'e doğru NMÜ'de "kan kaybı"na uğramıştır. 1988'de sabit fiyatlarla 30 milyar leva civarında olan NMÜ miktarı 1990'da 26 milyar levaya düşmüştür. Bu olumsuz durumu, ülke ekonomisinin büyüme hızında da görmek mümkündür. Üretimin gittikçe düşmesi sonucu, 1988'de +6'nın üstünde seyir eden büyüme hızı 1989'da negatife düşerek, 1990'da % 11.8 düzeyine gelmiştir. GSYİH bazında yapılan 1991 tahmini ise daha karamsar bir tablo çizmektedir; yine negatif ve bir önceki yılın iki katı

kadar büyüktür (-%23).

Bulgaristan'ın 1988-91 yılları arasındaki cari işlemler bilançosu (CİB) istikrarsız bir şekilde açık vermiştir. Ortalama dört yıllık ihracatı 3; ithalatı ise 4 milyar civarında seyir etmiştir. Bu durumda dış ticaret bilançosunda her zaman için söylenebilecek bir "açık" söz konusudur.

Gayrisafi (gross) dış borcu gittikçe artan bir trend çizen ve D. Avrupa'ya özgü yarı-sanayileşme özelliğini taşıyan Bulgaristan ekonomisi, bu yönleriyle, Üçüncü Dünya kategorisine girmektedir.

Bulgar parası, leva, yapılan devalüasyonlara paralel değer yitirmektedir. Kambiyo sistemi itibariyle Bulgaristan, ilginç bir diyalektiğin oluşumuna yol açmıştır: Batı kapitalizmi, dolayısıyla serbest piyasa yönünde temel tercihini yaparak transformasyonunun belirli bir aşamasına gelirken, Bulgar ekonomisi, IMF'nin yürüncesine girmeye başlamış ve IMF'den aldığı kredilerle borçlanmıştır. Bu borç sayesinde, ihracat sanayiini geliştirmek gibi, ülke ekonomisinde yeniden yapılanma yolunda önemli adımlar atılmış olabilir. Fakat yine borç yüzünden, pek şiddetli olmasa da, önlenemez bir devalüasyon silsilesi ve buna bağlı olarak enflasyonun eşiğine gelinmiştir. 1991 tahminleri, fiyat artışlarının, üretim verimliliğiyle massedilmemesi halinde, halka "hayat pahalılığı" formasyonu ile yansiyabileceğini göstermektedir.

Bulgaristan ekonomisine ilişkin tüm bu gelişmeler istatistiksel bir tablodan da izlenebilir.

Tablo - 5
BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER
(1988-91)

	1988	1989	1990	1991(T)
NMU (sabit fiyatlarla, milyar, Lv.)	30.08	30.01	26.40	21.20
Reel NMU büyümesi(%)6.4	-0.4	-11.8	-23.0	
Nüfus (milyon)	8.99	8.99	8.95	8.60(*)
Tüketici fiyatları(%)	0.5	6.2	19.3	334.0
İhracat (milyar,\$)	3.5	3.1	2.5	3.3
İthalat (milyar,\$)	4.5	4.3	3.3	2.7
CİB (milyar,\$)	-0.8	-1.3	-1.1	-0.3
Dış borç (milyar,\$) (Aralık)	8.2	10.2	11.0	12.3
Resmi döviz kuru (Lv / \$)	0.830	0.828	2.313	18.0
[7.9.1992 : 20.12 Lv / 1\$]				

(*)

Resmi veri; Türk azınlığın Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü.
Kaynak: The Economist Intelligence Unit, "Bulgaria", No:3,
1992, 5.

Bulgar ekonomisine bir de NMU'nün kaynakları ve kullanıldığı alanlar yönünden bakmak gerekir.

Tablo - 6
NMU'NÜN KAYNAKLARI ve KULLANILDIĞI ALANLAR,
1990

NMU'nün kaynakları	%
Tarım	14.2
Sanayi	56.8
İnşaat	9.1
Verimli hizmetler	19.9
Toplam	100.0
NMU'nün kullanıldığı alanlar	
Tüketim	88.5
Sermaye	11.5
Toplam	100.0

Kaynak: EIU, a.g.r., 5.

Topraklarının %38'i tarıma elverişli; otomotiv, metal ve kimya endüstrisinde yoğunlaşmış olan Bulgaristan ekonomisinde NMU'yu oluşturan sektörlerin toplam içindeki payları, büyükten küçüğe doğru, %58 ile sanayii birinci, %14 ile tarım ikinci, hizmetler ve inşaat ise %20 ve %9 ile son sıralarda yer almaktadır. NMU'nün en fazla kullanıldığı alanlar ise, %89 ile tüketim, %12 ile sermaye malları olarak sıralanmaktadır.

Tablo-7'nin de gösterdiği gibi, Bulgaristan sanayii malı ihracatında ithalatına göre daha zayıftır. İşlenmiş ve işlenmemiş tarım ürünlerinde ise, durum tersinedir; 1,7 milyar Lv civarında işlenmiş ve işlenmemiş tarımsal

ürün ihracatına karşılık, bu mallardan sadece 350 milyon Lv civarında bir ithalat gerçekleştirilmiştir. Sonuçta, 1990 yılında, Bulgaristan'ın ticari mallarda yaptığı ihracat 10,5 milyar Lv iken, ithalatı 10,3 Lv kadar seyir etmiştir.

Tablo - 7
TOPLAM MAL İHRACATI ve İTHALATI, 1990
(Milyon Lv)

	İhracat	İthalat
Sanayii ürünleri	8,842	9,964
İşlenmiş tarım ürünleri	1,276	145
İşlenmemiş tarım ürünleri	441	206
Toplam	10,559	10,315

Kaynak: EIU, 5.

Bulgaristan, bu ürünler üzerinde dış ticaretini genelde sosyalist ülkelerle, özelde de eski SB ile yapmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin Bulgar dış ticaretindeki payı ise son derece düşüktür. 1990 yılı rakamları bunu kanıtlamaktadır.

Dış ticaretinde SB % 60'lık bir pay ile en önemli pazar olurken, Bulgaristan, OECD ülkelerine 1989'da 1 milyar \$'dan daha az ihracat yapabilmıştır. Günümüzde Bulgaristan, ancak % 1 kadar ithalat gerçekleştirebilmektedir. Silah ticareti açısından bu ülke, Ortadoğu'nun petrol ülkeleri için ideal bir pazar görüntüsü sergilemektedir (EIU).

Son olarak, Bulgaristan'ın ekonomik perspektifinde işsizlik ve enflasyon göstergelerine de kısaca değinilmeli.

1991 sonu itibariyle, Ulusal İş Mübadelesi Kurumu'nun açıklamalarına göre, Bulgaristan'da toplam işsiz sayısı 420 bine yükselmiştir. Bunun içerisinde işsiz kadın payı %54.5; otuz yaşın altındaki genç nüfusun payı ise %48.6'dır (The Bulgarian News Agency, 3.2.1992, 11).

Yine aynı dönem itibariyle, Bulgaristan'da fiyat artışları (TEFE) %573.7'ye çıkmıştır ki, bu, hiperenflasyonun sayısal ifadesidir. Bu arada, Mart 1992 üretimi Mart 1991 üretiminden %30; Ocak-Mart üretim ortalaması da aynı yılın son aylarından %25 düşük bir düzeyde kalmıştır. Şubat ayı baz alınır, 1992 Mart enflasyonu %3.9; Aralık 1991 baz alınır, %15.2 idi. Yılbaşından beri, yiyecek fiyatlarında aylık artış, %5 ortalamayla sabit bir görüntü icindedir (Bulgarian Economic Review, May 20 1992, 5).

3.1.4. Ermenistan:

29,800 km²'lik alanı ile SB'nin %0.15'ini; 3,2 milyon nüfusu (1990) ile de %1.2'sini oluşturan Ermenistan, 1922-36 yılları arasında Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti adıyla, 1936'dan sonra da SB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olarak tarihte yerini almış, ancak SB'nin dağılmasının ardından tıpkı öteki cumhuriyetler gibi Batı'yla ilişkilerine belirli bir hız vermiştir.

Ermenistan'ın başlıca demografik özellikleri şunlardır: 1990'da nüfus artış hızı binde 15, nüfus yoğunluğu 110; şehir nüfusu 1989'da %68; 1987'de çalışan sanayii nüfusu %32, tarım nüfusu %14.

Tablo - 16
ERMENİSTAN'IN ÜRETİM DURUMU, 1988

NMU (milyar Rb)	5,800
SB içindeki payı (%)	0.9
k.b. NMU (Rb)	1757
Sanayii üretimi (milyar Rb)	8,500
SB içindeki payı (%)	1.2
k.b. sanayii üretimi (Rb)	2,519
Tarımsal üretim (milyar Rb)	1,400
SB içindeki payı (%)	0.7
k.b. tarımsal üretim (Rb)	415
SB'deki payı (%)	
Elektrik motorları	7,7
Örgü/triko	4,7

Kaynak: İGEME, 9-10.

Toplam NMU itibariyle Ermenistan ekonomisinin SB'deki payı sadece binde 9 olup, üretim tabanı tarımdan çok, sanayii ağırlıklıdır. Örneğin, k.b.tarım üretimi 415 Rb iken k.b. sanayii üretimi bunun neredeyse beş katına denk düşmektedir. Elektrik motorları üretiminde, SB'deki %7.7 oranıyla mütevazi bir gelişme çizgisi tutturmuş olan Ermenistan, aşağıdaki Tablo-9 dan da anlaşılacağı üzere, dışa açılmadan önceki 1990'lara kadar, dış ticaretini genellikle ve de özellikle üyesi bulunduğu Birlik içerisinde

yapmıştır. Fakat gerekçari gerekse dünya fiyatlarıyla, Ermenistan'ın dış ticareti, 1988 yılı itibariyle hep açık vermiştir. NMU'sünde dış ticaretin oluşturduğu pay, %75 gibi oldukça yüksektir; bunun sadece %8.6'sı yabancı (cumhuriyetler dışı) kökenlidir.

Üretiminin %26'sını ihrac, tüketiminin de %31'ini ithal eden Ermenistan, 1988-90 yılları arasında, cumhuriyetlere verdiği (GSYİH'deki) dış bilanço açığını gittikçe azaltmıştır. Bu dönemde hissedilir ölçüde hem ihracatını, hem de (ama daha fazla olmak üzere) ithalatını azaltmıştır; böylece cumhuriyetlerarası ticaret açığını, halen mevcut olmasına rağmen, nispeten düşürmeyi başarmıştır. Ancak bu ülkenin aynı başarıyı yabancı ticaretinde gösterdiği söylenemez; zira bu üç yıl içinde kronik olarak yabancılara karşı 10 milyar dolardan fazla dış bilanço açığı vermiştir. Bunda, birden dışa açık ekonomiye geçiş heyecanının etkileri rol oynamıştır.

Ermenistan dış ticaret bilançosunda açık verirken, devlet bütçesinde ise, 1989-90 yılları itibariyle gelirleri giderlerini aştığından fazla elde etmiştir. 1989'da devlet toplam gelirleri %52, giderleri %49; 1990'da %36'lık giderlere karşılık %43 'lük çeşitli gelirler elde edilmiştir. Heriki yılda da kaydedilen sözkonusu fazla'nın GSYİH'deki payı, birinci yılda %2.9, ikinci yılda %7.1 olarak gerçekleşmiştir (IMF, April 1992, 25-26).

Tablo -9
DIŞ TİCARET GOSTERGELERİ ve GELİR DENGESİ (1988-1990)

	1988	1989	1990
(milyar Rb)			
Toplam ithalat	4,0	-	-
Cumhuriyetlerarası	4,0	-	-
Yabancı	0,8	-	-
Toplam ihracat	3,7	-	-
Cumhuriyetlerarası	3,6	-	-
Yabancı	0,1	-	-
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi			
Cari fiyatlarla	-1,12	-	-
Dünya fiyatlarıyla	-1,40	-	-
(%)			
Dış ticaret / NMU			
Toplam	75.0	-	-
Cumhuriyetlerarası	66.4	-	-
Yabancı	8.6	-	-
İhracat / milli üretim	26.0	-	-
İthalat / milli tüketim	31.0	-	-
(GSYİH'deki oranlar) İhracat			
Cumhuriyetlerarası	45.7	37.9	35.3
Yabancı	1.1	1.0	1.0
İthalat			
Cumhuriyetlerarası	49.9	40.5	36.2
Yabancı	11.7	11.1	11.9
Denge			
Cumhuriyetlerarası	-4.2	-2.6	-0.9
Yabancı	-10.6	-10.1	-10.9

Kaynaklar: 1) İGEME, 9-10.

2) IMF, "Economic Review - Armenia", April 1992,
25-26.

Ermenistan ekonomisinin genel panoraması, üretim sektörlerinin ekonomideki payları verilerek bitirilebilir:

1988-90 arası yıllarda özellikle sanayii sektörü oransal olarak gittikçe küçülmüş, 1991'de ise bir önceki yıla göre, %45'ten %48'e yükselerek mikro düzeyde bir artış kaydetmiştir. Tarım sektörü 1989-91 dönemlerinde % 14'ten 26'ya kadar yükselmiş, inşaatçılık altın yıllarını 1990'da yaşamıştır. Diğer sektörlerden farklı olarak iç ve dış ticaret ise, tüm sektörler içerisinde 1988'de % 4, 1991'de % 6 civarında olmak üzere gittikçe artan bir üretim sektörü niteliği kazanmıştır (IMF).

3.1.5. Gürcistan:

1936'da Azerbeycan ve Ermenistan ile birlikte Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti şeklini alan Gürcistan, 1989'da SB'den ayrılma rüzgârına kapılarak 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır.

69,700 km²'lik alan üzerinde 5,4 milyon insanı (1990) barındıran Gürcistan'da nüfus yoğunluğu 76, nüfus büyüme hızı binde 2, şehir nüfusu %56, k.b.GSYİH ise 4,347 Rb'dir (IMF, "Georgia", May 1992, 17).

Tarımsal verimliliği oldukça yüksek olan Gürci ekonomisinde çay ve limon üretiminin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu iki üründe Gürcistan, SB'nin toplam üretiminin yaklaşık %95'ini gerçekleştirmektedir. Ayrıca, hayvancılığı büyük bir geçim kaynağı yapan bu cumhuriyet, SB'deki toplam yün ihtiyacının %1.4'ünü, yumurta üretiminin %1.1'ini, deniz ürünlerinin de %1.3'ünü karşılamaktadır.

Enerji üretimi yetersiz olduğundan komşu ülkelere bağımlı olan Gürcistan'da elektrik üretimi SB'nin binde 9'unu oluşturmaktadır. Ayrıca, bu ülke kömür, mangenez ve demirdışı metaller açısından zengin ise de, teknoloji açığı nedeniyle bu madenleri verimli şekilde işleyememektedir.

Demir-döküm, celik ve traktör imalatında ileri düzeyde olan Gürcistan ekonomisi, eski SB'nin yarattığı katma değerin sanayide binde 15'ini, inşaatçılıkta binde 16'sını oluştururken; "SB üretim bazı 100" kabul edildiğinde, bu cumhuriyette k.b.net üretim sanayide 79, inşaatçılıkta 86 olmaktadır (Milliyet Yatırım Eki, 30.10.1992).

Tablo-10'da görüldüğü üzere, Gürcistan, 1988'deki sabit fiyatlarla 10 milyar Rb'ye yakın NMU'sünü, 1990'da 11, 1991'de 17 milyar Rb'ye yükseltmiştir. Benzer yüksek trendi GSYİH göstergesinde de izlemek mümkündür. 1988 yılı Gürcistan GSYİH'si, 1991'de 23 milyar Rb'den fazla bir noktaya gelmiştir.

Sektörlerin NMU'deki paylarına gelince... 1988-1990 yılları arasında sanayiın payı %41'den %35'e, inşaat sektörünün payı %13'ten %11'e düşerken; Ulaşım/iletişimin payı %4'ten %5'e, dış ticaretin payı %5'ten %6'ya yükselmiştir. Tarımın NMU'deki payı ise istikrarsız olup 1988'de %31, 1989'da %28 ve 1990'da da %37 şeklinde gerçekleşmiştir.

Tablo - 10
 NMU - SEKTÖREL PAYLARI ve GSYİH
 (1988-1990)

	1988	1989	1990	1991
(Sabit fiy. ile)				
NMU (milyar Rb)	9,9	9,9	10,8	16,9
Sektörlerin NMU'deki payı (%)				
Tarım	31.1	28.3	37.2	-
Sanayii	40.7	40.1	35.0	-
İnşaat	13.3	13.8	11.0	-
Ulaş.-Haberleşme	4.0	4.3	4.9	-
Dış ticaret	4.6	5.2	5.6	-
Diğer	6.3	8.2	6.3	-
Toplam	100.0	100.0	100.0	-
(Sabit fiy. ile)				
GSYİH (milyar Rb)	14,5	14,6	14,9	23,5

Kaynak: IMF, Economic Review, "Georgia", May 1992, 32.

Gürcistan'ın 1988'de 11,5 milyar Rb olan dış ticaret hacmi 1991'de 13,3 milyar Rb düzeyine gelmiştir. 1988'de toplam ihracatı 6, toplam ithalatı 6,5 milyar Rb iken; her ikisinde de belirli bir artış sağlanarak, 1991'de 6,1 ve 7,3 milyar Rb olarak gerçekleştirilmiştir. Toplam dış ticaret miktarının GSYİH'deki oranı 1988'de %86, 1991'de ise %58 olmuştur. Dış ticaretin NMU'deki 1988 yılı payı ise %61 civarındadır; bu payın %86'lık bölümünü cumhuriyetler oluşturmaktadır. Gürcistan dış ticaretinde cumhuriyetlerin

önemi büyüktür: Gürcistan 1988 yılı itibariyle, toplam ithalatın %80'nini SB içinde, toplam ihracatın sadece %7'sini de SB dışına yapmıştır; son iki yıl dikkate alındığında, bu ülkenin ihracatının %95'ini, ithalatın da %75'ini cumhuriyetlerarası yaptığı görülecektir. Tarımsal ağırlıklı ihracatını sanayii ağırlıklı ithalatla dengeleme yolunu seçen Gürcistan'ın, yabancı ülkelere karşı olduğu gibi, hem cari hem de dünya fiyatlarıyla, cumhuriyetlerarası ticarete açığı vardır. Son olarak; Gürcistan, 1988 yılı verilerine göre, toplam milli üretimin %26'sını ihracat yoluyla eritirken, milli tüketiminin %28'ini de ithalatla karşılamıştır. Aşağıdaki tablo, bu açıklamalara dayalı istatistikleri ifade etmektedir.

Tablo - 11
DIŞ TİCARET GOSTERGELERİ (1988-1990)

	1988	1989	1990	1991
Dış ticaret (milyar Rb)				
Toplam ihracat	5,9	6,1	5,9	6,1
Cumhuriyetlerarası	5,5	-	-	-
(SB'de %	93)	-	-	-
Yabancı	0,4	-	-	-
(SB'de %	7)	-	-	-
GSYİH'deki payı %	41.1	42.9	40.5	26.3
Toplam ithalat	6,5	6,5	6,8	7,3
Cumhuriyetlerarası	5,2	-	-	-
(SB'de %	80)	-	-	-
Yabancı	1,3	-	-	-
(SB'de %	20)	-	-	-
GSYİH'deki payı %	45.2	45.6	46.3	31.3
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (milyar Rb)				
Cari fiyatlarla	-0.59	-	-	-
Dünya fiy. ile	-1.90	-	-	-
Dış ticaret / NMU %				
Toplam	60.8	-	-	-
Cumh.arası	52.5	-	-	-
Yabancı	8.3	-	-	-
İhracat / Cumh.üretimi	26	-	-	-
İthalat / Cumh.tüketimi	28	-	-	-

Kaynaklar: 1) İGEME, 17-8.

2) IMF, 32.

3.1.6. Moldavya:

Ukrayna ve Romanya sınırları arasında kalan ve SB'nin % 0.15'ine tekabül eden 33,700 km²'lik alana yayılmış bu küçük ülke, SB'nin % 2/3'ü olan 4,4 milyon nüfusa (1990) sahiptir. SB'nin dağılmasından sonra Moldavya'daki Rus azınlık (600 bin) "Prednestroy Devleti"ni, Gagavuz Türkleri (140) ise bağımsızlıklarını ilân ettiler.

1990 verilerine göre, binde 1 çoğalan Moldavya'nın şehir nüfusu %47.5, nüfus yoğunluğu da 130'dur. Moldovan ekonomisinin de sanayii nüfusu %21.4 iken, tarım sektöründe çalışanların oranı %32.6'dır (IMF, "Moldova", May 1992, 21; İGEME, 37).

Moldavya ekonomisinde nominal NMÜ artarken, 1988-91 yılları arasında reel NMÜ'deki değişme itibariyle aynı artış görülmemektedir. Sektörlerin toplam NMÜ'deki pay yarışı sanayi-tarım ile inşaat-ticaret arasında meydana gelmektedir. Sanayii 1988'de tarım sektörünün önündeyken, 1990'da bu kez tarım sanayiye önüne geçmiştir. Bu durum k.b. sektörel üretimine de yansımıştır. Örneğin 1988'de, k.b. sanayii üretimi 2,360 Rb iken, tarımda bu sadece 1,122 Rb olarak gerçekleşebilmiştir. Ayrıca, gelişmiş elektrifikasyon, tekstil ve gıda sektörlerine sahip olan Moldavya'da, 1988 yılı verilerine göre, her bin kişide 258 TV, 198 buzdolabı ve 125 camaşır makinası bulunmuştur. Moldovan ekonomisi, aynı yıl 2 milyar kutu konserve gıda üreterek SB üretiminin %8.3'ünü, 118 bin tonluk bitkisel yağ ile de %3.6'sını oluşturmuştur (İGEME, 38).

Tablo - 12
MOLDAVYA EKONOMİSİNDE ÜRETİM GÖSTERGELERİ
(1988-1991)

	1988	1989	1990	1991
(milyar Rb)				
Nominal NMU	7,4	8,3	9,5	16,5
Nominal GSYİH	9,8	11,2	12,8	22,3
(yıllık değişme %)				
Reel NMU	1.7	8.8	-1.5	-11.9
NMU deflatör	0.7	3.3	15.9	98.0
NMU'de sektörel paylar (%)				
Sanayii	39	35	34	
Tarım	37	40	42	
İnşaat	9	10	9	
Ulaş.-haberleş.	4	4	5	
Dış ticaret	10	10	9	
Sanayii Üretimi				
Top.değer(milyr Rb)	10,1	-	-	
SB'deki payı (%)	1.0	-	-	
k.b. düşen (bin Rb)	2,3	-	-	
Tarım Üretimi				
Top.değer(milyr Rb)	4,8	-	-	
SB'deki payı (%)	1.8	-	-	
k.b. düşen (bin Rb)	1,2	-	-	

Kaynaklar: 1) İGEME, 37.

2) IMF, Economic Review "Moldova", May 1992, 21.

Moldavya da dış ticaretini cumhuriyetlerarası ağırlıklı yapmakta ve bu cumhuriyetlere karşı bilanço acığı vermektir.

Tablo - 13
DIŞ TİCARET DURUMU (1988-1990)

	1988	1989	1990
Toplam ihracat			
(milyar Rb)	5,0	5,5	6,2
Cumhuriyetlerarası	4,8	5,2	5,9
Yabancı	0,2	0,3	0,3
Toplam ithalat			
(milyar Rb)	6,1	6,6	6,5
Cumhuriyetlerarası	5,0	5,2	5,0
Yabancı	1,1	1,4	1,5
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (milyar Rb)			
Cari fiyatlarla	-1,04	-	-
Dünya fiyatlarıyla	-2,60	-	-
Dış ticaret / NMU (%)			
Toplam	72.6	-	-
Cumhuriyetlerarası	63.6	-	-
Yabancı	9.0	-	-
İhracat / Cumh.Üretimi	25	-	-
İthalat / Cumh.tüketimi	28	-	-

Kaynaklar: İGEME ve IMF, 1992.

Yukarıdaki tablodan da izlenebileceği üzere, Moldavya, 1988-90 yıllarında, ihracatını cumhuriyetler içinde, ithalatını cumhuriyetler dışında artırmıştır. 1988'de cumhuriyetlerarası ticaret bilançosu açık vermiştir. Aynı yıl, ülkenin NMU'ye göre dış ticaret oranı toplam % 73 dolayında, bunun % 9'luk bölümü dış dünyaya yönelik olmuştur. Ayrıca, bu ülke milli üretiminin % 25'ini dışarıya satarken, milli tüketiminin de % 28'ini dışardan karşılamıştır.

3.1.7. Romanya:

Romanya 1989'a kadar 24 yıl boyunca Cevuşesku'nun ortodoks sosyalizmi ile yönetilmiş, bu süre içerisinde ve bugünkü anlayışa göre, fakir bir endüstri ülkesi imajından kurtulamamıştır. 1989'dan sonra, ekonomik ve siyasal alanlarda kapitalist normlara uygun reformist politikalar uygulayarak refah düzeyini yükseltmeye çalışan Romanya'da halk, merkezi planlamadan liberalizme geçiş sancılarını çekmektedir.

Romanya ekonomisinin üretim, dış ticaret ve diğer göstergelerini tahlil etmeden önce, bu ülkenin kısaca demografik ve coğrafi özelliklerinden söz etmeli.

238 bin km²'lik yüzölçümü bulunan Romanya'da toplam nüfus, 1992 sayımına göre, 22,8 milyon; yoğunluk 96, nüfus artışı yıllık binde 5, şehir nüfusu 12 milyondan fazla olup % 55'tir. 1990'larda bu ülkede işsizlik oranı sadece % 6 civarında olmuştur (Romania Economic Newsletter, July-September, 1992, 1-8).

Ekonomik göstergelere gelince... Hızlı sanayileşme cabasında olan Romen ekonomisinde sanayi önemli bir yeri vardır. 1991 yılında, sanayi GSYİH'deki payı yüzde 47.1, toplam istihdam içinde 46.9, gıda ihracatı sektöründe 88.2 ve ithalatta 70.2'dir. Üretimin durakladığı, dolayısıyla

kalkınmanın tehir edildiği; GSYİH bütümesinin, 1988-1990 arasında sıfırın altında olmak üzere, 1988'de yüzde -2, 1989'da -8, 1990'da -10.5 şeklinde gerçekleşmiş ve 1991 yılı için -15 olarak tahmin edilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

1988-89 yıllarında CİB fazlası, 1990-1991 (T) yıllarında ise CİB acığı ortaya çıkmıştır. Ele alınan dört yıllık konjonktürde, ülkenin dış borcu sadece 1989'da yarım milyar dolar iken; döviz rezervi (1989 yılı hariç) bir milyar doları aşmamıştır. Romanya bu son dört yılda OECD ülkelerine daha az ihracat yapmasına karşılık, onlardan daha fazla ithalat yapmıştır. 1991 tahminine göre, Romanya bu ülkelere karşı dış ticaret bilançosu dengesi sağlamıştır (EIU "Romania", 1992, 3).

1990 Romanya bütçesi, toplam gelir 266 milyar ve gider 270 milyar lei olduğundan, sadece 4 milyar lei'lik açık vermiştir (Romania Economic Newsletter, 8).

Ayrıca, Romanya'da fiyatlar serbest bırakıldığından beri, karamsar enflasyon tahminleri gerçekleşmeye ve hayat pahalılığı yönünde seyir etmeye başlamıştır.

Tablo - 14
ROMANYA EKONOMİSİNDE MAKRO GÖSTERGELER
(1988-1990)

	1988	1989	1990	1991(T)
GSYİH (milyar, lei) (piyasa fiyatlarıyla)	857	798	844	1,575
GSYİH büyümesi (%)	-2.0	-7.9	-10.5	-15.0
Enflasyon (%) (tüketici fiyatlarıyla)	1.7	0.9	5.7	174.4(*)
OECD ile dış ticaret (milyar \$)				
İhracat (fob+cif)	4,0	3,9	2,7	2,4
İthalat (fob)	1,3	1,2	2,4	2,4
CİB (milyar \$)	3,6	2,9	-1,7	-1,3
Dış borç (milyar \$) (Aralık)	3,1	0,5	1,2	2,3
Döviz rezervi (milyon \$)	780	1,759	373	424
Mübadele oranı (Lei / Dolar) [7.9.1992, 1\$:391 Lei]	14,28	14,92	22,43	76,39
(*) Ekim 1990 : 100				

Kaynak: EIU, "Romania", No:3, 1992, 3.

Romen ekonomisinde NMU'nün başlıca kaynakları, 1989 yılı verilerine göre %59 ile sanayi birinci, %15 ile tarım ve % 7.7 ile de ulaşım ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmaktadır. GSMH'yi oluşturan elemanlar arasında ilk üç sırayı %63 ile özel harcamalar, %26.3 ile sabit yatırımlar ve %6.4 ile net ihracat yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda, NMU ve GSMH'yi oluşturan birimler, oranlarıyla sıralanmıştır.

Tablo - 15
NMU ve GSMH'Yİ OLUŞTURAN ELEMANLAR, 1989

NMU'nün elemanları	Top. içindeki payı (%)
Sanayii	59.1
Tarım	15.2
Ulaşım-haberleşme	7.7
İnşaat	7.3
Dış ticaret	6.6
Diğer	4.1
Toplam	100.0
GSMH'nin elemanları	
Özel harcamalar	63.1
Sabit yatırımlar	26.3
Net ihracat	6.4
Kamu harcamaları	3.2
Stockbuilding	-3.3
Diğerleri ile toplam	100.0

Kaynak: EIU.

Romanya, 1989'da mal ihracatı ve ithalatının başında yakıt-mineral-metal grubu gelmektedir; bu mal grubundan 3 milyar dolara yakın ihracat, 2,5

milyar dolardan fazla da ithalat yapmıştır. Sınai tüketim, kimyasal, makina-techizat ve diğer mal gruplarında toplam ihracatı toplam ithalatını aşmış, zaten sözkonusu dönem içerisinde ihracat fazlası kaydetmiştir.

Tablo - 16
MAL İHRACATI ve İTHALATI, 1989
(Milyon \$, fob)

	İhracat	İthalat
Makina ve techizat	515	142
Yakıt, mineral ve metal	2,875	2,687
Sınai tüketim ürünleri	1,068	38
Kimya, gübre vb.	785	232
Diğerleri ile toplam	5,965	3,406
(Net ihracat	+2,559)	

Kaynak: EIU.

Romanya'nın konvertibl dövizlerle en çok ihracat ve ithalat yaptığı ilk beş ülkeyi sıralamak gerekirse şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır: 1991'de Romanya ekonomisine toplam ithalatın %16'sı SB'den girerken, bu ülkenin ekonomisinden toplam ihracatın %13'ü de SB'ye gitmiştir; böylece Romanya SB'ye karşı %3'lük dış ticaret açığı vermiştir. Bundan başka, petrol faktöründen dolayı İran ve Mısır'a da açık veren Romanya'nın ihracat fazlası kaydettiği ülkeler arasında ise Almanya, İngiltere ve Türkiye sayılabilir (Romania Economic Newsletter, April-June 1992, 7).

Bu arada, yukarıda adı geçen ülkelerden bir kısmı, özellikle Cavuşesku'nun devrilmesinden ve Batı yönelimli reformcu bir hükümetin kurulmasından sonra, Romanya'ya sermaye ihraç etmiş ve bu ülkede ya

doğrudan şirket kurmaya ya da mevcut şirketlere ortak olmaya başlamıştır. Bu tür girişimler, Romen hükümetinin bürokratik engelleri kaldırması ve özel sektörün ilgi göstermesiyle artmıştır.

3.1.8. Rusya Federasyonu:

Rusya Federasyonu (RF), eski Sovyet cumhuriyetlerini birarada toplamış bir devlettir. SB'de sistemin çözülüş ve nihayet çöküşün belirtilerini ilk yaşayan da, sözkonusu ekonomik ve siyasal krizlerin sonuçlarından en fazla ve en kötü şekilde etkilenen de bu ülke olmuştur. Bu nedenlerle ve şimdiki bağımsız cumhuriyetlerin ortak özelliklerini üzerinde taşıdığı için, ötekilerden farklı olarak, burada RF'nin kimliğine ve içinde bulunduğu gelişmelere daha geniş yer verilmiştir.

16 özerk cumhuriyetten oluşan RF, eski SB'nin %76'lık bölümüne yayılan 17 milyon km²'lik alana ve toplam SB nüfusunun %51'ni oluşturan 148 milyon insanı (1990) barındırmaktadır. Nüfus yoğunluğu 9, nüfus artış oranı binde 15 ve şehir nüfusu %74 olan RF'de çok uluslu bir mozayik mevcuttur. Eğitim ve bilim alanlarında kendi koşullarında ileri sayıla - bilen RF'de vatandaş, temel ve lüks mallarda ortalama SB'nin üzerinde tüketim yapmaktadır (İGEME, 46; IMF "Russian", 1992, 86). Buna rağmen, RF'nin, klasik anlamda bir Üçüncü Dünya ülkesi olduğu ya da gelişmiş Batı skalasında yer aldığı konusu hâlâ tartışılmaktadır.

RF, Eylül 1991'de bağımsızlığını ilân ettikten sonra, Aralık 1991'de Beyaz Rusya (BR) ve Ukrayna ile bir tür Slav Birliği oluşturmuştur. Bu Birlik "çekirdek" olmak üzere Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) adıyla diğer cumhuriyetlere de açık bırakılmıştır.

RF ekonomisinde yaygın metal işleme sanayii ve kereste kompleksleri, motor ve iş makinaları, lokomotif, elektrik teçizatı, kimya ve gıda sanayii tesisleri bulunmaktadır. Temel sınai ürünler demirdöküm, çelik ve çelik

boru, çimento ve kâğıt ürünleridir. RF, SB'nin yarattığı katma değerin sanayide % 62'sini; madde bazında ise, petrolde % 91'i, doğalgazda % 70, elektrik enerjisinde % 63'unu, kerestede % 92'sini, cimentoda % 85'ini ve altın/elmasta % 61'ini oluşturmaktadır (1991). Bir başka deyişle, SB üretimi:100 ise, RF'de k.b. net üretim sanayide 124, inşaatda 122'dir. 1986-89 arasında RF'nin NMU artış hızı yüzde 2.5'tir. Ayrıca çok sayıda petrol rafinerisi var, ancak hâlâ geri teknolojiyle arıtma işlemleri yapmaktadır (Milliyet Yatırım Eki, 30.10. 1992). Bu halde bile, kimilerine göre RF, şimdiki BDT içinde en etkili ülkelerden birisidir.

Aşağıdaki tabloda, 1988-90 yıllarına ait NMU ve istihdamın ülke ekonomisindeki sektörel dağılımı ile kullanılır ve kayıp halindeki MG'nin nasıl gittikçe arttığı görülmektedir.

Tablo - 17
 NMÜ ve İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI
 (1988-90)

	1988	1989	1990
(Cari fiyatlarla)			
NMÜ (milyar Rb)	385,4	412,7	444,6
NMÜ'nün sektörel dağılımı %			
Sanayii	44.5	44.5	42.2
Tarım	18.7	18.8	19.9
İnşaat	13.1	13.0	12.7
Top. ticaret	14.8	15.3	15.1
Diğer	2.3	2.5	3.2
(Milyar Rb)			
Kullanılır MG	374,9	397,8	428,4
(icinde %)			
Top. tüketim	72.7	74.5	77.8
Net sabit yatırım	15.5	13.5	11.9
İstihdamın sektörel dağılımı %			
Sanayii	31.2	30.9	
Tarım	13.0	13.1	
İnşaat	11.8	11.9	
Ulaştırma-haberleşme	7.9	7.9	
Ticaret	7.9	7.9	

Kaynak: IMF, Economic Review - Russian Federation, April
 1992, 54-64.

1988-90 dönemindeki NMU'nün sektörel dağılımı -ortalama %43 oranında- sanayii ağırlıklı; 1989-90 dönemindeki istihdamın sektörel dağılımı da -ortalama %31 oranında-sanayii ağırlıklı olmasına rağmen, her iki gösterge itibariyle sanayi sektörü toplam içinde payını artıramamıştır. Kullanılır MG içinde toplam tüketimin payı, net sabit yatırımın payından 1988'de 5, 1990'da 7 kat fazla olmuştur.

RF de dış ticaretini geleneksel olarak öncelikle cumhuriyetlerarası yapmaktadır. 1988-90 yıllarında ortalama 105 milyar Rb'lik toplam ihracatının 74 milyar kadarını eski SB'ye gerçekleştiren RF, ortalama 140 milyar Rb'lik ithalatının 71 milyarlık kısmını üçüncü (yabancı) ülkelerden yapmıştır. Buna göre, üç yıllık sürede, gittikçe artan bir tempoda; 1988'de SB cumhuriyetlerine 200 milyon, 1989'da 4,4 milyar ve 1990'da 7,4 milyar Rb dış ticaret fazlası; yabancılara ise 33,6, 39,1 ve 43,2 milyar Rb açık verirken, RF, aynı yıllarda toplam ortalama 34,6 milyar ruble bilanço açığı kaydetmiştir. Zaten, 1988'de dış ticaretinin NMU'deki payı %31'i geçmeyen ülke ekonomisi, milli üretiminin %12'sini ihracatla eritirken, tüketiminin %15'ini de ithalatla sağlamıştır.

Tablo - 18
DIŞ TİCARET GOSTERGELERİ (1988-90)

	1988	1989	1990
(Milyar Rb, ic fiy. ile)			
Toplam ihracat	102,5	109,6	106,8
Cumh.arası	69,2	75,1	74,7
Yabancı	33,3	34,5	32,1
Toplam ithalat	135,9	144,3	142,6
Cumh.arası	69,0	70,7	67,3
Yabancı	66,9	73,6	75,3
Denge	-33,4	-34,7	-35,8
Cumh.arası	0,2	4,4	7,4
Yabancı	-33,6	-39,1	-43,2
(%)			
Dış ticaret / NMU			
Toplam	30,9	-	-
Cumh.arası	17,9	-	-
Yabancı	13,0	-	-
İhracat / Cumh. üretimi	12,0	-	-
İthalat / Cumh. tüketimi	15,0	-	-

Kaynaklar: 1) İGEME, 45-6.

2) IMF, 64.

RF, dışa açık ekonominin mekanizmalarını işletmeye başladığından

beri, yabancı sermayenin, dolayısıyla J.V.'lerin çekim merkezi haline geldi. Öyle ki, 1991 yılı içinde J.V. sayısı 2,400'ü buldu (İGEME,46).

RF ekonomisindeki gerçeklemeler ve beklentiler (bir ex post-ex ante tahlili): RF bir süredir açık ekonomi modeli içinde serbest pazar kurallarını uygulama ve kapitalist dünyayla birleşme yolunda çaba harcarken, bütün bunları, uluslararası finans çevreleriyle iyi ilişkiler kurmaya, bölgesel entegrasyonlarda rol almaya çalışarak göstermektedir.

Bu çerçevede RF, Batı'nın finansman kaynaklarını, mikro teknolojisini, girişim gücünü, yönetim ve "know-how" tekniklerini en kısa zamanda ithal etmek istemekte, böylece ekonomisini düze çıkartmayı amaçlamaktadır. Bu amacın, kendisinin yardımı olmaksızın gerçekleşmeyeceğini bilen, finans kuruluşları başta olmak üzere bütün Batı dünyası, yapacağı yardımın sürekli ve etkili olabilmesi için IMF gibi yaptırımcı örgütlerle Rus yönetiminden bazı önlemleri almasını gerektiren bazı koşullar öne sürmektedir:

- Sübvansiyonların kaldırılması,
- Fiyatların serbest bırakılması,
- Verimsiz alanlara kaynak aktarılmaması,
- Kredilerde selektif olunması,
- Parasal bütümenin sınırlandırılması,
- Pazar ekonomisine geçişin yasal çerçevesinin hazırlanması,
- Tarım ve enerji sektörünün reformize edilmesi,
- Tek ve gerçekçi kur uygulaması,
- İstikrar politikasının sürdürülmesi,
- Bütçe açıklarının kapatılması,
- Pazar ekonomisine yönelik reformlardan sapılmaması (DEİK Bülteni,

Eylül 1992, 5).

Bu koşulları yerine getirmek, 70 yıldan fazla Leninist- Stalinist

politikalarla yönetilmiş ve siyasal istikrarsızlık içinde liberalizme geçiş aşamasını yaşayan bir devlet için sonderece zordur, ve bu zorluğun aşılması da ayrı bir süreci gerektirmektedir. Zira, eski Sovyet ekonomisi notasyonlarından (Üretim faktörlerinin devletin elinde olması, Nomenklature denilen ayrıcalıklı yönetici sınıfın bütünüyle tasfiye edilmemesi, fiyat kontrolü, inkonvertibilite, ithal-ikameci sanayileşme, verim-ücret dengesizliği, vb.) bazıları halen fiili bir durum arz etmektedir.

Şimdiki RF yönetimi, ekonomik yapıyı tedricen ama tümü ile değiştirmek anlamında serbest pazar modelini kurmaya çalıştığı sırada hiperenflasyon ve işsizlik gibi bir takım ciddi şokların yaşanmasına; ayrıca üretim, bütçe, para-kredi gibi makro göstergelerde sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kısacası, bir yandan Batı kapitalizmine entegre olmak için sosyalist ekonomiden vazgeçmenin maliyetini azaltma, diğer yandan IMF'nin koşullarıyla ulusal çıkarlarını bir dengede tutma çabası, RF yönetiminin en ağır iki ana problemini dile getirmektedir.

RF'de toplumun refahını tehdit eden, ülkeyi değişik alanlarda kaosa sürükleyen, ancak bazı umutvari beklentiler yüzünden ekonomide denge ve istikrar vaaddeden şu gelişmelerden sözedilebilir:

Üretim - 1991'in ilk üç ayında genelde tarım ve sanayi sektörlerinde önemli üretim düşüşleri gözlenmiştir.

Tarım sektörü üretimindeki gerileme gıdada % 30, hayvancılıkta % 28 oranında gerçekleşirken, kimyasal gübrede de sıkıntı sürmektedir. Sanayi ve enerji sektörlerinde de bir miktar üretim düşüşleri olmuştur: Petrolde % 13, kömürde % 1, elektrikte %2.

Sözkonusu üretim kayıplarının bellibaşlı nedenleri şöyle sıralanabilir: Enerji ve hammadde sıkıntısı, dağıtım kanallarının işlememesi, maliyet hesaplarının güçlüklerle yapılması, üretim tesisleriyle hammadde

yataklarının farklı cumhuriyetlerde bulunması, nitelikli işgücü eksikliği, ve en önemlisi de, pazar ekonomisine uyumdan kaynaklanan güçlüklerin ortadan kaldırılamaması (DEİK, 6).

Bu ve benzeri nedenler, üretiminde düşüş gören öteki cumhuriyetler için de geçerli sayılabilir.

Ücretler, fiyatlar ve enflasyon - D.Avrupa'dan Michel Chassudovsky'nin 1992 yılına ait bir gözlemine göre, RF'de ücretler ayda ortalama 10 \$'ın altındadır. Örneğin, bir üniversite öğretim üyesi 3,000 Rb yani 10 \$ kazanıyor. Memur maaşları ortalama 2,000 Rb (7 \$) iken, bir mantonun fiyatı 18 bin Rb (60 \$), yani 9 aylık gelire eşittir (EP, 1993, S.9, s.44).

Ücretlerin bu denli "acıklı" halde olduğu RF'de 1992'nin başında toptan eşya fiyatlarının % 80'i, perakende fiyatlarının da % 90'ı serbest bırakılmıştır. Gıda maddeleri, ilaç, kira, ulaşım ve haberleşme hizmetlerinin fiyatları 3-5 kat artırılarak kontrol altına tutulmuştur. Fiyat artışlarıyla üretimin teşvik edileceği beklenirken, fiyatları çok yükselen maddelerin satışının zorlaştığı, stokların büyüdüğü ve özellikle temel gıda maddelerinin üretiminde düşüşlerin oluştuğu görülmüştür.

Ayrıca, 1992 yılının Ocak-Mart aylarında tüketici fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla 13 kat, hizmet sektöründe ise 5.5 kat artmıştır. Hükümetin anti-enflasyonist politikaları, ekonomik büyüme tercihinin ağırlık kazanması ve genel istikrarsızlık yüzünden olumlu sonuçlar vermemiş, %3 oranlı aylık enflasyon hedeflerine varılmasını sağlayamamıştır (DEİK, 6-7).

RF'de hiperenflasyon tehlikesinin çoktan başladığı yolunda pek çok gözlem bulunmaktadır. Örneğin, Harvard'lı ekonomist Jeffrey Sachs, Rusya'da enflasyonun (aylık değil) haftalık %10 arttığı dikkate alınır, bunun yılda %14000 (yani 140 kat) oranına eşit olduğunu belirtmektedir

(Milliyet, 11.12.1992).

Para, kredi, kur – Rus Merkez Bankası 1992'de ekonomiye aktardığı krediyi arttırmış, toplam kredinin %36'sını sanayii sektörüne yöneltmiştir (DEİK, 6).

Özelleştirme – Özel mülkiyet hakkının önemsenmesiyle özelleştirme bir anlam ifade etmeye başlamıştır. RF'nin özelleştirme plânına göre, önce küçük ölçekli işletmelerden devletin eli çekilecektir. 1992 yılı içinde 600'ün üzerindeki işletme ticari şirket haline dönüştürüldü, 20 bine yakını ise "leasing" yoluyla özel işletmeye açıldı (s.7).

Silah sanayii – RF ekonomisinde askeri harcamaların, dolayısıyla silah sanayinin özel bir yeri vardır. Soğuk savaş döneminde silah sektörü toplam GSMH'nin %20-25'ini oluştururdu. Bu; ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'dan 4-5 kat fazla silah üretildiğini, bu nedenle genelde Sovyet ekonomisinin, özelde de Rusya ekonomisinin aşırı militer bir ekonomi olduğunu göstermektedir.

(Halen) işgücünün 1/3'ü, Ar-Ge kaynaklarının 3/4'ü ve makina üretiminin de %65 civarı, askeri hedefli harcamalara gitmektedir. Tekelleşmiş bu sanayie son 20 yılda 70 milyar Rb harcanmıştır. Rusların savunma sanayii dediği ve kendileri açısından en öncelikli sanayii olan silah sanayinin de özelleştirilmesi düşünülebilir.

Militer teknikler ve altyapı hizmetleri bazında silah ihracatı genel ihracatın %20'sini oluşturmaktadır. RF'nin öncülüğünde Sovyetler uzun süre 1970-80'lerde konvansiyonel silah satışında dünya liderliğini almıştır (Kuyucaklı, 10.9. 1992).

Ortak girişimler (J.V.) – SB'nin dağılmasından bu yana, Batılı ve Pasifik ülkelerden güçlü olanları, ortak işletme kurmak yoluyla RF'nin

sürekli ticari partnerleri olmak istemişlerdir.

Bu arada, askeri tesislerin sivil işletmelere dönüştürülmesinin Rus ekonomisine katkıda bulunacağı hesaplanmış, ancak dönüşümü finanse edecek kaynakların sağlanamaması sonucu sözkonusu hesap bozulmuştur. Dönüşüm probleminin çözümüne yönelik Rus hükümeti şu öngöründe bulunmuştur: Askeri tesisler salt ihracat amacıyla askeri malzeme üretmeye devam etsin; böylece elde edilecek gelir dönüşümün finansmanında kullanılsın (DEİK, Eylül 1992, 7-8). Bu anlayışın da bir sonucu olarak, 1991 sonu itibariyle RF'de J.V. sayısı 2,400'ü bulmuştur.

Dış ticaret - 1992'nin ilk üç ayında ihracat %20 azalırken ithalat %15 artmıştır. Petrol ihracatında %16 azalma, hububat ithalatında %72 artma olmuştur. Patates ve ilaç ithalatında 3-4 kat artış görülmüştür. İhracatın %72'si ve ithalatın %80'i Batı'ya; %28 ihracat ve %20 ithalat da Doğu'ya yöneliktir (DEİK).

3.1.9. Türkiye:

Toplam 781 bin km²'lik Türkiye toprağının 280 bini tarıma elverişli, 202 bini ormanlıktır.

Nüfus artış hızı yıllık ortalama % 2.5 olan ülkemizin nüfusu, her 30 yılda 1 kat artmaktadır. 1927'de 14 milyon olan nüfusumuz 1960'ta 28; 1990'da 56 milyona yükselmiştir. Yine aynı yıllarda şehir nüfusu oranı yüzde 24.2, 31.9, 51.0 olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yıllık nüfus artış oranı, en düşük olduğu 1945'lerde %1.1 iken, dönemin siyasal iktidarının nüfus politikalarının da etkisiyle 1955'lerde %2.77 gibi en yüksek düzeyine çıkmıştır. Son 1985 ve 1990 sayımlarında nüfus hızı yüzde 24.8 ve 2.17, şehirleşme hızı da 1989 ve 1991'de yüzde 4.8 ve 5.5 olarak seyir etmiştir (Pakdemirli, 1991, 184; DPT, 1993, VI. Plân).

Ekonomik yapı: Aşağıdaki tablolarla da desteklendiği gibi, Türkiye ekonomisi makroekonomik büyüklükler bazında irdelenmiştir. Bir ülke ekonomisinin nasıl bir gelişme çizgisinde olduğunu göstermesi açısından hemen hemen kesin fikirler veren GSMH ya da GSYİH, dış ticaret bilançosu ya da CİB dengesi, istihdam, fiyat-ücret ve döviz hareketleri gibi bir çok önemli konu üzerinde durulmuştur.

Türkiye ekonomisi iki önemli dönemecten geçmiştir: Birincisi; 1923-79 yıllarını kapsayan ithal-ikameci sanayileşme dönemidir. İkincisi; 1980'den sonraki dönem olup ihracata yönelik sanayileşme dönemidir. Aşağıdaki açıklamalar daha çok bu ikinci dönemle ilgilidir.

Büyüme- Ekonomik büyümenin temel ölçüsü GSMH olup tarım, sanayi ve hizmetler şeklindeki üç asli bileşeniyle bir ülkenin kalkınma karakteri hakkında genel geçerli karakterini verir.

1979-90 yılları arasında ülkemizde k.b.GSMH cari ve 1987 sabit fiyatlarla TL bazında nüfusa paralel artmıştır. 1984 yılı dışında, aynı trend \$ ile de yaşanmıştır. Yeni hesaplama yöntemine göre, k.b. GSMH 1989'da 2 bin, 1990'da ise 2,667 \$ olmuştur. Bu artışın nedeni, doların o yıl içinde TL'ye karşı oldukça değer kazanmasıdır.

Tablo - 19
k.b. GSMH, 1979-1990

	1979	1984	1988	1990
Nüfus (milyon)	43,5	49,0	53,7	56,0
Cari fiyatlarla TL (bin)	64,7	462,9	2,495,8	7,027,0
1987 sabit fiyatlarla TL (bin)	1,191,8	1,271,7	1,448,4	1,536,7
\$	1,837	1,234	1,747	2,667

Kaynak: TUSİAD, "1992'ye Girerken Türkiye Ekonomisi", 1992,
2.

1970-80 döneminde GSMH'de ortalama %30 payı bulunan sanayiın 1990'daki oranı %33'ten fazla bir düzeye gelirken; tarımın payı ise 1980 öncesinde %23, sonrasında %19 düzeyinde olmuştur (Pakdemirli, 30). 1990-91 yıllarında GSMH'de tarımın payı yüzde 16.3, sanayiinki 27.3, hizmetlerinki de 51.5 düzeyine gelmiştir. Sektörler içinde, bu iki yılda, özel olarak sanayiide imalat, hizmetlerde de ulaştırma-haberleşme istikrarlı büyümüştür. 1991'de bu iki alt-sektörün payları, sırasıyla yüzde 23.4 ve 13.7'dir (DEİK, September 1992).

Genelde sektörlerin büyüme hızları ise istikrarsızdır. Örneğin 1987'de büyüme hızı % 2.1 olan tarım 1989 ve 1991 yıllarında sıfırın altına düşerek yüzde 10.8 ve binde 8 gerilemiştir. Büyüme hızı 1987'de % 9.6 gibi en yüksek olan sanayii de dikkate değer bir şekilde performans kaybetmiştir. 1988-89'da % 3.1, 1990'da yüzde 9, 1991'de 3.2 olan sanayiın

büyüme hızı 1992 yılı için % 6.6 tahmin edilmiş, 1993 proğra- mına da %6 olarak alınmıştır. Hizmetlerin büyüme hızı 1987-90 arasında ortalama % 5.5, 1991'de en düşük düzeyi olan % 0.8 artmıştır, 1993 için % 4.5 hedeflenmiştir (DPT, 1993, 2).

GSMH ile ilgili bir değerlendirmeyi de ülkenin plânsız ve plânlı dönemlerine göre yapmak da mümkündür.

Plânsız dönemde (1923-61) yılda ortalama toplam GSMH %5, k.b. düşen GSMH %2.7 ve toptan eşya fiyatları endeksi (TEFE) de %5.5 oranında artmıştır. Ancak II.D.Savaşı yılları hariç tutulursa, GSMH yılda %5.9, sanayileşme %7.7, k.b.GSMH %3.4 ve TEFE ise sadece %2 oranında artış gösterdiği anlaşılacaktır. 1962'den sonra başlayan plânlı dönemde, 1962-90 arasındaki 29 yılda elbette GSMH ve sanayileşme büyümeleri vardır. Ancak TEFE dışındaki tüm parametreler, savaş yılları hariç tutulduğunda, plânsız dönemden daha düşük çıkmaktadır: GSMH yılda ortalama %5.6, k.b.GSMH %3.0 ve enflasyon %27 olmaktadır (Pakdemirli, 26).

Yatırımların gelişmesinde kamu ve özel sektörün rolleri zaman zaman değişmiştir. 1948-62 yılları arasındaki 15 yılda yapılan yatırımların yarısından fazlası özel sektöre ait olup yaklaşık GSMH'nin %7.5 düzeyindedir. 1963-88 arasındaki 25 yılda ise yatırımlarda devlet öncüdür. Bu dönemde GSMH'nin ortalama %17.8'i sabit sermaye yatırımlarına dönüşmüştür. 1988'den günümüze gelen sürede ise başta imalat sektörünün lokomotifi özel kesim olmuştur (s.28). Günümüzde kamu yatırımların halen büyük ağırlık taşıdığı madencilik, enerji, ulaştırma-haberleşme, sağlık ve eğitim dışında kalan turizm, ticaret ve konut sektörlerinde özel girişimcilik değişik biçimlerde öncülüğü sürdürmektedir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, genel yatırımlar bazında Türkiye, %56.5 ile özel kesim ağırlıklı karma bir ekonomik sisteme sahiptir. Bu ifadeyi sayısal olarak destekleyen aşağıdaki tablo, sektörler itibariyle kamu ve özel kesimli gayrisafi sabit yatırımları göstermektedir.

İstihdam - 1989-90 arasındaki üç yılda ağırlıklı istihdam alanı tarım olmuştur. Ortalama %46 ile tarımı, %15 ile sanayi ve %38 ile hizmetler sektörü izlemektedir. 1989'da %8.6 olan işsizlik oranı 1990'da %7.3'e düşmüş, 1991'de tekrar %8.2'ye yükselmiştir. 1990 tahmini ise %8.0'dır. Mevsimlik ve fraksiyonel işsizlikten oluşan toplam eksik istihdam oranı ise 1989'da %6.4, 1991'de %6.5 iken; 1992 yılı için %7.9 beklenmiştir. İşsizlik+eksik istihdam nedeniyle atıl kalan işgücü oranı, her birinin iki katı düşünülürse, görülecektir ki, son üç yılda yüzde 15, 14.3 ve 14.7 olarak gerçekleşmiş, 1992'de de 15.9 tahmin edilmiştir (DPT, 1993, 126).

Tablo-20 'de de görüldüğü gibi, 1986-91 arasında TEFE ve TFE'nin yıllık yüzde değişimleri istikrarsız bir seyir içinde olmuştur.

Tablo - 20
TEFE ve TFE'DE YILLIK DEĞİŞME (%)
(1986-91)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991
TEFE	24.5	48.9	68.0	62.3	48.6	59.2
TFE	30.7	55.1	75.2	64.3	60.4	71.1

Kaynak: DPT, 1993, 4.

Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarsızlığının sürüyor olmasının bir çok önemli nedeni bulunmaktadır. Örneğin; Devlet bütçesinin açık vermesi, tasarruf-yatırım tutarsızlığı, düşük verimlilik ve esnek olmayan arz, yüksek tüketim eğilimi, belirsizlik ve risk faktörleri, KİT'lerde maliyetin fazla / verimin az olması, (politik amaçlı) sübvansiyonlar, çarpık kentleşme, sosyo-kültürel ve sosyo-politik durum, bilinçten ve bilimsellikten uzak davranışlar, milli gelirden pay alma kavgaları, para ve kredi mekanizmasının doğru işlememesi, Ücret-kâr kapalı devresi (A.Kılıçbay, 1991, 325), sürekli ve düzenli vergi toplama yetersizliği (vergi kaçakçılığı),

dahası, toplumda ve bürokratik kurumlarda önlenemeyen aşırı israfçılık... Bu vb. nedenlerle oluşan enflasyon oranı genellikle ücret zammının üstüne çıkamayarak, toplum ekonomisinin kamburu olan hayat pahalılığı olgusunu yaratmıştır.

Dış ticaret- 24 Ocak ekonomik paketinde öngörülen politikalar sayesinde, 1980-92 arası yıllarda genellikle ihracatta önemli artışlar sağlanmış, fakat hammadde ve yatırım malları yönündeki kronik dışa bağımlılık yüzünden ihracat ve ithalatı karşılayamamış, sonuçta milli ekonomi dış ticaret bilancosunda açık vermiştir. 1985'teki 3,4 milyar \$ açık, 1991'de 7,5 milyar \$'a yükselmiştir. Tekli yıllar hesaba alınırsa, görülecektir ki, ithalatın ihracata nispetle GSMH'deki payı daha fazladır.

Ayrıca, konuyu, "bir ülkenin mal ve hizmetler dış ticaretinin bir sonucu olarak o ülkenin dışarıdan borçlanma gerek sinimini ortaya koyan" cari işlemler dengesi (CİB) açısından da ele almalı. 1926-32 yıllarında toplam +84 milyon \$ olan CİB, 1946-90 yılları arasında -25,3 milyar \$ düzeyine gelmiştir. Bu açık, sermaye hareketleri ile kapatılamadığı için dışarıdan borç alınmış ve borç düzeyi bugünkü düzeyine çıkmıştır. Sadece 1980-90 arasında 12 milyar \$ CİB açığı kaydedilmiştir (Pakdemirli, 148-151). 1990 yılı -2,6 milyar \$'lık açıkla kapatan CİB, Körfez Savaşı nedeniyle ülke ekonomisine hibe edilen 1,8 milyar \$ sayesinde 1991'de 300 milyon \$ fazla vermiştir.

Tablo - 21
TEMEL DIŞ TİCARET GOSTERGERELERİ
(1985-1993)

	1985	1987	1989	1991	1993(P)
(milyar \$)					
İhracat	8,0	10,2	11,6	13,6	17,0
İthalat (*)	11,3	14,2	15,8	22,3	23,0
Ticaret açığı	-3,3	-4,0	-4,2	-8,7	-6,0
CİB	-1,0	-0,8	1,0	0,3	-1,2
Hibe				1,8	0,3
(%)					
İhracat / GSMH	16,3	17,4	17,3	13,0	14,0
İthalat / GSMH	23,3	24,2	23,4	20,0	22,0
İhracat / İthalat	70,2	72,0	73,6	64,6	65,7

(*) 1991 ve 1993(P) ithalatında altın haric tutulmuştur.

Kaynaklar: 1) DPT, 1993, 5.

2) E.Pakdemirli, 1992, 149-150.

1990-91 yılları esas alındığında tarımsal ve sınai ürünlerin ihracatında belirli ölçülerde artış, madencilikte %14 civarında gerileme meydana gelmiştir. Aynı yıllarda, hammadde ve tüketim mal gruplarına dair ithalatta gerileme, yatırım mallarında ise %5'lik artış kaydedilmiştir.

Tablo - 22
SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACAT ve MAL GRUPLARI BAZINDA İTHALAT
(1990-91) (%)

	1990	1991	Değişme
Sektörel İhracat			
Tarım	18.1	19.7	14.3
Maden	2.6	2.1	-13.6
Sanayi	79.3	78.2	3.4
Toplam	100.0	100.0	4.9
Mal ithalatı			
Yatırım	25.9	28.8	4.6
Hammadde	60.5	57.4	-10.4
Tüketim	13.6	13.8	-4.1
Toplam	100.0	100.0	-5.7

Kaynak: DEİK, Developments in the Turkish Economy, September 1992.

Türkiye, ihracat ve ithalatını en fazla OECD ülkeleri ile, özellikle de AT ile yapmaktadır. Bunu İslam ülkeleri, D.Avrupa ve BDT ülkeleri izlemektedir. 1991 yılı itibariyle OECD ülkelerine 8,9 milyar \$ ihracat, onlardan 14 milyar \$ ithalat yapmıştır. Türkiye, ihracatının %52'sini, ithalatının %44'ünü AT ülkeleri üzerinden gerçekleştirmiştir.

Yine aynı yıl, İslam ülkelerine 2,8 milyar \$ ihracat yapan Türkiye, bu ülkelerden 3,2 milyar \$ ithalat yapmıştır. D.Avrupa ve BDT ülkelerinin Türkiye'nin 1990 yılı toplam dış ticareti içindeki payı ihracatta %12, ithalatta %15'i gecmemiştir.

Türkiye'nin nihai olarak ekonomik profilini ve KEİB içindeki yerini saptayabilmek için, ülke ekonomisinin geniş bir kesitini ele alarak dünyadaki yerini, etki derecesini de saptamak gerekir. Bu konuya, ilerideki bölümde değinilmiştir.

3.1.10. Ukrayna:

BDT içinde RF'den sonra ikinci en büyük ülke olan Ukrayna'nın yüzölçümü 604 bin km²'dir. Eski SB'nin "tahıl ambarı" olarak bilinen bu ülke elektrik enerjisi üretiminde, metalurjide ve uçak gemisi yapımında ileridir.

1989 yılı verilerine göre, SB'nin %18'ine tekabül eden 51,4 milyonluk nüfusa sahip Ukrayna'da nüfus yoğunluğu 86, şehir nüfusu %67, doğal büyüme (doğum-ölüm) oranı binde 1.7'dir (İGEME, 57-8).

Ukrayna ekonomisi zengin maden yataklarına sahiptir. Tahıl, patates ve şeker pancarı yönünden dünyanın önde gelen üreticilerinden biridir. Sektör bazında SB'nin endüstriyel katma değerinin %17.2'si, tarımsal toplam katma değerinin % 17.9'unu bu Cumhuriyet sağlamaktadır. 1990 yılı itibariyle Ukrayna'nın elektrik üretimi 30 milyon kw/sa olup k.b. 5,7 kw/sa düşmektedir (Milliyet Yatırım Eki, 30.10.1992).

Ukrayna ekonomisinin 1988-90 arası yıllık ortalama NMU'sü 82,5 milyar Rb tutarındadır. NMU'deki toplam GSYİH'in payı ortalama %1.40'dır. Reel NMU itibariyle sektörel bazda bir gerileme sözkonusudur. Ayrıca NMU'de personel harcamaları payı oldukça fazla, kamu harcamaları ise yavaş artmaktadır.

Tablo - 24
DIŞ TİCARET DURUMU 1988-1990

	1988	1989	1990
(Dünya fiyatlarıyla ticaret, milyar Rb)			
Top. dış tic. dengesi	-3,0	-5,6	-7,5
Yabancı dış ticaret	-1,4	-0,5	-1,5
İhracat	7,5	8,7	7,8
İthalat	8,9	9,2	9,3
Cumhuriyetlerarası dış tic.	-1,6	-5,1	-6,0
İhracat	36,9	39,1	36,2
İthalat	38,5	44,2	42,2
(GSYİH'de (ticaret oranları, %)			
Yabancı	11,9	11,6	11,4
İhracat	5,3	5,6	4,8
İthalat	6,3	6,0	5,6
Cumhuriyetlerarası	53,0	54,1	47,6
İhracat	25,9	25,4	22,0
İthalat	27,1	28,7	25,6
Toplam ihracat	31,2	31,0	26,8
Toplam ithalat	33,3	34,7	31,2

Kaynak: IMF, 53-58.

3.1.11. Yunanistan:

Resmi adı Helenik Cumhuriyeti olan Yunanistan, KEİB'in AT'a üye tek ülkesidir. Fakat aynı zamanda İrlanda, İspanya ve Portekiz'n de içinde yer aldığı, AT'ın en fakir dört ülkesinden biridir.

132 bin km²'lik alanı, 10 milyon civarında nüfusu, tarıma elverişli %23 toprağı, boksit, linyit ve manganez gibi yeraltı zenginlikleriyle, ayrıca büyük gelir kaynaklarından "ada turizmi" ve armatörlük sektörleriyle Yunanistan, sanayileşmede dünya ortalamasını zorlamaya çalışan bir Akdeniz ülkesidir.

Yunan ekonomisinin, iç fiyatlarla toplam GSYİH'si 1986'da 5,5 milyar drahmi (Dr) iken, 1990'da ikiye katlanarak 10,5 milyara çıkmıştır. Buna karşın, GSYİH'de reel büyüme, aynı dönemlerde yüzde 1.3'ten negatif 0.1'e düşmüştür.

Toplam GSYİH içinde tarım+orman+balıkçılık sektörlerinin payı 1983'te % 17 iken 1986'da 15.4'e gerilemiş; imalat ve toptan-parekende ticaret sektörlerin payı ise biraz artmıştır: İmalat sektörünün GSYİH'deki 1983 payı % 18.4'ten 1986'da 18.8'e, ticaretin payı ise 15.7'den 16.6'ya çıkmıştır (EIU Country Profile-Greece 1990-91, 21).

1986-90 yılları arasında ülkenin dış ticaret hacmi ve dış ticaret açığı sürekli artmıştır. 1986'daki ihracat 4,5'tan 1990'da 6,4 milyar dolara; İthalat da 10,2'den 18,7 milyar dolara yükselmiştir. Bu durumda, iki uc dönem itibariyle, 1986 yılı 14,7 milyar dolarlık dış ticaret hacminden 5,7; 1990 yılı 25,1 milyar dolarlık dış ticaret hacminden de 12,3 milyar \$ dış ticaret açığı kaydedilmiştir.

Dış ticaret bilancosuna ek olarak, görünmeyen kalemlerdeki (turizm, göçmen işçi gelirleri) artış yönündeki nispi değişimler sonucu, CİB

göstergesi son şeklini almıştır. Dış ticaret bilançosu gibi CİB de 1988-91 yıllarında 1 ilâ 3,6 milyar \$ açık vermiştir. Üdemeler dengesinin GSYİH'deki payı 1988'de yüzde 1.4, 1990'da 0.6; 1989-90 yıllarında ise sıfırın altında %2-3 civarında kalmıştır.

Yunan ekonomisinin ihracatında (fob) ilk dört temel malların payı yüzde olarak 1987'de şöyle olmuştur: Giyim 23.5, tekstil 7.2, petrol ürünleri 6.5, işlenmemiş tütün 4.2. Ülke ithalatında ise aynı yılda; ham petrol yüzde 13.7, et ürünleri 5.5, taşıt 4.0 ve demir-çelik 3.2 oranlarında bir pay teşkil etmiştir (EIU Country Profile, 149-50).

Ülke ekonomisinin döviz rezervi, toplam dış borcun yanında düşük düzeyde kalmaktadır. 1986'da 1,5, 1990'da 3,4 milyar \$'lık rezerve karşılık, dış borç önce 10 kattan fazla olarak 16 milyar \$, sonra 30 milyar \$'a yakın bir noktaya gelmiştir.

Kur değişimleri sonucu, 1986-90 döneminde Dr / \$ değişim oranı ortalama 147,6 olmuştur. 25.11.1991 tarihi itibarıyla 1 \$, 180,1 Dr; 1 DM ise 110,5 Dr olmuştur.

Tablo - 25
 ÜRETİM, DIŞ TİCARET, REZERV, DIŞ BORÇ ve KUR DEĞİŞMELERİ
 1986-1990

	1986	1987	1988	1989	1990
GSYİH (milyar, Dr)					
(Sabit fiyatlarla)	5,498	6,228	7,526	8,777	10,455
Reel GSYİH'de büyüme					
(%)	1.3	-0.5	4.7	3.5	-0.1
(milyar \$)					
Dış ticaret hacmi	14,7	18,2	19,4	21,1	25,1
İhracat (fob)	4,5	5,6	5,9	6,0	6,4
İthalat (cif)	10,2	12,6	13,6	15,1	18,7
Dış ticaret açığı	5,7	6,0	7,7	9,1	12,3
Döviz rezervi	1,5	2,7	3,6	3,2	3,4
Dış borç	16,0	18,6	17,7	18,8	21,9
Değişim oranı (Dr/\$)	140,0	135,4	141,9	167,4	158,5

Kaynak: EIU, Economic Structure - Greece, No:4, 1991, 3.

Fiyat artışları (TFE) toplumda huzursuzluk yaratmasa bile, 1986'da yüzde 23, 1990'da 20.4 olmuştur (Bu iki zaman dilimi arasında TFE %13.5'e kadar düşmüştür.) (EIU Economic Structure, 1991, 3). TFE'de ise, 1988-91 dönemlerinde yüzde 10-17 arasında bir artış meydana gelmiştir. Bu haliyle Yunanistan'ın, düşük oranlarda da olsa, üyesi bulunduğu AT'a çift rakamlı enflasyonu tanıma fırsatını verdiği söylenebilir.

1990'da toplam GSMH'si 10,532.2 milyar Dr olan Yunanistan, 6,629 \$ ile k.b.GSMH açısından orta zengin bir ekonomidir. Çalışabilir nüfus içinde

toplam işsizlik oranı 1983-89 arası 4 yılda yıllık ortalama % 7.7 olurken, bu, aynı yıllarda % 8.5 olan AT ortalamasının altındadır (EIU Country Profile 1990- 91, 23).

1989 verileriyle, Yunan ekonomisinde GSYİH'nin kaynakları yüzde 17.2 ile imalat, 17.0 ile tarım-orman-balıkçılık, 15.7 ile toptan ve perakende ticaret, ilk üç sırayı paylaşmaktadır. 1990 verileriyle, GSYİH'nin yapısını oluşturan elemanlar ise şunlar: Özel tüketim yüzde 72.7, kamu tüketimi 16.9, ihracat 26.4, ithalat 35.8 ve sabit yatırımlar 15.8'dir (OECD-Greece, 1991/1992, 7-42).*

Ülkelerin ekonomilerini tek tek belirli göstergelere göre inceledikten sonra, bu ülkelerin kendi içinde bir karşılaştırılması yapılabilir.

3.2. Üye Ülkelerin Gözlemlenebilir Ekonomik Göstergelerle Karşılaştırılması:

KEİB'e üye ülkelerin ekonomik (ayrıca kısmen sosyal ve demografik) profillerinin çıkartılması, bu ülkelerin hem kendi aralarında hem de kendi dışında kalan ülkelerle ekonomi yönlü bir karşılaştırmaya tabi tutulma olanağı vermektedir.

Sözkonusu karşılaştırma üç aşamada yapılabilir: Birinci aşamada, KEİB'in üyesi olan eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldavya, RF ve Ukrayna'nın genel SB içindeki yeri ve önemi. ikincisinde, Sovyet kökenli 6 Cumhuriyet'in, D.Avrupa'dan 3'ü sosyalist gelenekten gelen (Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya), 2'si de Batı kapitalizmine yaklaşmakta ve onu yakalamakta epey çaba gösteren Türkiye ile Yunanistan'ın üye olduğu KEİB'in kendi içinde karşılaştırılarak birbiriyle benzeşen ya da birbirinden ayrılan yönleri. üçüncü ve son aşamada, bir bütün olarak KEİB'in, dünya ekonomisinde nasıl bir konuma sahip olduğu, buna bağlı olarak, bir denge unsuru oluşturup

oluşturamayacağı, mevcut ekonomik blokların gücü ve yereldikleri kategoriler. Burada sadece ikinci aşama üzerinde durularak,KEİB ülkeleri arasındaki ekonomik karşılaştırma önemsenmiştir.

KEİB'e üye ülkeleri belirli ve ortak esaslar üzerinden bir karşılaştırmaya tabi tutmanın önemli bir güçlüğü var. Örneğin, MG muhasebe sistemleri farklı, sosyalist gelenekten gelip henüz yeni sisteme geçiş aşamasında olan Sovyet ve D.Avrupa ülkeleriyle Türkiye ve Yunanistan gibi açık ekonomileri, aynı değerler ve ölçütler üzerinden karşılaştırmak son derece zor. Ayrıca bu ülkeler arasında ileri ve yeterli düzeyde stratejik bilgi alışverişi yok. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen, KEİB ülkelerini bazı ortak istatistiklere göre değerlendirmek gerekliliği ve zorunluluğu da ortadadır. Zira bu ortak istatistikler yardımıyla, her bir üye ülkenin entegrasyonal gücü ve yeterliliği, bir bakıma "test" edilebilecektir.

KEİB ülkelerinin karşılaştırmalı ekonomik profili çıkarılırken, öncelikle ülkelerin yüzölçümü ve nüfus yapıları irdelenmelidir.

Table - 26
NÜFUS ve ALAN YAPISI İTİBARIYLA KEİB, 1990

	Nüfus (milyon)	Alan ('000 km ²)
Arnavutluk	3,2	28,7
Azerbeycan (*)	7,2	86,6
Bulgaristan	9,0	111,0
Ermenistan	3,3	29,8
Gürcistan	5,4	70,0
Moldavya	4,4	37,7
Romanya (**)	22,8	238,0
RF (*)	148,5	17,075,0
Türkiye (*)	57,7	781,0
Ukrayna (*)	51,7	603,7
Yunanistan	10,0	132,0
Toplam	323,2	19,193,5

(*) 1991, (**) 1992.

Kaynak: Önceki verilerden düzenleme yapılmıştır.

KEİB'te en fazla nüfus ve toprağa sahip ülke RF, onun en yakın takipçisi Türkiye ve Ukrayna'dır. Toprak ve nüfusça en fakir ülkeler ise Arnavutluk ile Ermenistan'dır. KEİB coğrafyası ve demografyasında göze çarpan ortak özellik, yüzölçümü ile nüfus arasında doğru bir orantının varolmasıdır. Alan genişledikçe nüfus da artmıştır.

KEİB'in genel nüfus toplamı 323 milyondan fazladır. Bu sayı, büyük bir tüketici pazarına işaret etmektedir. Bu nüfusun üzerinde yaşadığı toplam alan ise 19 milyon km²'yi aşmaktadır. Toplam dünya nüfusunun 5

milyar, yüzölçümünün de (1/3'u kara) 510 milyon km² olduğu düşünülürse, KEİB, dünya nüfusunun yüzde 6.5'i, yüzölçümünün de 2.5'ini oluşturmaktadır.

KEİB'te, bir ülkenin refah ve uygarlık düzeyini belirleyen faktörlerden "şehirleşme", ekonomik bir içerik de taşımaktadır. Şehir nüfusunun yüzde 47 ilâ 74 arasında değiştiği KEİB'te, köylü nüfusunun 2000'li yıllara yakışmayacak ölçüde fazla oluşu, bölgede hızlı sanayileşme beklentisi konusunda kuşkuları arttırmaktadır.

Nüfus hızı, şehir ve sanayi nüfusu, ayrıca k.b.MG parametreleri açısından, verilerine ulaşılabilen bazı bölge ülkeleri hakkında şu bilgiler verilebilir:

Örneğin Türkiye, nüfus hızı %2'nin üzerinde olan tek KEİB üyesidir. Onu %1.6 ile Azerbaycan izlemektedir. Bu denli artan nüfus içinde ülkemizin şehir nüfusu %53, sanayii nüfusu %15 ve k.b.MG'si ise 1500 \$ civarındadır (1991). Nüfus hızı binde 1 olup şehir nüfusu %48, sanayi nüfusu %21 civarındaki Moldavya'ya karşılık; binde 15 nüfus hızıyla RF'nin %74 oranında rekor şehir nüfusu ve %31'lik sanayii nüfusu bulunmaktadır (her ikisi için 1987 ve 1990). Bu örnekler dikkate alınır, görülecektir ki, nüfus hızı arttıkça şehir nüfusu aynı oranda artmıyor, ancak şehir nüfusu ile sanayii nüfusu arasında, zorlamayla da olsa, doğru bir ilişki kurulabiliyor.

Toplam üretiminde %37-42 arasında tarıma ağırlık veren ülkeler Azerbaycan, Gürcistan ve Moldavya iken; sanayie tarıma göre daha fazla pay ayıran, %30 ile en az Türkiye olmak üzere, %60'a yakın Romanya, %45 ortalamayla Arnavutluk, Ermenistan, RF'dir. Dış ticaretin üretimdeki payı en yüksek ülkelerden Bulgaristan'ın %20, Türkiye'ninki (%53 oranındaki hizmetler içinde) %19, RF'ninki %15, diğerlerinininki de %5-10 arasında değişmektedir.

KEİB ülkelerinin hemen hepsi dış ticaret hacmi ve dış ticaret kompozisyonu yönüyle önemli bir farklılık göstermektedir.

Ekonomisi pek istikrarlı olmayan Arnavutluk dış ticaretini özellikle D.Avrupa ve Çin'e, ayrıca İtalya'ya dayan dırmıştır. Arnavutluk'un ihracat mallarının başında %54 ile yakıt, mineral ve metalik ürünler, ithal mallarının başında da %28 ile makina ve teçizat gelmektedir. 1989 dış ticaret bilançosu sadece 84 milyon \$ açık vermiştir.

Azerbeycan 1988-90 arası üç yıl içinde 0,6 ilâ 1,9 milyar Rb arasında bir ihracat fazlası kaydetmiştir. Toplam NMU'stinin %49'u Cumhuriyetlerarası, %8.3'u uluslararası dış ticaret oluşturmaktadır (1988). Dış ticaret+transfer dengesinin GSYİH'deki payı ise, 1990'da %8.9'dır.

Dış ticareti eski SB üzerine kurulan Bulgaristan, 1990 ve öncesinde hep açık vermiş, dışa bağımlılığı en fazla artış eğiliminde olan D.Avrupa ülkelerinden birisidir.

Dış ticaret bilançosu az miktarda da olsa açık veren Ermenistan, Gürcistan ve Moldavya toplam ithalatının %80'den fazlasını, toplam ihracatının %90'dan fazlasını komşu cumhuriyetlerle gerçekleştirmektedir.

Romanya'nın da mal ihracat ve ithalatının büyük bir kısmını yakıt, mineral ve metaller oluşturmaktadır. 1989'da bu mal grubundan 2,7 milyar dolarlık ithalata karşılık 2,9 milyar \$ ihracat gerçekleştirmiştir.

RF, 1988-91 arası yıllarda eski SB cumhuriyetlerine ortalama 3 milyar Rb'lik fazla, yabancı ülkelere ise, 38 milyarlık açık vermiştir; toplam dış bilanço açığı 34 milyar Rb civarındadır.

Türkiye 1985'te verdiği 2,8 milyar \$ açığı 1990'da da aynı miktarda tutturmuştur. 1993 Programı bunun 2.5 katını öngörmektedir (altın ithalatı

hesap dışı tutulmuştur). 1991 verileriyle Tırkiye'nin ihracatı toplam GSMH'sinin %13'ünü, ithalatı ise %20'sini teşkil etmektedir. Bu bryık fark, ticaret hacmi içinde ticaret acığının da bryumesine yansımıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ihracatın aleyhine bir seyir izlemişti; 1991'de İh/İt oranı %65.7'dir.

1989-90 arası dönemde %5.6 ve %7.5 oranında bir dış ticaret bilançosu veren Ukrayna'da eski Sovyet Cumhuriyetleri gibi, dış ticareti ağırlıklı olarak Birlik içinde yapmaktadır.

1986-90 döneminde Yunanistan 4,5 ilâ 6,4 milyar \$'lık ihracata karşılık 10,2 ilâ 18,7 milyar \$'lık ithalat yapmıştır. İhracatla ithalat arasındaki fark 2.5 kattan fazladır.

Tablo - 27
KEİB'İN İHRACAT-İTHALAT DURUMU

	(milyar)			
	Yıl	Birim	İhracat	İthalat
Arnavutluk	1989	\$	0,3	0,4
Azerbeycan	1990	Rb	6,4	5,8
Bulgaristan	1990	\$	2,5	3,3
Ermenistan	1988	\$	3,7	4,8
Gürcistan	1990	Rb	5,9	6,8
Moldavya	1990	Rb	6,2	6,5
Romanya	1990(*)	\$	2,7	2,4
RF	1990	Rb	106,8	142,6
Türkiye	1991	\$	13,6	22,3
Ukrayna	1990	Rb	44,0	51,6
Yunanistan	1990	\$	6,4	18,7

(*) OECD ile

Genel olarak KEİB ülkeleri, toplam ticaretlerinin sadece % 7'sini kendi aralarında yapmaktadırlar. Bu da, ticari engellerin kaldırılıp finansman zorlukları aşılnca, bölge içi ticaretin nasıl bir patlama yapacağı hakkında fikir verebilecektir (Elekdağ, 28.2.1993).

Bu bölümde buraya kadar, KEİ ülkeleri sadece bir kaç gösterge bazında karşılaştırılmaya tabi tutuldu. İlgili karşılaştırma Türkiye boyutuyla Dördüncü Bölüm'de devam ettirilmiştir. Böylece, küçük çaplı da olsa, Karadeniz ekonomik blokunun bir profili elde edilmeye çalışılmıştır.

KEİ ülkelerinin karşılaştırmalı ekonomik profilinin, ortaya çıkarıldığı kadarıyla, bundan sonraki bölümler için şu tahlil zeminini hazırladığı

söylenebilir:

Birincisi, bu profil, KEİB Deklarasyonu ilkelerini hayata gecirilmesinin öntündeki engellerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Butünüyle buna bağılı olarak, ikincisi, KEİB için eğer EFTA ya da Avrupa Tek pazarı (The European Single Market) gibi entegrasyon aşamalarından (modellerinden) birine geçilecekse, bu entegrasyona geçişi zorlaştıran problemlerinin neler olabileceğini düşündürmüştür.

Son olarak bu profil, KEİB'in, yaşanılan şu entegrasyon çağında, kendi entegrasyonunu kurması için ya da entegrasyona geçiş problemlerine çözüm olacak gerekli ortak kurumların ve politikaların niceliğı ve niteliğı üzerine bazı ipucları vermiştir.

Uçuncu Bölüm

KEİB'İN

EKONOMİK ENTEGRASYONA GECİŞ PROBLEMLERİ; ÇÖZÜMÜ İCİN KURUMSAL YAPILANMAVE POLİTİKALARIN UYUMLAŞTIRILMASI

Karadeniz havzası etrafında ekonomik ilişkilerini yüksek refah ve sürekli barış platformunda örgütlü bir şekilde devam etmek iradesini göstermiş olan 11 ülke, KEİB fikrini "özel" bir entegrasyon projesi olarak desteklemiştir. Bu ülkeler mevcut ekonomik problemleriyle KEİB'in entegrasyona geçiş problemlerini temsil ettikleri gibi, hükümetlerarası bir koordinasyonla sözkonusu muhtelif problemlerin çözümünü sağlayacak gerekli altyapıyı hazırlama, ekonomik ve sosyal politikaları belirleme, ve bunları hukuksal bir çerçevede uygulama yeteneğine de sahiptir.

Bu bölümde, KEİB'in ekonomik entegrasyona (şuanda işbirliği projesi, daha sonra olası bir gümrük birliği bazında) geçiş problemleri, birbirini tamamlayan ekonomik, teknolojik, sosyo-politik problemler olmak üzere üç ayrı noktada vurgulanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, problemler saptandıktan sonra, problemlerin çözümüne yarayacak, dolayısıyla KEİ projesinin başarılı olmasını sağlayacak üye ülkeler arası kurumsal yapılanma ile politikaların uyumlaştırılmasına dair bazı öneriler de sunulmuştur.

1. KEİB'İN EKONOMİK ENTEGRASYONA GECİŞ PROMLEMLERİ

KEİ Projesi ile eğer entegrasyona geçilecekse, bu geçişi zorlaştıran ya da engelleyen ekonomik ve genellikle ekonomiyle birlikte telaffuz edilen teknolojik ve sosyopolitik karakterli problemlerden sözedilebilir.

1.1. Ekonomik problemler:

"Sanayileşme düzeyi" esas alınarak yapılacak bir ekonomik karşılaştırmada, KEİB ülkelerinin izafi de olsa Üçüncü Dünyalı olduğu, en azından dünyanın kendilerini bu imajla tanımak zorunda kalmalarının yeterli gerekçelerinin -aksi kanıtlanıncaya dek- varolduğu sonucuna varılacaktır. Örneğin, herhangi istatistiksel bir veriye bakılmadan da söylenebilir ki; coğrafi anlamda birbirine yakın ekonomilerin refah yansımalarına göre, Rusya ile İskandinav ülkeleri, Arnavutluk ile İtalya, Romanya ile Avusturya, Türki Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında (ikincilerin lehine) ne kadar belirli farklar varsa, bir de uluslararası gelişmiş-azgelişmiş ülkeler karşılaştırmasına göre, bir bütün olarak KEİB ülkeleri ile ileri düzeyde sanayileşmiş kapitalist Kuzey ülkeleri arasında o kadar belirgin ve önemli farklar vardır.

Komşu ülkeler ve ekonomik blokların somut istatistikleri değil, sadece refah yansımaları dikkate alındığında görülecektir ki, KEİB ülkeleri gelişmiş kapitalist ülkeleri olmadığına, dolayısıyla 1.Dünya kategorisine girmediğine göre, AGÜ ya da Üçüncü Dünya kimliğini taşımaktadır. Bu, zorla kabul ettirilen ya da ettirilmesi gereken bir gerçek olmaktan öte, uluslararası ekonomik konjonktürün dayattığı bir hiyerarşidir. Bu hiyerarşinin en tepesinde ABD, ortasında B.Avrupa, Avustralya ve Japonya, en altında da AGÜ yer almaktadır. KEİB ülkeleri bu hiyerarşinin ortasında yer alabilmek için B.Avrupa'nın çekim alanına girmeyi peşinen kabullenmiştir. Ayrıca KEİB ülkelerinin girdiği yola bakılırsa, B.Avrupa ile coğrafi anlamda olmasa da kapitalist normlarda entgre olmak için, bu ülkelerin hiyerarşik pozisyonunu doğru tahlil etmesi ve halen üzerinde taşıdığı anlaşılan AGÜ'nün karakteristik özelliklerinden birer birer uzaklaşarak bunları 1.Dünya'nın özellikleriyle ikame etmesi gerekmektedir.

3.Dünya'nın her bir özelliği ise, ekonomik entegrasyon için bir araya gelen ülkelerin entegrasyon faaliyetlerini ciddi bir şekilde tehdit eden

büyük problemleri çağrıştırmaktadır. Eğer KEİB ülkeleri, 3.Dünya'nın kaderi olan az gelişmişlik olgusunu aşmak yerine paylaşmak adına biraraya gelmişlerse, başta ekonomi olmak üzere hiç bir alanda ilerleme gösteremeyeceklerdir.

KEİB'in ana problemi kalkınma ile ilgilidir. Pratikte bu problem, tarımla kalkınmaktan çok, tarım-sanayi çelişkisinden yani ikisinden birine yeterince ve etkin bir şekilde ağırlık verememesinden kaynaklanmaktadır.

KEİB'in Sovyet kanadında sanayiın NMU'deki payı %40 dolayında ise de, niteliksel olarak sanayi fakirdir, montaj ağırlıklıdır; bu da tarım ve hizmetler sektörlerinin daha fazla önemsenmesine yol açmaktadır. Daha da kötüsü, bu, sanayide dışa bağımlılığı kronik hale getirmekte ve ulusal kalkınmayı geciktirici bir işlev yüklenmektedir.

Türkiye özelinde sanayileşme problemi biraz daha ilginçtir. "Türkiye'de sınai üretimin payı tarımı geçtiği gerçeğinden hareketle, ülkemizin sanayileşmiş bir ülke olduğu ileri sürülemez. Ayrıca döviz bazında MG hesabının doğruluğu da kuşkuludur. Şöyle ki; dolar birden değer kaybederse, tüm ülkelerin MG payı o oranda artmış sayılmayacaktır. Bir de, bir ülkenin sanayi ürünlerinin artmasıyla da sanayileşme gerçekleşmez; çünkü sanayinin niteliği de önemlidir" (Başkaya, 1991, 35-6).

KEİB'te kimya, gübre, petro-kimya, tahıl ve sınai tüketim malları alanındaki üretim ve ihracat performansı, makina ve teçizat alanlarına yansımamaktadır. Ülkelerin kendi makinasını kendilerinin yapıp kullanamamasından doğan boşluk, teknoloji ithalatını meşrulaştırmakta ve döviz açığına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak CİB'te açık oluşmaktadır. Ucuz ve bolca olan tarım ürünlerinin ihracatına karşılık, maliyeti yüksek olan hammadde ve yatırım malları ithalatı, KEİB ülkelerinde balırlı bir denge ve istikrar noktasına getirildiğinde dış ticarete rekabet eksikliği ve ezikliği son bulabilir.

KEİB'in diğere ekonomik problemleri tasarruf ve sermaye kıtlığıdır. Zira k.b. GSMH'nin az olması, tasarruf ve sermaye birikimini zayıf düşürmektedir. Özellikle kamu işletmelerin optimal ve rantabl ilkelere uzak çalıştırılması da gelir ve sermaye üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Tasarrufların, gelir dağılımında en düşük payı alan kişilerce çoğaltılamaması yüzünden, sermaye birikimi (tasarruf/MG), zayıflamaktadır. Yatırım yapmakta zorlanan bir ekonomi de zaten büyüme ve kalkınma trendini yakalayamayacaktır.

Arz-talep, üretim-tüketim, tasarruf-yatırım, ihracat-ithalat gibi makro göstergelerdeki aşırı dengesizlikler, vergi ve bütçe gelirlerindeki açıklar ve diğere koşullar nedeniyle, KEİB ülkelerinin hemen hepsi, ya kronik ya da hiper düzeyde enflasyonu yaşamaktadır. Bu ülkelerde işsizlik ve stagflasyon ise alışılmış problemler arasında sayılmaktadır. Bunun dışında, kapitalizme dönüş tercihinde bulunan RF ve Kafkas ekonomileri milli paralarını korumakta yetersiz kalmaktadırlar. Türkiye ve Yunanistan dışında, sistem değişikliği sürecini sancılı bir şekilde geçiren tüm KEİB ülkelerinin, ekonomilerinde istikrarı sağlama ve sürdürme mücadelesinde dışardan destek arayışları ise oldukça düşündürüçüdür.

1.2. Teknolojik problemler:

"Yapısal düalizmin özel bir şekli olan teknolojik düalizm, modern üretim teknikleri ile ilkel üretim tekniklerinin yanyana bulunmasından doğar" (Savaş, 1986, 21) ki, bu, KEİB içerisinde daha şiddetlidir.

KEİB ülkelerinde varolan teknolojik düalizm, dolayısıyla teknolojik problemler, ülke ekonomilerinde yeralan teknoloji açığı ile ölçülür. "İki ülkenin teknoloji düzeyleri (icat ve yenilik düzeyleri) arasındaki fark" olarak tanımlanabilen teknolojik acık, teknolojiyi üretememe ve kullanamama ölçüsünde artar. Bu, teknolojik geriliğin bir göstergesidir. Teknolojik düzey yönünden geri kalmış bir ülke yatırım ve sanayileşme çabalarında

başarı sağlayamaz.

KEİB ülkeleri arasında, icat ve yenilik düzeyi açısından RF'nin teknolojik açığı oldukça azdır. Özellikle genetik mühendisliği, uzay ve silah endüstrilerinde RF, bir çok Batı ülkesiyle rekabet halinde olagelmıştır. Fakat bilgisayar ve otomotivde ileri teknolojiye ulaşamamıştır. Avrupa ile içiçe yaşamasına rağmen Yunanistan, Romanya, Arnavutluk ve Türkiye'nin ise teknolojisini kuramama sorunu devam etmektedir. Örneğin, bir tarım ülkesi olduğu halde Arnavutluk'ta tarımsal mekanizasyon en büyük problemlerden biridir.

Teknolojik açığı yaratan nedenlerin bir bölümünü, KEİB ülkelerinin bünyesinde gözlemlemek mümkündür. Bu nedenler; "ülkeler arasında bilgi ve teknolojik yeniliklerin aktarılma sınırı sınırlandıran bürokrasi ve hukuksal kurumlar, teknolojiyi aktarmak isteyen ülkenin eğitim düzeyine ulaşamama, toplam GSMH'nin düşüklüğü, teknolojik çalışmalara geç başlama, son olarak, yeniliğe kapalı muhafazakâr bir toplum anlayışı, siyasal istikrarsızlık" (Savaş, 174-6).

İşbirliğine taraf Karadeniz ülkelerini rahatsız eden bir konu daha var ki, o da, bazı ülkelerde nükleer tesislerinden dolayı bazı KEİ üyesi ülkelerde teknoloji fazlasının olduğuunun sanılmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekte, bazı bölge ülkelerinin adeta nükleer depo haline gelmiş olması, radyasyona karşı bilincin arttığı şu çağımızda, bölgede bir tedirginlik unsurudur. Bulgaristan, Ukrayna ve RF'deki ilkel teknolojiyle çalışan atom santralleri tehlike canlarını calmaktadır. Zira, bu santrallerin herbiri "Cernobil Faciası" potansiyeli taşımaktadır. Ekonomik işbirliğinde nükleer merkezlerinin ıslah edilmesi, ihmal edilmemesi gereken bir teknolojik konudur.

1.3. Sosyo-politik problemler:

KEİB'te sosyal huzursuzluk nedenlerinin başında, bireyler/hanehalkları arasındaki refah düzeyi farklılaşması gelmektedir.

Ayrıca bir çok KEİB ülkesinde, okur-yazar oranı artmasına rağmen, insanların çevresiyle ve doğayla uyumsuzluğu devam etmektedir. Topluma karşı asosyal davranma, devletle birey arasında garip bir sömürü anlayışının olması, vurgunculuğun teşvik görmesi, bir milletin kendine karşı adeta sadomazohist davranması, düşünce ve vicdan özgürlüğünün çağdışı yasalarla ipotek altına alınması, demokratik kurumsallaşmada ileri ve emin adımların atılmaması, adil vergi sisteminde zaafiyete uğrayıp üretimi artıramama vb. olgular, KEİB ülkelerinin "açık toplum" ve "sanayileşmiş ekonomi" yaratma maratonunda geri kalmasına, bölgedeki entegrasyon faaliyetlerinde de neredeyse çekimser kalmasına yol açmaktadır.

KEİB'te entegrasyona geçiş problemlerin bir kısmı da, ülkelerin zaman zaman ekonomik krizler gibi siyasal krizleri yaşamasıyla ilgilidir.

KEİB ülkelerinin neredeyse tümü darbe ve emperyalizm geleneğinden gelmektedir. Gerek cunta yönetimleri gerekse aşırı mikro milliyetçilikler, ülkelerin, verimlilik arzeden bir coğrafya parçası üzerinde ticari, ekonomik ve kültürel ve hatta siyasal işbirliğini kurup geliştirmelerini engelleyici niteliktedir. Azerbeycan-Ermenistan çatışmasında olduğu gibi komşu ülkeler arasındaki sıcak savaşlar da KEİB'in daha geniş kanallardan ilerlemesini önlemektedir. KEİB üyeleri gerçekte tarihsel olarak düşmanca tavırlar içinde bugüne kadar gelmişlerdir. Kendi içerisinde siyasal istikrarı sağlamada güçlük çeken bu kadar çok ülkenin bir araya gelmiş olması ise, bir anlamda ciddi kuşkulara yol açmaktadır.

KEİB coğrafyasında iç entegrasyonunu kuran ülkelere rastlanmaması da ilginç bir noktadır. Bu durum, dış entegrasyon niteliğini taşıyan KEİB hakkında spekülasyonların dozunu arttırmaktadır.

ABD, Japonya ve AT gibi güçlü ekonomilerinde patlak verebilecek herhangi bir kriz de, KEİB'in geleceğini bir bilinmeze sürükleyebilir. Dünya kapitalizminin başını çeken bu ekonomilerdeki ciddi bir istikrarsızlık, bu ekonomileri örnek alan KEİB ülkelerini, daha fazla entegre olmak konusunda karamsarlığa sokabilir. Kısacası, dünya konjunktüründeki küçük ama ciddi bir ekonomik ya da siyasal "deprem" bile, KEİB'in ileriye dönük entegrasyon hesabına bozabilir.

KEİB ülkeleri bu ve benzeri somut problemlerle entegrasyon eşiğindedir. KEİB'in sıradan bir işbirliği projesinden, kalıcı ve tüm taraflara yarar sağlayacak bir entegrasyon modeline geçebilmesi için, her şeyden önce, üye ülkelerin sözkonusu problemleri azaltacak ya da yokedecek önlemleri alması gerekir. Bu da, doğal olarak bir takım ortak kurum ve politikaların belirlenip uygulanmasını gerektirir.

2. KEİB'TE PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜ İÇİN ORTAK KURUMLAR VE POLİTİKALAR

KEİB projesi, şimdiki haliyle herhangi bir entegrasyon biçimi değil; üye ülkeler için bağlayıcı ve zorlayıcı olmayan, sadece yol gösterici öneri ve kararlara dayalı ekonomik ağırlıklı, kültürel ve siyasal alanlara da açık bir işbirliği taslağıdır.

KEİB, üye ülkelerin devlet ya da hükümet başkanlarınca bir "anlaşma" ile değil, bir "deklarasyon"la yürürlüğe girmiş ekonomik işbirliği niyetine dayalı bir proje olmaktan ibarettir.

Kurulduğu zamanki konjoktüre göre, KEİB'in oluşum ve gelişimi, üye ülkelerce AT gibi bir ekonomik entegrasyonunun takvimine bağlanmamış; sadece son "Paris Şartı" gereği, dünya barışı ve refahına bölgesel işbirliğiyle katkıda bulunulması öngörülmüş, Karadeniz Havzası'nın dünyayla birlikte hareket edileceğinin yeni bir sembolü

yapılacağı taahhüt edilmiştir.

Proje, bu iyiniyetlere rağmen bölgesel misyonunu yerine getirip getirmeyeceği yönünden üye ülkelerin çıkar hesaplarına, entegrasyon çalışmalarına ve dünya konjonktürüne bağlıdır.

Eğer KEİ projesi, bölgesel ihtiyaçların zorlaması ya da dünyanın politik zemininin elverişli olmasıyla bir entegrasyon modeline dönüştürülürse, o zaman, bir entegrasyon yapılanmasının gerektirdiği altyapı tamamlanmalıdır.

Üye ülkelerin ortak iradesiyle kurumsal organları ve uygulanacak politikaları içeren bir organizasyon kurulmalıdır. Yasama, yürütme ve yargı organlarının kurumsallaşmasını dile getiren altyapının yanısıra, ortak ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi de gerekecektir. Bir ekonomik entegrasyonun aşaması ya da tipi ne olursa olsun, bu kurumsal yapılanma, ve bu yapılanmanın varlık nedenini oluşturacak ilgili politikalarda harmonizasyon şarttır.

KEİ Zirvesi'ni belgeleyen Boğaziçi Deklarasyonu, AT'ın geleceğini bir takvime bağlayan Roma Anlaşması gibi radikal bir işleve sahip değildir, ama devam eden işbirliği süreci ve bölgesel konjonktür, KEİB'in tipik bir Avrupa entegrasyonu olarak kurulmasını gündeme getirebilir. Bunun için kurumsal yapının hazırlanması, ortak politikaların belirlenmesi ve her an hayata geçirilecek bir şekilde hazırlıklı olmak gerekir.

2.1. Ortak Kurumlar (Kurumsal Yapılanma):

Eğer KEİB bir entegrasyon modeline dönüştürülecekse, bunun için ciddi ve sürekli bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç vardır.

Bugünkü Avrupa Toplulukları'nın (AKCT, AET, EURATOM)

kurulmasını sağlayan Genel Sekreteryaya, Başkanlar Zirvesi, Bakanlar Konseyi, Parlamento, İhtisas Komisyonları, Sayıştay, Adalet Divanı, Danışma Komiteleri gibi organlarının, KEİB'e uyarlanmasını zorunlu kılan iki nedenden sözedilebilir:

(1) AT organları, çerçevesi belirgin bir şekilde çizilmiş, amaç ve araçları itibariyle çağdaş ihtiyaçları dile getiren organlardır. Bunlar, bir entegrasyon için gerekli, yeterli ve hazır organları temsil etmektedir.

(2) AT'ın lokomotif misyonunu alacağı EES'e entegre olmayı arzu eden KEİB için bu organlara dayalı bir yönetim tarzı benimsemek, elbette bir tercih olacaktır. EES ile KEİB arasında olası bir entegrasyonda ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması konusunda bazı sıkıntılar ortaya çıksa bile, daha önceden AT'ın yapı ve yönetim üslubuna uygun (yakın) bir tercih yapılmış olacağından, KEİB cephesinde bu sıkıntılar uzun sürmeyecektir.

Ayrıca, AT organlarının KEİB'te de kurulması fikrini haklı kılan bazı gerekçeler bulunmaktadır:

(1) Yasama, yürütme, yargı ve demokratik denetim yetkilerini kullanan organlar, birbirlerinden bağımsız olarak görev yaparlar. Bu haliyle dünya ekonomisinde Avrupa Toplulukları gibi bir ekonomik birleşme ve kuruluş yoktur (Karluk, 1990-b, 19).

(2) Bu organlar, bir ulusal devletin değil, birleşik bir devletin çekirdeğini oluştururken; bir ekonomik entegrasyonunun "olmazsa olmaz koşulu"nu yerine getirecek ortak bir hukuk ve politik sistemin altyapısıdır. Böyle bir altyapı olmadan hiç bir ekonomik ve sosyal politika uygulanamaz. Politikaları harekete geçirecek yasal kurumların oluşturulması, politikaların kendisinden daha önceliklidir.

(3) Görüldüğü kadarıyla kendi coğrafyası üzerinde hukuksal yapısı sağlam, özellikleri demokratik ve zengin olan AT organları; yüksek bir refahı, sürekli bir istikrarı ve barışçı bir dünyayı hedefleyen her türlü "ortak" sosyal ve ekonomik politikaların güvencesidir. Böyle bir güvencenin anahtarı niteliğindeki AT organlarının -ya da benzerlerinin- KEİB'te de kurulması için daha bir çok neden düşünülebilir.

KEİB'in entegrasyona geçiş problemlerini çözeceğine ilişkin önerilen ortak kurumlar aşağıda sıralanmıştır.

2.1.1. Genel Sekreteryaya:

KEİB'i bir entegrasyon sürecine sokacak bir anlaşma yapılacaksa, bu anlaşmanın uygulanıp uygulanmadığını izleyecek bir Genel Sekreteryaya'nın kurulması ve üye ülkelerin ortak diplomatik ilişkilerinin ve yönetim işlerinin tek bir merkezden yönlendirilmesini sağlayacak bir başkent oluşturulması gerekir. Genel Sekreteryaya'nın ana işlevi, bütün ortak kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak ve sürdürmektir.

2.1.2. Karadeniz Zirvesi:

Karadeniz Zirvesi adı altında KEİB üyesi ülkelerin devlet ya da hükümet başkanları yılda en az bir kez toplanarak, bir tür konferans zemininde, daha çok ileriye dönük plânları, idealleri dünya kamuoyunun dikkatini çekecek şekilde dile getirme fırsatını bulacaklardır.

2.1.3. Bakanlar Konseyi:

Hukuken ve fiilen KEİB Dışişleri Bakanlar Kurulu faaliyetlerine başlamıştır. 15-16 Haziran 1993 tarihli İstanbul toplantısında bazı ortak kararlar alınmıştır. Altı aylık dönem başkanlığı, alfabetik sıraya göre Bulgaristan'a geçmiştir.

Karar organı niteliğini taşıyan Bakanlar Konseyi,KEİB'in ilerleyen aşamalarında, değişik alanlarda olmak üzere üye ülkelerin birden fazla bakanının katılımıyla oluşacaktır. Ekonomik ve sosyal politikaların koordinasyonunu sağlayacak "Karadeniz Bakanlar Konseyi" üyeleri, anlaşma ile diğer görevleri de yerine getirecektir. Anlaşmalardan doğabilecek tüm önemli problemleri yasa, tüzük, yönetmelik ve tavsiyelerden hareketle çözüme yetkisine sahiptir. Konsey'in diğer işlevlerinin örneği, başka yerde de bulunabilir. Örneğin Roma Anlaşması'nın 149. maddesi, bu nitelikte bir Konsey'in yetki ve etki alanını belirler: "Konsey, Komisyon ile doğrudan çalışmak suretiyle; Komisyon'un tekliflerini değiştirmek istediğinde oybirliği koşulu aranır. Komisyonca yeniden incelenen teklifleri salt çoğunlukla kabul etmek zorunda kalacaktır" (Karluk, 1990-b, 21).

Konsey, çalışmalarının düzenli yürütmesi için bünyesinde çalıştıracağı bir sekreteryaya sahip olmalıdır. Bu sekreteryada çok sayıda komite ve çalışma grubu yer almalıdır. Konsey'de alınacak kararların hazırlık devresi Komisyon'da geçecektir. Böylece Konsey'ce alınacak kararlar Birlik'in mevzuatını oluşturacaktır.

2.1.4. KEİB Komisyonu:

Komisyon üyelerinin, yani komiserlerinin nicelik ve niteliği konusunda Bakanlar Konseyi sorumludur. Bu durumda, oybirliğiyle olmak üzere komiserlerinin sayısını değiştirebilir ve görev alanını yeniden belirleyebilir. Ancak bunların atanması, Konsey'ce değil, ulusal hükümetlerce belirli bir süreyle yapılır (örneğin 5 yıl).

Komiserler geldikleri ülkelerin değil, Birlik'in ortak çıkarlarını gözeterek şekilde çalışırlar. Bu haliyle Komisyon bir tür Tek Devlet'in hükümet organı konumunda olacaktır.

Komisyon, Konsey'e bilgi verirken, Birlik'in parlamentosuna karşı da sorumludur. Mevzuata aykırı bir yasa ya da kararın iptali için Adalet Divanı'na başvurma hakkına sahiptir. Ayrıca Komisyon'un sorumluluk alanına çeşitli fonlar dağırebilir.

Komisyon merkezi, Konsey'in merkezi olan başkentte toplanmalıdır.

2.1.5. Karadeniz Parlamentosu:

KEİ Parlamenterler Asamblesi'nin kuruluş anlaşması 25 Şubat 1993'te İstanbul'da imzalandı ve 16 Haziran 1993 tarihli toplantıda ise Genel Kurul ve Divan Başkanlığı ile saymanlığına Türkiye secildi.

KEİB Zirvesi'nden sonra atılmış en büyük adım olarak değerlendirilen bu Parlamento'nun kuruluş şeması tam olarak ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen, çağdaş anlamda, Avrupa (AT) Parlamentosu'nunkine benzetilebilir.

KEİ Parlamenterler Asamblesi için ideal bir model teşkil edebilecek Avrupa Parlamentosu şu şekilde çalışmaktadır: Avrupa Parlamentosu'nda nispi temsil sistemiyle secilen her üye, ülkesini değil ait olduğu politik grubu temsil eder ve bu grubun görüşleri doğrultusunda oy kullanır. Komisyon ve Konsey'e danışmanlık yapmak, Topluluk'un yasama görevini yerine getirmesinde yardımcı olmak ve bu göreve katılmak, bütçeyi görüşmek ve onaylamak, Topluluk politikaları hakkında görüş bildirmek, üçüncü ülkelerle yapılacak anlaşmaları önceden izlemek, vb. Parlamento'nun görevleri arasındadır (Karluk, 28-9).

Nitelikli bir sekreteryayla çalışması gereken KEİ Parlamentosu, yılda en az dört kez bir üye ülkenin belirlenmiş bir kentinde toplanırken, kendisine bağlı komiteleri başkentte çalışmalıdır.

2.1.6. Sayıştay:

KEİB'in mali bağımsızlığı sözkonusu olursa, Sayıştay'ın (Hesap Mahkemesi-The Court of Auditors) kurulmasına ihtiyaç duyulacaktır. Bu organ da,AT'da olduğu gibi,Topluluk bütçesinin uygulanması sırasında Parlamento ve Konsey'e yardım ederken, temsilcileri de Parlamento'nun Bütçe Komitesi'ne sürekli katılır (Karluk, 34).

Sayıştay için üyelik biçimi, üye sayısı ve atanması konusunda Konsey tek yetkili organ kılınır. Sayıştay'ın genel görevleri şunlardır: Tüm gelir ve giderleri incelemek, harcamaların yasalara uygunluğunu denetlemek, birlik'e dahil tüm organlardan ve ulusal kuruluşlardan gerekli bilgileri istemek, yıllık rapor yayımlayarak tüm anayasal organlara göndermek ve resmi gazetede yayımlanmasını sağlamak.

2.1.7. Karadeniz Adalet Divanı:

Hukuka bağlı bir entegrasyonun bağımsız yargı organı niteliğindeki bir Adalet Divanı'nın (The Court of Justice) temel görevleri ve yetkileri, nasıl ki AT hukuku ve üye ülkelerin birbirleriyle yaptıkları anlaşmalarla belirlenmişse, aynı şekilde, KEİB ülkelerinin de kabul ettiği uluslararası hukuk normlarıyla çelişmeyecek bir şekilde belirlenebilir.

Divan'ın sorumluluk taşıyacağı alanlar şöyle sıralanabilir: Üye ülkeler arasındaki tekil anlaşmazlıklar, KEİB ile üyeler arasındaki anlaşmazlıklar Kurumlar arasındaki anlaşmazlıklar, KEİB ile kişiler arasındaki anlaşmazlıklar, ve uluslararası anlaşmalar hakkında görüşler.

Divan'da görev alacak yargıç, savcı ve avukat sayısı, görev süresi ve şekli, üye ülke hükümetlerinin ortak kararlarıyla saptanır.

2.1.8. Danışma organları:

Toplumdan gelen değişik grupları temsil edecek kişilerden Ekonomik ve Sosyal Komite oluşturulur. Komite görüşlerini rapor halinde Komisyon ve Konsey'e ileterek bu iki organın kendisiyle danışma yolunu açar. Değişik alanlarda oluşturulacak komiteler resmi organ statüsüne de kavuşturulabilir.

Yine AT örneğindeki Ekonomik ve Sosyal Komite'nin 189 üyesi, üye ülkelerin toplam nüfusu bazında ve eşit olarak 1/3 işçi, 1/3 işveren ve 1/3 diğerleri (genellikle tüketiciler, çiftçiler, tüccarlar) şeklinde dağılmıştır. Bu Topluluk'ta Danışma Komitesi ise 96 üyeliktir. Üyelerin Konsey'ce atandığı her iki Komite'de de Fransa, Almanya ve İngiltere daha fazla üyeye sahiptir (Karluk, 35-6). KEİB içinde de benzeri bir yapılanmaya gidilebilir.

Kurumsal yapılanmasını tamamlama sürecinde iken ya da tamamladıktan sonra, üye ülkeler KEİ'den daha fazla ve nitelikli bir şekilde yararlanmak için ekonomik ve sosyal alanlarda para-krediden bütçeye, rekabetten dış ticarete, tarımdan sanayie, çevreden turizme, kısaca yaşamın sözkonusu olduğu her konuda bir takım ortak politikalar geliştirmek ya da varolan politikalarını uyumlaştırmak isteyeceklerdir.

2.2. Ortak Politikalar (Politikaların Harmonizasyonu):

Bir işbirliği, işbirliğine taraf ülkelerin uygun politikaları belirleyip uygulamalarıyla gerçekleşir, devam eder. Hele bu işbirliğinin konusu ekonomi ise, politikaların içeriği, uyumlaştırılması ve uygulanma biçimi daha da önem taşır.

Hemen belirtmeli ki; bu vb. politikaların başarı şansı şu önemli faktörlere bağlıdır:

(1) Politikaların başarılı olarak uygulanabilmesi için, öncelikli bu politikaların uygulanmasını hukuksal bir yaptırıma bağlayacak kurumsal yapının tamamlanması gerekir.

(2) Hükümetlerarası diyalogun ve özel sektör işletmelerin üretim ve kazanç hesaplarının üye ülkelerin ortak yarar ve çıkar hesaplarına karşılık vermelidir.

(3) Belirlenecek ve uyumlaştırılacak ekonomik, sosyal vb. alan politikaları bölge ve dünya gerçekleriyle çelişmemeli, ayrıca, çağdaş ihtiyaçlara göre yenilenmelidir. Özelde KEİB'in refahını artırdığı ve bölgeyi barış havzası haline getirdiği, dolayısıyla, genelde dünya istikrarına katkıda bulunduğu görüldüğü sürece başarılı sayılacak ortak ekonomik ve sosyal politikalar şu şekilde sıralanabilir:

2.2.1. Para-kredi politikası:

Ekonomik entegrasyon mutlaka parasal bütünleşme ile mümkündür. Parasal birliğin sağlanabilmesi için kesinlikle ekonomik politikalar arasında koordinasyon sağlanmalıdır (Karluk, 91).

B.Avrupa'nın ekonomik ve hatta politik birliğinin koşulu olarak öne sürülen bu görüşler,KEİB için varsayılan entegrasyon modeline de uyarlanabilir.

Para birliği şu değişim ve uygulamaları gerektirir:

- (1) Ülkelerin milli paraları arasında birliğin sağlanması,
- (2) Üye ülkeler arasında konvertibilitenin gerçekleştirilmesi ve bu konvertibilitenin korunacağına garanti edilmesi,
- (3) Dövizlerin birbirine çevrilmesinde banka giderlerinin sıfırlanması,

(4) Sermaye giriş ve çıkışlarına konan kısıtlama ve engellerin kaldırılması vb..

Para birliğine katılma, üye ülkelere bazı önemli yararlar sağlar:

(1) Birlik içindeki milli paraların daralan ve giderek ortadan kalkan bir bant içinde sabit bir pariteyle birbirine bağlanan, Corden'in ifadesiyle "döviz kuru birliği" ile üye ülkeler döviz rezervlerinde tasarruf sağlar. Çünkü, birliğe katılan ülkelerin rezervleri ortak bir fonda toplanır; böylece her üyenin tek başına ihtiyac duyacağı rezervden daha az rezerve ihtiyac duyar. Üyelerden birinin dış dengesizlikle karşılaşması halinde, ortak rezerv bu açığı kapatmak için kullanılır.

(2) Birlik, döviz kuru birliği içinde belirsizliği ortadan kaldırarak sermaye dolaşımında mobilizasyonu ve mali entegrasyon koşulunu sağlar.

(3) Tek bir para biriminin benimsenmesiyle kambiyoadaki bürokrasi azaltılır; böylece döviz işlemleriyle ilgili kişi ve kurumların zaman ve emeğinden tasarruf edilmiş olacağı gibi, birlik dışından birliğe gelecek turistler döviz bozdurma zahmet ve maliyetinden kurtulacak ve paranın mal-hizmet değişimlerinde önemli bir fonksiyon olan enformasyon maliyeti azalacaktır.

(4) Para birliği paranın değişim aracı, hesap birimi ve tasarruf enstrümanı olma fonksiyonlarının daha sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesinde anahtar rol oynayarak bütün bu işlemlerden kaynak tasarrufu sağlar.

(5) Son olarak, izlenecek ortak para politikası sonucunda, paraya likidite özelliğini veren para biriminin istikrarı korunmuş olur. Böylece, paranın satınalma gücündeki düşüş, fiyat istikrarsızlığı, istikrarsız büyüme ve sermaye kaçışı önlenmiş olur (Karluk, 92-5).

Para birliği, para alıp satan bankacılık sektöründe de bir harmonizasyonu gündeme getirecektir. Tasarrufları arttırıcı ve bunları yatırımlara dönüştürücü önlemlerin bir bölümü bankalara yönelik olduğundan, KEİB'de ortak bir yatırım ve ticaret bankası kurulmalıdır. Uzun vadede, para politikalarından sorumlu bir kurum olarak, bir KEİB Merkez Bankası'nın kurulması büyük önem taşımaktadır.,

2.2.2. Rekabet politikası:

Bir ekonomik entegrasyonun temel unsurlarından birisi de, örgütsüz ve dağınık pazarları biraraya getirip geliştirmektir. Hukuk kuralları yardımıyla güvence altına alınmış serbest rekabet sistemi, piyasa ekonomisinin temelidir. Bu haliyle, ortak rekabet politikası bir çerçeve anlaşmasını gerektirir. Buna göre, işletme ve şirketlere uygulanacak kurallar ayrı ayrı saptanır.

Ortak rekabet politikası denilince, şunlar anlaşılmalıdır:

(1) Rekabet, ekonomik içeriği gereği kalite, fiyat, ödeme koşulları ve stürümün arttırılması açısından mal ve hizmetlerle ilgili olarak rakiplerarası bir mücadeledir. Bu mücadele sonucunda, ekonomide tüketicilere en iyi olanakların, üreticilere de teknik gelişme ortamın sağlanmasına çalışılırken, maliyet ve fiyat artışları önlenir, ayrıca, gelirin çeşitli sektörler arasında eşit oranda dağılımı gerçekleştirilir.

(2) Uluslararası ticaretin zarar görmesine yolacan kartelleşme ve tröstleşme hareketleri ortak rekabet politikası sayesinde önlenir. Karteller, aynı iş kolunda hukuk ve ekonomik yönden bağımsız olan işletmeler arasındaki bir anlaşma sonucunda pazara etki ederek, mevcut rekabetin ortadan kaldırılmasını ya da sınırlandırılmasını amaçlar. Karteller ekonomik ilişkilere zarar verdiği kadar yarar da sağlar. Öğin AT'da kartel yasağının uygulanabilmesi için, bir kartelin faaliyeti sonucunda dünya ticaretinin

zarar görmesi gerekir (s.129).

Sakıncalı olsun olmasın, tüm kartellerin devletin ilgili organların denetiminde olması gerekir. Bu arada, devlet sübvansiyonların nereden başlayıp nereden biteceğini Komisyon belirlemelidir.

Her türlü tekelleşmeyi denetimi altına alan Birlik'in mevzuatı, rekabeti bozucu nitelikte olduğu için şirketlerin dumping yapmasını da yasaklayacaktır. Bilindiği gibi, dumping, uluslararası pazarları ele geçirmek için dış fiyatların ülke içi fiyatlara göre düşürülmesi olayıdır ki, bu yönüyle kartellerle yakın bir ilişki içindedir (s.134).

Eğer dikkat edilecek olursa, günümüzde rekabet olayı, ülkeleri "ulus" olmaktan çıkarıp "pazar" haline dönüştürürken, tekelleşme olayı da rekabetin hızı ölçüsünde ilerlemektedir. Bu arada tekelleşme, ilginç bir şekilde, hem doğrudan birleşme ya da satınalma yoluyla hem de yavru firmalar ya da ortak girişimler yoluyla gittikçe geniş taban bulmaktadır (Saner, 1993, 21). Ayrıca, deniz-aşırı güce erişmiş uluslararası tekeller için gümrük duvarlarının hiç bir anlamı yoktur.

2.2.3. Dış ticaret ve gümrük politikası:

Dış ticaret politikası, genel ekonomi politikasının olduğu kadar, ekonomik entegrasyonda politikaların uyumlaştırılmasının da önemli bir parçası olarak; "hükümetlerin doğrudan doğruya ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek ya da bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış olduğu önlemlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür" (Seyidoğlu, 1991, 260).

Hükümetlerin müdahale alanlarından birisi de dış ticarettir. Fakat bir entegrasyon sözkonusu ise, müdahaleler ortak çıkarları zedelemeyecek, yani dış ticaret araçlarından ortaklaşa yararlanmasını sağlayacak şekilde

yapılır.

Bir ekonomik entegrasyon faaliyetinde yer alacaklarsa KEİB ülkeleri, gümrük tarifeleri ve tarife-dışı engeller (miktar kısıtlamaları-kotalar, çoklu kur uygulamaları, ithalat teminatları, ithal-ikamesi için sübvansiyonlar, ihracatın teşviki, görünmez engeller, bağlı ticaret vb.) gibi dış ticaret politikasının asli araçlarının nasıl kullanılacağı konusunda bir uzlaşma içinde olmalılar. Böyle bir uzlaşma için mevcut dış ticaret politikalarını uyumlaştırmaları gerekir.

KEİB ülkeleri gümrük birliği ya da ortak pazar gibi entegrasyonun bir gelişmiş aşamasında, öncelikle yapmaları gereken, gümrük duvarlarını kaldırmak olacaktır. Bunun sonucunda, üye ülkeler doğrudan gümrük vergileri yoluyla sağlanan kazançtan mahrum kalacaklardır, üçüncü ülkelerle olan dış ticaret ilişkilerinde de bir takım sorunlarla karşılaşabileceklerdir. Ancak, karşılıklı gümrük vergilerini sıfırlamakla, ayrıca döviz masraflarına yol açan ve ithalatı pahalılaştıran tarife-dışı engelleri kaldırmakla, bütün üyeler eş değerde dolaylı gelir elde edeceklerdir.

2.2.4. Tarım politikası:

Tarım (toprak, orman ve balık ürünleri) sektörü, insanların doğal gıda ihtiyaçlarını karşılamaya ilgili olduğundan, buna dayalı politikalar ve bunların KEİB ülkelerince uyumlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Tarımda nihai hedef, üyeler arasındaki farklılaşmayı ortadan kaldırmak, bunun için ortak bir tarım politikası oluşturmaktır.

Roma Anlaşması'nın 39.maddesinde belirlenmiş bu politikanın esasları KEİB içinde geçerli kılınabilir. Bu ortak tarım politikasına göre;

(1) Teknik gelişmeyi teşvik ederek, tarımsal üretimde rasyonel bir bütüme sağlamak, özellikle emek ve diğer üretim faktörlerini azami kullanarak tarımsal verimliliği artırmak,

(2) Tarım sektöründe çalışanların gelirlerini yükseltmek, sektörden gecimini sağlayan kişilere daha iyi refah koşullarını sağlamak,

(3) Tarım piyasalarında istikrarı güvenceye almak (gerekirse toprak ve iklim faktörlerini değiştirerek),

(4) Tarımsal ürün arzını canlı tutmak,

(5) ve tüketicilerin tarım ürünlerini uygun fiyatlarla satın alabilmelerini mümkün kılmak (Karluk, 60) esas hedefler arasında sayılabilir.

Ayrıca ortak tarım politikası, üye ülkelerin milli mevzuatlarında sağlanan uyumla gerçekleştirilen bir tarımsal üretim ve yapı politikasını, bir tarımsal pazar ve fiyat politikasını üyelerin az gelişmiş bölgelerine ek yardım sistemini de kapsayan bir ortak finansman politikasını birlikte uygulanmasını gerektirir (s.61).

KEİB'in egemenlik alanına giren Karadeniz, balık rezervi açısından oldukça zengin bir havzadır. Ekonomik bölge içindeki bu sularda başlıbaşına ihracatçı bir sektör haline gelmiş balıkçılığı düzenlemek için ortak bir balıkçılık politikasına ihtiyaç vardır. Bir geçim kaynağı olan kıyı balıkçılığı belli esaslar dahilinde yapılırsa, üye ülkeler, tıpkı öteki sektörlerde olduğu gibi, balıkçılıkta da bir ortak pazar kurma fırsatını elde edebileceklerdir.

KEİB Komisyonu'nun çıkaracağı ilgili bir tüzükle, deniz biyolojisinin korunması ve geliştirilmesi, deniz kültürünün uyumlaştırılması, modern

liman ve dalgakıran tesislerin yaptırılması, hangi balıkların nerede ve ne zaman avlanacağına bir takım kurallara bağlanması, vb. ortak balıkçılık politikasının hedefleri olarak gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir.

2.2.5. Sanayi politikası:

Bölgede ortak sanayi politikasıyla amaçlanan, bazı sanayi dallarında "yeniden yapılanma"yı gerçekleştirmek ve ileri teknolojiye ihtiyacı olan sanayilerin gelişmelerini tamamlamaktır.

Bölgede sanayileşmeyi hızlandırarak refahı artıracak bir takım ciddi araştırma-geliştirme (Ar-Ge) programları uygulanmalı ve bunların ortak bir fondan finanse edilmesi sağlanmalıdır.

KEİB sanayi politikası AT sanayii politikasının esaslarına dayandırılabilir. Zira AT sanayi politikası çağdaş ve uygulanabilir üç temel unsura bağlıdır (Morgil, Karaca ve Erol, 1992, 22-27):

(1) Yüksek teknolojiye dayanan ve gelecekte büyük ölçüde istihdam yaratabilecek modern sanayi dallarının geliştirilmesi...

Bu ilke doğrultusunda, sanayi politikasında modern üretim tekniklerinin ve pazar ihtiyacına yanıt verecek yeni sınai ürünlerinin geliştirilmesi için tüm Toplulukta büyük firmaların araştırma kurumlarının ve üniversitelerinin işbirliği yapmasına ve bunların faaliyetlerinin koordine edilmesine birinci derecede öncelik verilmiştir. Sanayii projelerinin Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından finanse edilmesi sağlanmıştır.

(2) Geleneksel sanayi sektörlerinin korunması...

Bunun için alınan iki önemli önlem vardır. Bu önlemlerden birincisi

"negatif sanayi politikası" olup bununla bir taraftan, mevcut yapı içinde geleneksel sanayilerin kotalar, yüksek gümrük vergileri ve gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi araçlarla ayakta tutulması; öte yandan, bu ihracat sanayilerinde faaliyet gösteren firmaların doğrudan sübvansiyonlarla daha fazla üretim yapmaları için teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Geleneksel sanayilerin korunmasına yönelik ikinci önlem "pozitif sanayi politikasıdır". Buna göre, uzun dönemde bu geleneksel sanayi sektörlerinde istihdam hacminin tatmin edici bir düzeyde tutulması ve yüksek bir işsizlik oranının ortaya çıkmaması için başarılı bir yapısal düzenlemenin yapılması zorunludur.

(3) AT sanayi politikasının üçüncü temel unsuru, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi...

Özellikle küçük boy başta olmak üzere orta boy işletmelerin geniş istihdam olanakları yaratma, piyasada ortaya çıkan krizlerden çabuk kurtulma ve rekabet koşullarına hemen uyum gösterme yeteneklerinden dolayı, bunların desteklenmesi ve geliştirilmesi sanayi politikasında ağırlık verilen önemli bir alan haline gelmiştir.

KEİB ülkelerinin sanayi politikasının çağdaş ve uygulanabilir olması için, bunun, hem ex-post özelliği bulunan AT sanayi politikasının deneyimleri ışığında geliştirilmesi, hem de Ar-Ge ve teknoloji politikasıyla uyumlu ve onu tamamlayıcı olması gerekir.

2.2.6. Ar-Ge ve teknoloji politikası:

Hammadeler, enerji, çevre, sağlık gibi yaşamın temel alanlarında ortaklaşa bilimsel ve teknolojik çalışmalar yapmak için ortak bir Ar-Ge politikasının saptanması zorunludur. Böyle bir politikayla; bölge ülkelerince üretilen projelerde ihtisaslaşmaya gidilerek maliyetler azaltılıp

etkinlik arttırılmalı, projelerde görev alacak beyin gücünün eğitime ve ücret durumuna büyük önem verimelidir. Kuşkusuz, hayata geçirilecek proje sonuçlarıyla, sanayi sektörünün ileri teknolojik ihtiyacı giderilirken, üretici ve tüketici konumunda olan herkes yüksek bir refaha kavuşmanın zevkini tadabileceklerdir.

2.2.7. Enerji politikası:

KEİB su, petrol, doğalgaz, uranyum gibi enerji hammaddeleri deposu gibidir. Enerji hammaddeleri açısından dünyanın ileri düzeyde rezerv sahibi olan bölgelerden biri olarak, KEİB'de uyumlaştırılacak enerji politikası, enerji kaynakları içerisinde güvenilirlik ve kullanılabilirlik derecesi yüksek olanları özendirerek, başta sanayi olmak üzere tüm sektörlerde enerjinin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak artan petrol tüketiminin yerine elektrik, nükleer ve güneş enerjisi gibi modern ve çevreyle uyumlu enerji türlerinin kullanım paylarının artırılmasına zemin hazırlayacak ve toplumlarda enerji tasarrufu bilincini aşılacak bir içerikte olmalıdır. Ayrıca, Türkiye-Azerbeycan boru hattı gibi enerji projelerine bölge içinde yaygınlık ve hız kazandırılmalıdır.

2.2.8. Vergi politikası:

Ekonomik ve parasal birliğe ulaşmada önemli bir işlev gören ortak vergi politikası uygulandığı takdirde, KEİB sınırları içinde her türlü "çifte vergilendirme" olayına son verilecektir. Ortak vergi politikası aracılığıyla vergi matrahları üzerinden farklı ulusal yasalar uyumlaştırılırken, ayrıca, bir mükellefin aynı vergi türünden aynı vergi döneminde birden çok devlete vergi ödemesi önlenecektir.

Vergi türü ve matrahı konusunda farklı ulusal yasalar uyumlaştırılarak, dolaylı ve dolaysız vergilerde eşitlik sağlanmalıdır. Dolaylı vergilerin en önemlisi ve günümüzde neredeyse tüm gelişmiş

ekonomilerde geçerli olan "Katma Değer Vergisi" (KDV)'nin Bölge ülkelerinde benimsenmesi için gerekli altyapı hazırlanmalıdır.

Vergi oranlarının saptanmasında yetkili organ Komisyon'dur. Bu organ, "çok vergi, vergiyi öldürür" ilkesinden hareketle, yatırımcıların yatırım yapma girişimlerini köreltmeyecek, ücretlilerin de satınalma gücünü azaltmayacak şekilde ortak bir vergi politikasını belirlemelidir.

2.2.9. Bölgesel kalkınma politikası:

Ortak bölge politikası, üye ülkeler arasındaki kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmaya; bunun için de nispeten zengin ülkelerin büyük parasal ve mali katkılarıyla oluşturulacak fonların yine nispeten yoksul ülkelere aktarılmasını sağlayarak bunları kalkındırmaya yöneliktir.

AT'ta geçerli olan beş temel gösterge esas alınarak, KEİB'de kalkınma farklılıkları belirlenebilir. İşsizlik, GSYİH, altyapı (ulaşım-haberleşme, enerji, eğitim, sağlık, çevre faktörleri), merkez-çevre ilişkileri (zengin-fakir bölgeler) ve sentetik endeks (yapay olarak ekonomik gelişmişliği etkileyen olumlu/olumsuz faktörlerin nötralize edilmesi) şeklinde sıralanabilen bu göstergeler (Karluk, 148-49), nicelleştirilerek, ülkelerin ne derece kalkındıkları ya da daha ne kadar kalkınmaları gerektiği gibi bir nitelendirme yapılabilecektir.

2.2.10. Sosyal ve diğer ortak politikalar:

Cevre politikası: Rütüdünyayı oldukça yakından ilgilendiren ve KEİB'in de özel ilgi alanına giren çevre konusunda temel ilke insan sağlığını kirlilikten korumak doğanın tahrip edilmesini önlemektir.

Ortak çevre politikası, temel eksen olarak "sürdürülebilir kalkınma" ilkesini almalıdır.

Ayrıca KEİB, hem doğal bitki örtüsü ve deniz biyolojisi zengin hem de doğal kaynaklarının bilimsizce kullanıldığı bir bölge olması dolayısıyla, ortak çevre politikası daha büyük bir duyarlılık gerektirmektedir. Karadeniz'in, KEİB'e üye 11 ülkesi için sürekli temiz, verimli ve güzel bir coğrafya parçası olarak yaşanılacak durumda olması, herşeyden önce, bu ülkeler topluluğunun, kirletici maddelerin üretilmesini ve kullanılmasını ivedilikle ve bir takım parasal cezalar da (kirletme vergisi gibi) dahil caydırıcı modern önlemlerle sınırlandırması gerekir.

KEİB ülkelerini biraraya getiren somut coğrafya "deniz" dir; bu, kalkınma ve barış entegrasyonu olduğu kadar, bir çevre entegrasyonu için de sembol alınmalıdır.

Turizm politikası: Karadeniz kıyı kentleri, doğal yapısı ve çevre kurgusuyla turistik bir çekiciliğe sahiptir. Türkiye, Romanya, Ukrayna ve RF gibi, bu nitelikte turistik kentleri bulunan KEİB ülkeleri ortak bir turizm politikasıyla, en az Fransa ve İspanya kadar büyük miktarda bir döviz geliri edebilirler. Modern, lüks ve kaliteli otel, lokanta ve eğlence kulüplerinin kurularak turistlerin taleplerine uygun hizmete sokulması; yanısıra, etkili medya organlarıyla tanıtım ve özendirici programlarının sürdürülmesi, Karadeniz'i, geleceği parlak bir turizm bölgesi haline getirecektir.

Ulaştırma ve haberleşme politikası: KEİB'de rekabet koşullarının iyileştirilip uyumlaştırılmasıyla ulaştırma ve haberleşme alanlarında bir ortak pazar kurulabilir.

Karayolu, demiryolu, havayolu ve su taşımacılığı alanlarında ortak bir hareket ve işbirliği programının hazırlanmasıyla ulaştırma politikalarının uyumlaştırılması kolaylaşacaktır. Haberleşmenin rahat, hızlı ve geniş bir şekilde yapılmasını sağlayacak modern telefon santralleri ve televizyon istasyonlarının kurulması yönünde ortak projeler ve politikalar

da geliştirilmelidir.

Eğitim ve kültür politikası: Bölgesel eğitim politikasının temel amaçları; ileri eğitim standartlarına göre ğrenci ve öğretmenleri yetiştirmek, karşılıklı ğrenci, ğretmen ve araştırmacı değişim proğramlarını uygulamak, farklı eğitim sistemleri arasındaki ikilikleri kaldırmak, hertürlü dökümantasyonun ye ülkelerde düzenli ve hızlı akışını sağlamak,bütün ğretim kurumlarına eşit ve serbest bir girişi kolaylaştırmak, diplomaları eş düzeyde görmek, ve tüm bölgede eşit derecede kullanılabilir bir ortak lisans ye ülkelerdeki okullara ders olarak koymak...

Ortak niversite ve enstitülerin kurulmasıyla da kültürel alışveriş daha fazla ve daha çabuk olabilecektir.Mesleki eğitim ve araştırma merkezlerinin faaliyete gecirilmesiyle birlikte enformasyon ağı tüm bölgeye yayılma alanı bulabilecektir.

Ayrıca kültür politikalarının uyumlaştırılması,"kültür emperyalizmi" olgusunun gecerliliğini ortadan kaldıracaktır.

Sağlık ve sosyal güvenlik politikası: Bölgede mal ve hizmetlerden sonra kişilerin de serbest dolaşım hakkını kazanması, KEİB ülkelerini ortak bir sağlık ve sosyal güvenlik politikasını belirlemeye yöneltecektir.

İşsizlik, kaza, hastalık gibi farklı sosyal hakları eşitlemeyi hedefleyecek bir tüzük sayesinde, bölge çalışanlarıyla yabancı çalışanların eşit sosyal haklardan yararlanması,bölge icinde çalışanların sosyal haklarının kazanılması icin gereken süre ve primlerin birleştirilmesi, ayrıca sigorta primlerinin de serbestçe ye ülkelerde transfer edilmesi söz konusu olacaktır.

AT'ta da olduğu gibi, KEİB'de de sosyal güvenlik sistemlerinin

uyumlaştırılması sonucunda; hastalık ve sağlık, analık, malullük, yaşlılık, kaza, aile yardımı ve işsizlik konulu sigortalar bir çatı altında, kaynakların rasyonel kullanılması ilkesine uygun bir şekilde toplanacak; sigorta harcamalarının çalışan, çalıştıran ve devlet tarafından üç eşit paya ayrılarak karşılanması sağlanacak; sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin verimli olmasına katkıda bulunduğu ölçüde rekabete izin verilecektir.

Tüketici ve üretici politikası: Dünya ekonomisinde tüketicinin korunmasına ilişkin ilk düzenleme 1928'de ABD'de yapılmış, Avrupa'da ilk örgütlenme de 1947'de Danimarka'da, tüketici birliği adı altında gerçekleşmiştir (Karluk, 162).

Üretici ve tüketici haklarının birbirinin aleyhine olmayacak şekilde korunması ve geliştirilmesi gerektiği, ortak bir tüketici ve üretici politikasının belirlenmesini gündeme getirmiştir. Bir bölgesel entegrasyonda, tüketici kesimin nispeten üretici ve satıcılara göre güçsüz ve korumasız konumda olduğu savından hareketle, "Tüketiciler Danışma Komitesi", "Tüketici Kooperatifleri Topluluğu", "Tüketici Birlikleri Bürosu" gibi bir takım örgütlerle tüketicilerin standartlara uymayan malları satın almamaları ya da sağlık ve güvenlikleri yönünden korunmaları hedeflenir.

Bu bağlamda, KEİB'de üye ülkeler, bir ürünün kalite ve fiyatına muhatap kesimleri bağlayıcı tüzükler aracılığıyla, üreticilerle tüketicilerin ortak çıkarları konusunda uzlaşmalarını sağlamaya çalışmalıdır.

Borsa ve fuarcılık politikası: KEİB'de kalkınma dualizmleri olmasına rağmen, üye ülkelerin bir çoğu bazı ticari mallarda rekabet gücüne sahiptir. Bu durumda olan ülkelerin KEİB aracılığıyla dış dünyada tanınması için fuarcılık faaliyetlerine başvurulmalıdır. Ayrıca, rekabet gücü ve verimliliği yüksek olan malların piyasalarda değerlendirilmesi için de belirli merkezlerde borsa kurulmalıdır. Örneğin çay borsası, tütün borsası gibi borsalar üye ülkelerin ticari malların kalitesinin sınanabileceği

kurumlar olacaktır.

Kurumsal çatısını kurmuş ve bu çatı altında ortak ekonomik ve sosyal politikalarını uygulamaya hazırlanırken,KEİB'in başarılı olup olamayacağını bölgedeki istikrara aykırı unsurların hareketliliği, genel dünya konjonktürü ve bölge politikacılarının yeteneği belirleyecektir. Bu arada, KEİB'in mevcut ve/veya potansiyel hedeflerine ulaşması, dolayısıyla başarılı olması için, Proje'nin öncüsü olan Türkiye'nin özel olarak yapabileceği bazı önemli faaliyetleri vardır.

Dördüncü Bölüm

KEİB'İN BAŞARISINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Türkiye, KEİP'in fikir kaynağı, dolayısıyla onun doğal öncüsüdür. Bu iki önemli niteliğinden dolayı, KEİB projesinin geliştirilerek dünya entegrasyonları içinde önemli ve başarılı bir konuma kavuşturulmasında Türkiye'nin sorumluluğu artmakta, anahtar rolü pekişmektedir.

Mevcut ve potansiyel gücünün önemsendiği bir ülke olarak Türkiye'nin projenin "iyi" bir takipçisi olması halinde, diğer üye ülkelerin de somut desteğiyle KEİB, 21. yüzyıla girerken ya serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği, hatta ortak pazar gibi bir entegrasyon kimliği kazanabilecektir. Fakat bunun için, üye ülkelerin hepsinin sanayileşmede önemli bir noktaya gelmesi, demokratik parlamenter rejiminde ve sosyal ağırlıklı piyasa ekonomisinde kararlı olması ve bunları istikrarlı bir şekilde sürdürmesi gerekmektedir.

Burada, Türkiye'nin özellikli ve ağırlıklı rolünden sözedildiğine göre, onun ekonomik durumunu tarihsel perspektiflere dayanarak yakından tahlil etmeli. Böylece, ülkemizin nereden nereye gittiği gösterilirken, gerçekte, kendine özgü makroekonomik zenginliğinin ve bölgesel gücünün KEİB'in gelişmesine, örneğin bir gümrük birliğine dönüştürülmesine ne kadarlık katkıya yettiği konusunda bir kaç ipucu yakalanmaya çalışılmıştır..

1930-1990 yıllarına sığdırılmış devletçi, planlı ve liberal ekonomi dönemlerinin her birinde, Türkiye'nin nihai hedefi sanayileşmiş ve kalkınmış bir ülke düzeyine gelmek olmuştur. Bu hedefi tutturmasa da, oldukça zorlayan Türkiye, krizlerin ülkesi sıfatından kurtulmak için hemen her türlü ekonomik politikayı, bazan doğru bazan yanlış uygulayarak bugüne, bölgesel rolü gittikçe artan önemli bir noktaya gelmiştir. Ayrıca 1990 sonrası umutları ve gerçekleri, Türkiye'yi biraz daha iyimserce

tanımlama fırsatı vermektedir.

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN BİR KESİTİ

Bu bölümde Türkiye ekonomisi üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Birinci dönem, devletçiliğin genel kabul gördüğü ve ithal ikameci sanayileşmenin ilkel uygulamalarına rastlandığı 1930-60 dönemidir. Plânlı ekonomiye başlandığı 1961-80 arası ikinci dönemde, beşer yıllık plânlarla ekonomi devlet eliyle yönlendirilmiştir. Devlet müdahaleciliği döneminin kapandığını, 1980'den itibaren yürürlüğe konan 24 Ocak İstikrar Önlemlerinin tescil etmesiyle Türkiye ekonomisi üçüncü ve en tartışmalı döneme girmiştir.

Bu dönemler, tek tek ülkenin dönüm noktalarıdır. Türkiye ekonomisinin bütün yapısı, gelişimi ve sorunları bu dönemlerde saklıdır. Bunları ortaya çıkarmadan, Türkiye'nin ileride, özellikle de KEİB için neler yapabileceği kestirilemeyecektir.

1.1. Ekonomide Devletçilik Dönemi:

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküp yerine bağımsız Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasıyla, ulusal kalkınma sorunu gündeme girmiş, ulusal kalkınma aracı olarak da devletçilik politikasında karar kılınmıştır. 1930'larda başlayan ve sanayileşme tercihlili bir devletçilik politikasını o dönemin tarım ekonomili ülkesine taşıyan bir çok içsel ve dışsal neden ortaya çıkmıştır.

(1) Osmanlı-Türk sosyolojisinde devlet her zaman baş aktördür. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde bu bir kez daha tescil edilmiştir.

(2) Ekonomiye canlılık, o yılların konjonktürü gereği özel sektörle sağlanamıyordu.

(3) İhracatı yapılamayan ürünlerin yerli sanayii kuruluşlarında işlenmesi ve bunu gerçekleştirmek için devletin bu kuruluşları acilen oluşturması gerekmektedir.

(4) Kapitalist ülkelerde görülen deflasyon, üretim düşüşleri ve işsizlik gibi makro sorunlara çözüm olarak hükümetlerin ekonomiye, kamu harcamalarını arttırarak doğrudan karışması teorik düzeyde öngörülmüş ve bu yönde uygulama gerçekleştiriyordu.

(5) SSCB'de plânlı (merkeziyetçi) bir ekonomi politikasıyla sanayileşmede hızlı bir gelişmenin sağlanması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetimini heyecanlandırmış, etkilemiştir (Kepenek, 1987, 53-5).

1930'larda ekonomik önlemlerin başlıca iki hedefi vardı: Kamu harcamalarını gelirlere uygun olarak dengelemek; ithalata sınırlamalar getirerek dış ticaretin fazla vermesini sağlamak.

Devletçi sanayileşme uygulaması, yatırım malları üretimine değil de temel tüketim ve bir kısım ara malları üretimine yönelmiştir. Çünkü:

- O koşullarda, sanayileşmenin genel olarak yatırım mallarına, özel olarak da makina yapımına yönelmesi olanağı yoktu.

- Makina yapımı sanayi nitelikli işgücü, ithal girdisi, sürekli teknolojik yenilenme gerektiriyor olması, o dönemdeki milli ekonominin gelişmişlik düzeyini aşıyordu.

- Yerli üretilecek yatırım mallarının etkin bir şekilde kullanımı, kriz ortamında ihracatı sınırlı kalacağından bir sorun olabilirdi.

- Yatırım malları üretiminin, ne ekonomik ve sosyal ne de teknik ön koşulları nesnel olarak oluşmamıştı (Kepenek, 58-61).

1933-45 yılları arasında savaş öncesi krizin başlangıç ve bitişinin yaşandığı dönemlerde dış ticaret hacmi 1933'te 15, 1939'da 12 ve 1945'te 6 milyon TL'ye düşmüşse de, aynı yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 128, 109 ve 173 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1939 yılı dışında, dış ticaretin fazla vermesi, bu on iki yıllık süre içinde döviz stoku artışına yol açmış, ayrıca sanayiın gittikçe artan toplam gelirdeki payı artmış, hizmetler sektörü genişlemiş ve tarımın sanayie oranı iki katına çıkmıştır (Kepenek, 69-70).

Ekonomik politikaların biçimlenişi:

Yeni devletçilik anlayışı, özel sektör yanlısı bürokratlarca 1947'de hazırlanan "Vaner Plânı" diye de bilinen "İktisadi Kalkınma Plânı" ile şekillendi. Dış yardım çevrelerine adeta sempatik görünmek için hazırlanan bu Plân; özel girişimciliğin açıkça desteklenmesi, yabancı sermayeye yatırım kolaylığının sağlanması, programlı bir gelişmeye hız verilmesi ilkelerine dayandırılmıştı.

Böylece dönemin egemen politikası haline gelen Vaner Plânı'na göre, yatırımların %49'u dış yardım ve kredilerden finanse edilecekti. Ayrıca madencilik, enerji, demir-çelik ve demiryolları dışında kalan ekonomik girişimler tedricen özel kesime bırakılacaktı.

Bu iç gelişmelere ek olarak bazı dış gelişmeler de ulusal ekonomik politikaları biçimlendirmiştir. Şöyle ki:

Savaş öncesinde İngiltere'ye yakın olan Türkiye, savaş sonrasında ABD yönelimli dış yardım arayışlarına girdi. ABD, 1947 ve sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Plânı çerçevesinde Türkiye'ye bir çok inceleme uzmanı gönderdi. Uzman raporları, Türkiye ekonomisini çok kötü bulmamakla birlikte oldukça devletçi olduğunu gösterirken, özel kesimi de kollaması gerektiğini vurguluyordu. Buna göre, Marshall Plânı uyarınca yardım alabilmesi için Türkiye ekonomik reformlar yapmalıydı. ABD, bu

reformların yakın takipçisi olacak, beğendikceyardımını arttıracaktı.

Zaten Türkiye'yi ABD'nin gözünde önemli ve gerekli kılan bir çok neden vardı. Örneğin, Avrupa'nın yeniden inşasına, Türkiye gibi savaştan yıpranıp yıkılmamış bir ülkenin, sıkıntısı çekilen tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle katkıda bulunabileceği inancının kreditor çevrelerde egemen olması, bu nedenlerden birisidir (s.80-2).

Bilinmeli ki, T.C. ekonomisinde transformasyon Marshall Plânı ile gerçekleşmiştir. Plân çerçevesinde yardım geldikçe, mevcut kamu kuruluşları özel kesim ortaklığına açılıyordu, ama KİT'lerin özel kesime devri gerçekleştirilemedi.

Dönem süresince, kısa dönemli ve yüksek faizli yabancı özel sermayeden dış ticaretin finansmanında yararlanılmış ve özel kesime uzun dönemli dış kredi sağlanmıştır. Gelen ABD kökenli yabancı sermayenin %95'i sanayie aktarılmıştır (Kepenek, 89-91).

1.2. Plânlı Kalkınma Dönemi:

Türkiye hukuken 1961'de, fiilen 1963'te plânlı ekonomiye geçmiştir.

1963, 1968, 1973 ve 1979'da beş yıllığına hazırlanıp hayata sokulan 1963-1983 dönemleri plânlarının 1947 Plânı'ndan farklı bir takım özellikler vardır. Genelleştirilecek olursa;

(1) Kalkınma plânları ekonomik ve sosyal gelişmelerin tüm yönlerini içermektedir.

(2) Plânlar, kamu kesimi için "emredici", özel kesim için de "yol gösterici" nitelikte olduklarından, ekonomik gelişmeyi etkilemeleri de sınırlı kalmak durumundadır.

(3) Milli gelir, toplam sermaye kaynakları kullanımı, üretim, istihdam, dış ekonomik ilişkiler gibi makroekonomik; eğitim ve sağlık gibi altyapı alanlarında belli özelemleri dile getirmektedir (Kepenek, 129-130).

Bu genel özelliklerin yanısıra, bu kalkınma plânları bazı farklılıklar da taşımaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (I.KP) 1963-1967:

I.KP bir ekonomik ve siyasal kriz sonrasında hazırlanmıştır. Bu nedenle, I.KP, temelde kararlı ve dengeli bir gelişme yaklaşımı içerir. Sosyal adalet kavramı ve ithal ikamesi kurgusu bu Plân ile gündeme gelmiştir. Bu Plân'da dış ödemelerde dengeye ulaşılmasının temel aracı, hızla, ithalat konusu olan malların yerli üretiminin yani ithal ikamesinin gerçekleştirilmesidir (s.132).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (II.KP) 1968-1972:

Birincisinde olduğu gibi, bunda da temel ekonomik hedef, GSMH'nin yılda ortalama %7 büyümesidir. Bu sayede istihdam ve tasarruf artışı, ekonominin dışa bağımlılığının azaltılması sağlanabilecektir. II.KP'de tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi terkedilmekte ve sanayi sektörünün ekonominin "lokomotifi" olması öngörülmektedir. Ayrıca, II.KP'de "şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılacaktır" denilmektedir (s.134-5).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (III.KP) 1973-1977:

III.KP, ilk iki plândan şu noktalarda ayrılır:

- III.KP'de uzun dönemli bir gelişme stratejisi saptanmıştır. Bunda niteliksel bir gelişme anlayışı egemendir. AET ile ilişkiler bu Plân döneminde önemsenmiş ve Türkiye'nin gündemine girmiştir.

- Yer verilen adalet, eğitim ve kamu kesimi reformları bu alanlarda ekonomik gelişmenin gereklerine uygun bir etkinliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Toprak ve tarım reformuyla maden ve petrol reformları, doğal kaynakların ve tarım kesimin ekonomik gelişme için yeniden düzenlenmesine yöneliktir.

- Burada, ithal ikamesi politikası varlığını çok güçlü bir şekilde sürdürmektedir (s.136-7).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (IV.KP) 1979-1983:

Ağır bir ekonomik ve siyasal kriz yüzünden bir yıl gecikmeyle uygulanan bu Plân, 1974 dünya petrol şokunun uzantısı kötü ekonomik koşulların devam ettiği şansız bir döneme denk düşmüştür.

AET'ye üyelik kaygısıyla hazırlanmayan bu Plân ile dinamik istikrar özlemi daha fazla telaffuz edilmeye başlandı. AET ilişkilerinin bir süre dondurulması pahasına, "demir perde" ülkeleriyle çokuluslu ilişkilere yönelmeyi öngördü. Bu arada, Plânın en önemli ve en olumlu yönü, demokratikleşme sürecini ekonomik gelişmeyle eş-anlı yürütmeyi hedeflemesiydi (s.139-141).

Bu dört ayrı döneme yayılmış Kalkınma Plânlarını, dış ticaret göstergeleri üzerinde toplu halde incelemek mümkündür.

Plânlı dönemlerde dış ticaret durumu:

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, dış ticaret hacminde genel gelişme kesin bir artışın gerçekleşmiş olması, bu arada, özellikle III.KP döneminde dış ticaret açığının oldukça fazla olması yönündedir. Bu dönemde yapılan 1 \$'lık ihracata karşılık 3 \$'lık ithalat yapılmış, dolayısıyla toplam ithalat gideri ihracatın gelirin üç katına çıkmıştır. Buna göre, ihracatımız, muhasebe dengesi çerçevesinde ithalatımızın ancak %37'sini finanse

edebilmiştir. Bunu izleyen Plân ile nispeten olumlu gelişmelerin oluştuğu görülmektedir.

Tablo - 28
1963-1983 DÖNEMLERİNDE İHRACAT-İTHALAT GELİŞİMİ
(Milyon \$)

	İhracat	İthalat	İh/İt (%)
I.KP (1963-67)	2,257	3,200	70.5
II.KP (1968-72)	3,183	5,297	60.5
III.KP (1973-77)	7,963	21,528	36.9
IV.KP (1979-83)	21,348	39,988	52.2

Kaynak: E.Erdoğan, 1988, 15.

I.KP ile IV.KP dönemleri arasında geçen uzun zaman perspektifinde, ihracatta sektörel gelişme sanayi ürünleri yönelimli olmuştur. Tarımdaki ihracat düştü, olumlu bir gelişme olarak sanayiideki ihracat artışıyla ikame edilmiş, fakat bu sektörlerdeki artış ve azalış şeklindeki genel gelişme, madencilik sektöründe istikrarsızlığı ifade etmektedir. Bu durumda, dört dönemin ortalamasına bakıldığında anlaşılacaktır ki, temel sektör alınan sanayi ürünleri ihracatı, madencilığe göre 6 kat fazla, tarım ürünleri ihracatına göre ise 2.5 kat daha düşüktür (Tablo-29).

Tablo - 29
PLANLI DÖNEMDE İHRACATIN YAPISAL GELİŞİMİ %

	I.KP	II.KP	III.KP	IV.KP
Tarım Ürünleri	79.2	74.6	59.7	46.2
Sanayii ürünler	16.8	19.0	34.1	48.6
Madencilik	4.0	6.4	6.2	5.3

Kaynak: E.Erdoğan, 17.

Plânlı kalkınma döneminin bittiği, 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren serbest pazar ekonomisine dayalı istikrar önlemlerinin yürürlüğe konulmasından anlaşılmaktadır. 1983'ten sonra hazırlanmış olan V. ve VI. plânlar ise, esasında Türkiye'nin resmen ve halen planlı bir ekonomi, fakat fiilen plânsız ve devlet müdahalesinin öteki dönemlere göre oldukça pasifize edildiği bir sürece girdiğini göstermektedir. Plânların sadece sembolik yapıldığı, ekonomik gelişmeleri piyasanın belirlediği bu yeni konjonktürde, Türkiye, yine hızlı sanayileşme ve kalkınma arayışlarına girmiştir. Zaten 24 Ocak Kararları'na yüklenen misyon, umutları piyasa eliyle gerçekleştirmektir.

1.3. Dışa Açılma Dönemi (24 Ocak 1980 Programı) ve Sonrası:

1980 öncesi dönemlerde, ithal ikameci sanayileşmeyle hedeflenen ve ancak kısmen gerçekleştirilen hızlı kalkınma anlayışı ve arayışı, 24 Ocak Ekonomik İstikrar Paketi ile, bu kez farklı bir üslupla devam ettirilmek istenmiştir. 24 Ocak; ithal ikamesi yerine ihracat ikamesini, içe dönük büyüme yerine dışa dönük büyümeyi, devlet müdahalesi yerine serbest piyasayı öngörmüş bir yeni ekonomik politikalar demetinin adıdır.

Ve en önemlisi, 24 Ocak, Türkiye'yi adım adım Batı kapitalist dünyasıyla entegre olmaya götüren bir yaklaşımın ifadesidir. Ayrıca 24 Ocak'ın getirdiği ekonomik reformlar, ülkenin tüm bünyesini ya değiştirme cabasında olmuş ya da önemli bir zihniyet değişikliğine yol açma iddiasını taşımıştır. Bu nedenle olsa gerek ki, 24 Ocak ruhuna, gelip geçmiş tüm siyasal iktidarlarca –bazı küçük revizyonist rötöşlar dışında– genellikle ve hararetle sadık kalınmıştır.

İçerde büyük bir yenilik ve heyecan yaratan, dışarda hem siyasal hem de finans çevrelerinde desteklenen 24 Ocak Dışa Açılma Programı, bir kaç alanda önemli atılımların kaynağı olmuştur, ancak uygulandığı yıllar itibariyle, ülke ekonomisinde 1 numaralı sorun olan gelir bölüşümü "anarşisi"ne son verememiştir.

Zaten bu programın öncelikler sıralaması, sosyal içerikli değil, kapitalist mantığa uygun biçime göre düzenlenmiştir.

Programın makroekonomik öncelikleri:

– Programın birinci önceliği, CİB açığının küçültülmesi ve dış borçların düzenli ödenmesindedir; bunun dayandığı temel de sınai mamul ve hizmet ihracının arttırılmasıdır. Bu, TL'nin devalte edilmesi ve bununla birlikte iç harcamaların kısılmasıyla olacaktır.

– İkinci öncelik, enflasyon hızının düşürülmesindedir. Bu, yüksek faiz – sıkı para politikasına bırakılmıştır. Keynes'çi ekonomi politikalarının temeli olan maliye politikası yerine, arz-yönlü ekonomiyle tamamlanan yüksek faizsıkı para politikası ön plâna alınmıştır.

– Ekonomik büyüme, öncelik sıralamasında üçüncüdür. Bu, diğerlerini gerçekleştirebilmek için "feda edilebilir" bir hedef durumuna girmektedir.

- Türkiye'de iyice bozuk olan gelir bölüşümünün düzeltilmesi, öncelikler arasında ancak son sıralarda yer alabilmektedir (Kazgan, 1988, 334-5).

Bu vb. önceliklere dayalı uygulama, başlıca; devletin elini piyasadan çekme, faiz sebestisi ve enflasyon denetimi, döviz piyasasının libere edilmesi, dış ticaret liberasyonu, yabancı sermaye girişini özendirme, ücret ve sendikal faaliyetleri yeniden düzenleme yönlerinde geliştirildi.

Programın uygulanması ve sonuçları: Dışa Açılma Programı 6 temel alanda uygulandı (Kazgan, 344):

- Serbest pazar ve özel girişimciliğe yönelik müdahalesiz ekonomiyi kurma.
- Faiz oranlarının serbestleşmesi ve para arzının denetimi.
- Döviz piyasası ve fiyatının serbest oluşumu.
- Dış ticaretin libere edilmesi.
- Yabancı sermaye girişini özendirme.
- Ücret ayarlamaları ve demokratik sendikalaşma:

1980'den 1990'a kadar esas alınacak 10 yıllık dönemde büyüme hızı, dış ticaret dengesi, bütçe açığı gibi göstergeler bazında uygulama sonuçlarının istatistiksel bir değerlendirmesi (önceki dönemlere göre karşılaştırmalı bir şekilde) yapılırsa, 24 Ocak Programının biraz daha ve somut olarak anlaşılması kolaylaşacaktır.

1923'ten günümüze dek uygulanagelen ve uygulandığı her bir dönemde genel kabul görmüş "devletçi", "plânlamacı" ve "piyasacı" politikalar, Türkiye ekonomisine belirli bir hız ve belirli bir yön vermiş politikalar olup, bu politikaların tarihsel uzantıları Türkiye'nin (genelde) dünya ve (özelde) Avrupa ekonomisindeki yerini belirlemiştir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DÜNYADA, AVRUPA'DA VE KEİB'TEKİ YERİ:

Türkiye, dünya kara parçasının binde 5.7'sini, toplam nüfusun da 11'ini teşkil ediyor. Yüzölçümü ve nüfus en önemli ekonomik dinamikler olduğuna göre, bu dinamiklere dayanılarak yapılan ekonomik üretimler büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin bu üretim büyüklükleri yönünden dünya ölçeğinde bir karşılaştırılması yapılması halinde, dünya ekonomisindeki yeri ve önemi anlaşılacaktır.

2.1. Üretimde Türkiye-Dünya Karşılaştırması:

Bazı sektörel üretim büyüklükleri ve 1945-1990 dönemleri açısından Türkiye'nin dünyadaki durumu şöyledir (Pakdemirli, 171-3):

Sınai üretim: Şeker üretiminde 1950'de dünya içinde binde 5'lik bir paya karşılık, ortalama tüketimin %60'ını buluyorduk. 1990'da dünyada k.b. ortalama tüketim 20 kg iken ülkemizde yaklaşık 20 kg olmuştur. Gelir düzeyinin yüksekliği şeker ekonomisinde kendini hissettirmiştir.

Kağıt üretimi 1950'de dünyada k.b. 11,6 kg iken, bizde okuma-yazma oranının düşük olması, kağıdın paketlenme sanayiinde kullanılmaması ve kartonun inşaat sanayiinde değerlendirilmemesi yüzünden sadece 1 kg idi. 1990'a gelindiğinde k.b. ortalama yıllık kağıt-karton üretimi 16 kg'yi bulmuştur. Eğitim düzeyinin yükselmesi, paketlenme ve inşaat sanayiine gittikçe gelişmesi ile kağıt tüketimin artacağı ve 40 kg olan dünya ortalamasına yaklaşılabileceği tahmin edilmektedir.

Sıvı çelik üretimi 1950'de dünyada k.b. ortalama 76 kg iken bizde 4 kg civarında idi. 1990'da ortalama k.b. tüketim dünyada 138, bizde 175 kg olmuştur. Ayrıca, sıvı çelik üretiminin % 1.4'ünü sağlayan ülkemiz sanayileşmiş ekonomiler arasına katılabilir.

Ancak 1970'te istatistiklere gecen televizyon sanayiinde dünya bu yılda 44 milyon adet üretirken bizde 4 bin üretilmiştir. 20 yıllık aradan sonra, dünya TV üretimi 100 milyona çıkarken, Türkiye'ninki ise yarısı ihraç edilmek üzere 1,6 milyon civarında olmuştur.

Tarım üretimi: 1945'te bizim buğday üretimimiz dünya üretiminin binde 20'sini ifade ederken, 1990'da 36'ya çıkmıştır.

Piric üretiminde oldukça fakir olan Türkiye 1945'te dünyada onbinde 2 gibi küçük bir paya sahipken, 1990'da bunun 2 katından biraz fazla bir pay elde edebilmiştir. Ülkemizin piric tüketiminden de geri kalmasının esas nedeni, bunu buğdayla ikame etme alışkanlığına sahip olmasıdır.

Tütünde 1945'te ülkemiz dünya üretiminin %2.5'ini teşkil ederken, 1990'da bunda iç tüketiminin artışıyla %3.5'e ulaşmıştır.

Dünya pamuk üretiminde 1945'te %1.7'lik paya sahip olan Türkiye, 1990'da %3.1'e ulaşmıştır.

Geleneksel ihraç mallarımızdan fındık, incir üretiminde ülkemiz dünya ihtiyacının %50'sini karşılamaktadır. Kuru üzüm üretiminde ise dünya içindeki payımız %10'u bulmaktadır.

Hizmet sektörü: 1950'de dış ticaretimizin dünya dış ticaretinde binde 5'ini teşkil ederken 1990'da henüz bu orana ulaşılabilmiştir. Bir başka deyimle, ülkemiz dış ticarete k.b.düşen gelir olarak "olmamız gereken" noktanın ancak 1/3'ünde bulunduğumuz söylenebilir.

Otomobil sayısı açısından da bir karşılaştırmaya gidilebilir: 1950'de dünyada 52,2 milyon otomobil varken bizde bu sadece 20 bin idi. 1990'da dünyada otomobil parkı 450 milyona ulaşırken, bizde de 2 milyon olmuştur. Yani, bizim parkımız onbinde 44'e (12 katına) çıkmıştır. Bu yüksek artışa

rağmen, dünyada her 12 kişiye 1 oto düşerken, bizde 28'e 1 adet düşmektedir.

Telefon hatlarında Türkiye önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, 1950'de dünyada 70.6 milyon adet telefon varken, bizde bu yaklaşık 60 bin adetti. 1990'da ise, dünya 700 milyon aboneye sahip olurken, bizim abone sayısı 7,3 milyon olmuştur; böylece payımız %1'e çıkmıştır. Nüfus başına düşen abone sayısında, bugün dünya ortalamasını yakalayabileceğiz.

Bütün bu üretim kalemlerini GSYİH bazında da yorumlamak mümkündür. 1960 Dünya ülkelerindeki GSYİH 1980 yılı fiyatları ile k.b. yıllık ortalama 1020 \$ iken, 1990'da 3150 \$'a yükselmiştir. Aynı veriler Türkiye için 730 ve 1450 \$/kişi olarak gerçekleşmiştir (Pakdemirli, 173).

Türkiye ekonomisinin dünyadaki yerine ilişkin tahlili Avrupa ile karşılaştırarak devam etmeli.

2.2. Makroekonomik Göstergelerle Türkiye-Avrupa

Karşılaştırması:

Türkiye'yi bazı ekonomik dinamikler ve üretim büyükleri bazında Avrupa ile karşılaştırırken Almanya (FAC) ve Yunanistan ele alınmıştır. Şimdiki Birleşik Almanya, Avrupa'nın en zengin ülkesi olmak dışında, dünyada ABD ile Japonya'dan sonra en güçlü üç ekonomiden birisidir.

Aşağıdaki karşılaştırmalı tabloda, ilgili veriler 1988 yılına ait olduğu için Almanya FAC olarak düşünülmelidir. Türkiye'nin karşısında ele alınan ikinci ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'ın özelliği ve konuyla ilgili önemi, hem AT ve KEİB üyesi, hem de B.Avrupa'nın en fakir dört ülkesinden biri olmasıdır. Böylece en zengin Almanya ile en fakir Yunanistan dair rakamlar Avrupa'nın ekonomik zenginlik ortalamasını verirken, aynı zamanda AT

üyyesi olmaya çalışan Türkiye için uygun karşılaştırılabilir ülkeler olmaktadır.

Tablo - 30
ALMANYA, TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ
EKONOMİK KARŞILAŞTIRMA (1988)

	Almanya	Türkiye	Yunanistan
Nüfus (milyon) (1980-88 ortalaması)	61.3	53.8	10.0
Yüzölçümü (1000 km ²)	249	779	132
GSMH/kişi (\$)	18,500	1,280	4,800
k.b.GSMH artış hızı (1965-88 yıllık ort.)	2.5	2.6	2.9
Enflasyon (%) (1980-88 yıllık ort.)	2.8	39.3	18.9
Dış ticaret			
hacmi (milyar \$)	571.5	26	17.4
artış (% ,80-88 yıl.ort.)	4	12	3.5
Üretim (milyon ton)			
kömür	155	78	10
çelik	44	9	
cimento	35	22	13
şeker	3.8	1.3	0.4

Kaynak: E.Pakdemirli, 1991, 177.)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Almanya ve Yunanistan'ın yanında Türkiye'nin o kadar kötü değildir; aksine bazı göstergeler itibarıyla "ileride" olduğu bile söylenebilir. 1988 yılı verileriyle, GSMH/kişi, k.b. çimento ve şeker üretimi bazında Türkiye; Almanya ve Yunanistan'ı geride izlerken, enflasyon problemiyle en az uğraşan yine Almanya ve Yunanistan olmaktadır. k.b.GSMH artış hızı yönünde Türkiye en az diğer iki ülke kadar "şanslı" durumdadır. Dış ticaretle artış hızı açısından ise Almanya ve Yunanistan, Türkiye'yi geride izlemektedir.

Kısaca Türkiye'nin dünya ve Avrupa ölçülerinde durumu budur. Bu koşullar altında ve kendine özel zenginliği ile Türkiye KEİB'te tarihsel rolünü oynayacaktır, buna zorunludur. Avrupa coğrafyasının kendisine yüklediği sorumluluğun gereği olarak, Türkiye, AT için ne kadar çok çalışıyorsa, en az o kadar, KEİB aracılığı ile bölgesel misyonunu yerine getirmelidir. Bu bir "temenni" olmaktan çok, globalleşmenin getirdiği bir koşuldur.

Türkiye AT'a üye olsun ya da olmasın, KEİB fikrini ortaya atıp birincil derecede sahiplendiğinden beri, bu projenin aşama aşama büyüyüp bölgeye bir canlılık, barış ve yarar getirmesi için bütün olanaklarını seferber etmeli, yanısıra, öteki üye ülkelerin de benzer katkıyı yapabilmeleri için özendirici hedefler geliştirmelidir.

Dünya 21.yüzyıla doğru giderken, aynı dünya adeta bölgesel entegrasyonlar için yumuşak ve uzlaşmacı bir ortam yaratıyor. Bölgesel entegrasyonlar denilince, ülkelerin eğilimi genellikle gümrük birliğine yönelik olmaktadır. KEİ Projesi de, sıradan bir ekonomik mübadeleler envanterinden çok, globalleşme fikrine daha yatkın olan gümrük birliği şeklinde düşünülmemesi için hiç bir neden yoktur. Üye ülkeler, KEİB'i bir gümrük birliği entegrasyonuna dönüştürecek uzun vadeli bir takvim üzerinde gttc birliği yapabilirlerse, problem yarı yarıya çözümlenmiş demektir. Ondan sonraki adım, hep birlikte ve kararlı bir şekilde

atılmalıdır. Her üye, KEİB'i gümrük birliği haline getirmek için kendi payına düşen finansman, sanayileşme, ticari ürünlerini çeşitlendirme ve bunların kalitesini artırma, belirlenecek ortak ekonomik ve sosyal politikalarla uyumlaşma konularında eksikliğini tamamlamalıdır.

2.3. Entegrasyon Koşulları ve Bazı Ekonomik Göstergeler

Acısından Türkiye-KEİB Karşılaştırması:

Cağdaş ekonomik entegrasyonların üç temel koşulu vardır: Demokrasi, pazar ekonomisi ve ekonomik zenginlik, yani yüksek refah düzeyi. Kuşkusuz bu kriterlere göre, KEİB üyesi ülkelerinin her biri farklı puanla değerlendirilir. Fakat Türkiye, bu kriterler üzerinden, zımni de olsa, en yüksek puanı Yunanistan'la birlikte paylaşır. 1990 konjonktüründeki sistem transformasyonu D.Avrupa ülkelerine, Türkiye'yi entegrasyon yolunda rehber alma fırsatını vermiştir. Zira Türkiye'nin ekonomik ve demokratik yapısı gittikçe rehabilite edilmekte, bu durum milli gelir artışına, sanayileşmeye, daha fazla dışa açılmaya ve enternasyonalist bir karakter kazanmaya yansımaktadır. Batı'nın dolayısıyla dünyanın gözünde önemsiz olmamız, sonuçta KEİB projesinde "özel" bir konuma yükseltilmemiz anlamına gelmektedir.

KEİB'e üye ülkelerin dış ticaret durumu ile ekonomik dinamiklerinden olan nüfus ve yüzölçümü, Üçüncü Bölüm (3.2.)'de verilmişti. Bu bölümde ise, toplam hasıla ve k.b.gelir göstergeleri açısından Türkiye ile diğer KEİB ülkelerinin bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Tablo - 31
 ÜRETİM POTANSİYELİ ACISINDAN TÜRKİYE VE KEİB

	Birim	Yıl	Top.Hasıla
Arnavutluk	GSYİH	1988	4,2 milyar \$
Azerbeycan	NMU	1988	10,9 milyar Rb
Bulgaristan	GSMH	1990	20 milyar \$
Ermenistan	NMU	1980	5,8 milyar Rb
Gürcistan	GSYİH	1990	23 milyar \$
Moldavya	GSYİH	1991	22,3 milyar \$
Romanya	GSYİH	1990	844 milyar Lei
RF	NMU	1990	445 milyar \$
Türkiye	GSMH	1990	288 trilyon TL
Ukrayna	GSYİH	1990	165 milyar \$
Yunanistan	GSMH	1989	8,8 trilyon Dr

Kaynaklar: 1) Önceki ülke profilleri raporlarından derleme,
 2) Türkiye ve Yunanistan için bkz: DEİK, Turkey-
 An International Comparison 1992, s.40.

Ülkelerin mevcut hasıla durumundan potansiyel hasıla durumunu saptamaya çalışırken, karşılaşılan en büyük güçlük, milli gelir göstergelerinin GSMH, GSYİH ve NMU arasında çeşitlenmesi, birim yılın ve birim paranın farklı olmasıdır. Bu tablo okunurken, bu farklılıklara ve \$ bazında ülke paralarının uğradığı değer kaybına dikkat edilmelidir.

Daha net bir karşılaştırma; Türkiye ile Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan arasında "reel GSYİH büyümesi" göstergesi üzerinde yapıldığında görülecektir ki, 1990 yılında Türkiye yüzde +8.2 büyürken, Bulgaristan -11.8, Romanya -10.5 ve Yunanistan -0.1 olarak negatif bir

büyüme kaydetmişlerdir.

Bir diğer ölçüt, k.b.GSYİH ve k.b.GSMH olabilir. KEİB üyesi Doğu Bloku ülkelerinin sistem değişikliği sürecine girdiklerinden beri, gelir düzeylerinin gittikçe düştüğü bilinmektedir. Böyle bir sorunu bulunmayan Yunanistan ile Türkiye, KEİB içinde en yüksek gelir düzeyine sahip iki ülkedir. Satınalma gücü (per capita GDP, purchasing power) Yunanistan'da 21,400 \$ ile ölçülürken, bu, Türkiye'de 4,000 \$ civarındadır (DEİK, Turkey-An International Comparasion 1992, 38). Fakat 2000 yılına doğru giderken, Türkiye bu konuda dikkate değer ilerleme kaydetmektedir.

Son olarak, Türkiye'yi ekonomik faaliyetleri ve doğal kaynakları açısından bir karşılaştırmaya tabi tutmak mümkündür.

Tablo - 32
EKONOMİK FAALİYETLERİ VE DOĞAL KAYNAKLARI ACISINDAN
TÜRKİYE VE KEİB

ARNAVUTLUK:	Yakıt, mineral ve metal ihracatı; makina ve teçhizat ithalatı
AZERBEYCAN:	Doğalgaz, kömür, çelik, pamuk ve petrokimya üretimi
BULGARİSTAN:	Otomotiv, metal ve kimya endüstrisi
ERMENİSTAN:	Ağır sanayi, tekstil, makina
GURCİSTAN:	Çay, tütün, içki ve tuz üretimi
MOLDAVYA:	İşlenmiş gıda, makina, tütün
ROMANYA:	Yakıt, mineral ve yakıt ağırlıklı dış ticaret
RF:	Kömür, petrol, doğalgaz, metal, tarım, ağır sanayi (otomotiv ve silah)
TÜRKİYE:	Tekstil, işlenmiş ve işlenmemiş tarım ürünleri, elektrik üretimi, hafif sanayi mamulleri, otomotiv
UKRAYNA:	Çelik, katran, kömür, ağır sanayi
YUNANİSTAN:	Tarım ve orman ürünleri, balıkçılık, armatörlük, ada turizmi

---

Bu tablonun da düşündüğü gibi, Türkiye, KEİB ülkeleri içerisinde

doğal kaynakları açısından en zengin ülkelerden birisidir. Ülkemiz ekonomik faaliyetleri açısından RF'den geri olduğu izlenimini yaratsa da, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Ukrayna ile izafi olarak eşit bir düzeyde bulunmakta, diğer bir çok ülkeye göre ise somut anlamda ileri konumundadır. Türkiye bu avantajını, bölgede oynayacağı etkin bir rolle, KEİB organizasyonuna yapacağı katkıyla değerlendirmek eğilimini taşımaktadır.

3. KEİB'İN BAŞARISINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Ekonomik entegrasyonun derecesi ve niteliği KEİB deklarasyonunda açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Fakat bölge ülkeleri bu konuyu, her düzeyde ve nitelikte entegrasyon olasılığını dikkate alacak bir tarzda ele almışlardır. Yani, ekonomik entegrasyonun ne boyutta gerçekleştirileceği konusu açık bırakılmıştır. Bu bağlamda KEİB, zaman içinde belirginleşmek üzere, serbest ticaret bölgesi ile tam ekonomik birleşme arasında herhangi bir yerde tutulabilir (Akdoğan, 1992, 86).

KEİB'in 1990'lar konjonktüründe ne gümrük birliği ne de ortak pazar olarak düşünülmesi oldukça zor. Zaten bu tür oluşumlar için üye ülkelerin "psikolojik bir hazırlığı" da yok. Ancak, KEİB'in ileri ve başarılı işbirliği projesi olması için Türkiye'nin etkin ve yetkin stratejiler izlemesi, ayrıca diğer üye ülkeleri bu yeni yapılanmaya hazırlama zahmetini göze alması gerekecektir.

Türkiye, daha fazla yükü taşıyın diye bir öncül konumuna sokulmak istense bile, sözkonusu yükü diğerleriyle paylaşmanın yolunu bulmalıdır. Ülkemiz tarafından Proje'yi tek taraflı geliştirmeye ilişkin verilecek görüntünün, bölgede bir takım huzursuzluklara yol açabileceği endişesi vardır. Bu endişeyi başından yoketmek için, projenin tüm ülkelere ait olduğu, bunun getireceği uzun vadeli yararlar nasıl bölüşülecekse, maliyetine de aynı şekilde ortaklaşa katlanılması gerektiği yaklaşımı esas alınmalıdır. Bu inanc ve anlayış doğrultusunda, Türkiye, coğrafi

konumuyla ve tarihsel misyonuyla Karadeniz havzasının (serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği olarak) ileri bir ekonomik entegrasyona dönüşebilmesi için daha cesur davranır ve öteki partnerlerini buna özendirirse de, bunda bir sakınca görülmemelidir.

Bu bölümde, Türkiye'nin KEİB'e her yönüyle, öncü olup olamayacağı tartışılmıştır.

3.1. Türkiye'nin Öncülüğü ve Nedenlerinin Tartışılması:

Proje'nin sahibi Türkiye'nin, KEİB'in bundan sonraki yapılanmasına öncülük yapabileceğine ve yapamayacağına dair iki farklı görüşün varlığından sözedilebilir. Birincisi, lehte görüş olup, Türkiye'nin KEİB'e, başlangıçta olduğu gibi, şimdi de ve ileride de öncü olabileceğini; ikincisi, aleyhte görüş olup, Türkiye'nin bu Proje'ye fikir kaynağı olmasının, ona öncülük yapması için yeterli destek sağlayamayacağını dile getirir. Her iki görüşe taraf olınların bazı güçlü gerekçeleri bulunmaktadır.

3.1.1. Lehte görüşler:

Türkiye KEİB'e diğerlerinden daha fazla öncü olabilir! Çünkü:

(1) KEİB projesinin bölge için uzun vadede "birlikte kalkınma" aracı olacağını ilk düşünüp ortaya atan Türkiye'dir. Bu haliyle Türkiye "ilerici" olduğunu kanıtlamıştır. Dolayısıyla ilerici olan bir ülke öncü de olabilir.

(2) Bir ekonomik entegrasyonun temel koşullarından olan demokratik (çoğulcu) parlamenter sistemi ve pazar ekonomisi modeline geçişte, KEİB ülkeleri arasında Yunanistan hariç, Türkiye bir çok reformu aşmış ilk ülkedir.

(3) Para ve kur, dış ticaret, ulaşım ve haberleşme, modern bankacılık

gibi altyapı alanlarında Türkiye önemli bir noktaya gelmiştir.

(4) Avrupa ve Japonya'nın, bakir pazarlar olarak ilgisini çeken ve uzun vadeli çıkarlarına hitap eden KEİB ve ECO üyesi yeni bağımsız Cumhuriyetlere tarihsel, coğrafi ve kültürel boyutta en yakın ülke, kuşkusuz Türkiye olmaktadır. Türkiye, bu Cumhuriyetlerle Batı Dünyası arasında bir köprü rolü oynamaktadır. Bölgesinde güven ve istikrar unsuru olarak görülmesi, Türkiye'nin bu rolünü daha da pekiştirmektedir.

(5) Türkiye IMF, OECD ve Dünya Bankası gibi finans çevreleriyle; AT ve EFTA gibi Avrupa kökenli önemli entegrasyonlarla ilişkilerinde oldukça deneyim kazanmış bir ülkedir.

(6) Bölgedeki ülkelere "olumlu" ve "doğru" ticari partnerlerin başında Türkiye gelmektedir.

(7) Tarım, tekstil ve inşaat sektörlerinde en son teknolojileri uygulaması, Türkiye'nin dünya pazarlarındaki rekabet gücünü arttırmıştır. "Bölgedeki Cumhuriyetlerin hemen hepsi gıda, giyim, sosyal tesisler, konut gibi temel hizmetleri Türkiye'den kaliteli, zamanında ve dünya fiyatları altında almaya başlamışlar ve üçüncü ülke firmalarına karşı pazarlık gücü kazanmışlardır. Alman finansmanı ile yürütülen Sovyet askerleri için konut inşaatlarında Sovyet tarafının Türk müteahhitlere büyük destek vermesi sebepsiz değildi. Bazı sanayi kollarında en son teknolojileri uygulayan Türkiye, satış sonrası servislerde daha süratli ve ucuz olacağı da düşünülerek bölge Cumhuriyetleri tarafından tercih edilmeye başlanmıştır" (Gökyiğit, 1992, 23). Yani, Türkiye'nin dışa açık girişimcilik ruhu, bölgenin yeniden yapılanmasına şevk vermektedir.

(8) Son olarak, bunca artılarıyla Türkiye, KEİB'in başarısında "anahtar"dır. Türkiye'nin öncülüğünde KEİ projesinin herhangi bir entegrasyon aşamasında başarılı olmaması için hiç bir neden yoktur.

Bu bir kaç maddeyle sıralanmış iyimser-lehte görüşler karşısında karamsar-aleyhte görüşler bulmaktadır. Aleyhtar grubun da, Türkiye'nin KEİB'in geleceğine öncül olamayacağına yönelik bazı gerekçeleri vardır.

3.1.2. Aleyhte görüşler:

Türkiye KEİB'e öncülük yapamaz! Çünkü:

(1) Türkiye yarı-sanayileşmiş ve orta-gelir grubunda (k.b. GSMH 1,530-2,220 \$ arasında) yer alan bir ekonomidir (IBRD, 1992, 218). Sanayileşmesini tamamlayamamış ve nihai zenginliğe ulaşamamış bir ülkenin, diğer ülkeleri bir bölgesel entegrasyonda arkasından sürüklemesi kuşkuludur.

(2) Yabancı krediye zaman zaman ve ivedilikle ihtiyaç duyan Türkiye'nin, yeni Cumhuriyetler'e kredi transferi yapması, siyasal gösterişten başka bir şey değildir.

(3) Türkiye, 1930'lardan beri en büyük ulusal sorunu olan bölgelerarası kalkınma dualizmlerini ortadan kaldırmada yeterli başarıyı gösterememiştir. GAP gibi enerji ve sulama projeleriyle Doğu ile Batı arasındaki ekonomik farklılıkları bir ölçüde giderebilse de, sonuçta iç entegrasyonunu tümüyle kuramaması halinde, Türkiye, KEİB gibi dış entegrasyon projelerinde ağırlığını koyamaz.

(4) Ayrıca Türkiye, Ar-Ge harcamalarının GSMH'deki düşük payları dikkate alınacak olursa, bilimsel ve teknolojik üretimde Batı standartlarından oldukça uzaktır. "1990'da Türkiye 'de üretilen patent sayısı 138 iken, bu rakam örneğin Almanya'da 43,890, Yunanistan'da 403 ve RF'de 115,379'dur. Ülke-içi ve dışında olmak üzere bu ülkelerin toplam patent sayısı; RF'de 123,797, Almanya'da 110,349 ve Yunanistan'da 18,908 iken Türkiye'de sadece 1,228 adettir (EP, 1993, S.10, s.7). Bu

Türkiye'nin AT içinde de, kısmen KEİB içinde de bir patent fakiri olduğunu ifade eder. Patent üretemeyen bir ülke, bilim ve teknolojide geri olduğu kadar sanayileşme hızında da geri kalacağından, böyle bir ülkenin öncülüğü teknik çıkış değil, ancak politik çıkış olabilir.

(5) Türkiye, bir de niteliksiz işgücü zengini fakat yeterli sermayesi olmayan bir ülke. Çok uluslu yatırımlara "yabancı sermaye" olamaması halinde, bu, Türkiye'nin uluslararası mali prestijini sarsacaktır. KEİB gibi, bölgesel organizasyonlarda "lokomotif" olmak ya da öyle anılmak için güçlü ve nitelikli sermayeye, genç olduğu kadar yetişmiş bir işgücüne ve cazip doğal kaynak rezervine sahip olmak gerekir. Bunların sadece bir kısmına yanıt verebilen Türkiye'nin "öncü" olması için uzun bir zamana daha ihtiyaç vardır.

(6) Türkiye doğrudan ya da dolaylı entegrasyon faaliyetlere sadece ve ilk defa KEİB ile başlamış değildir. Avrupa cephesinden AT ve EFTA, Kafkasya ve Orta Asya cephesinden ECO ve Hazar İşbirliği Konseyi, Orta Doğu cephesinden Barış Suyu Projesi ve İslam Kalkınma Konferansı, hep Türkiye'nin neredeyse birincil derecede ilgi alanına girmektedir. Bu yaygın ve dağınık işbirliği tablosu, Türkiye'nin toplam enerjisini ve nihai hedefini bir noktada temarküz etmesine ve orada başarılı olmasına geçerli bir engeldir.

Bu görüşler ışığında, Türkiye'nin KEİB ile ne gibi büyük hedeflere ulaşmak istediği irdelenebilir.

3.2. Türkiye'nin Mega Hedefleri:

Türkiye, KEİB projesi ile geleceğe dönük mega hedeflerini, öncelik sıralamasına tabi tutarak daha iyi tahlil etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin dışardan içe, içerden dışa doğru kalkınmasını ifade eden

mega hedeflerinin her birinin sonuçlanması belirli bir takvime bağlanmasını gerektirmiştir. Örneğin, 2010 yılına kadar AT'a üyeliğinin kabul edilmesi halinde, Türkiye, dışardan ice doğru yansiyacak bir izafi refah artışına ulaşacağını beklemektedir. Bir diğer örnek, GAP... Bu yerel düzeydeki proje, 2005 yılının sonlarında tüm üniteleri ile faaliyete gecip bölgeye dolayısıyla ülkeye yüksek bir üretim ve ticaret hacmini sağlayacağı bir duruma geldiğinde, Türkiye içeriden dışa doğru önemli bir kalkınma hamlesi yapmış olacaktır.

KEİB projesi ise, Türkiye'nin özel beklentilerini tatmin etmeye yöneliktir.KEİB'i Türkiye için "özel" bir konuma getiren sayısız neden vardır.Ayrıca bu "nedenler", sözkonusu mega hedeflerle de örtüşmektedir.

Bir kere KEİB, bölgede (Yunanistan ve Türkiye haric) siyasal ve ekonomik konjonktürün belirsiz olduğu bir sırada şekillendi. KEİB'in kuruluşu bir deklarasyonla dünya kamuoyuna ilân edilirken bile, üye ülkelerin hemen hepsinin çeşitli konularda ve çeşitli zamanlardan beri devam eden ihtilafları vardı. İhtilaflı bir coğrafyada, bu ülkeler arasında ittifakın nasıl sağlanacağı üzerinde teknik bir anlaşmaya varılamamıştı. Tüm bu olumsuzluklara ve yetersizliklere rağmen, üye ülkeler uzun vadeli bir ekonomik işbirliği sayesinde çok yönlü bir kazanç beklentisine girmişlerdir. Bu durum, projenin sahibi Türkiye'nin bölgeye yönelik entegrasyon aşısının tuttuğunu kanıtlamaktadır. Sözkonusu aşımın bölgedeki ihtilafları ittifaklara dönüştürdüğü, yani somut bir işe yaradığı görüldükçe-hissedildikçe, Türkiye, bu aşımın kaynağı olarak, diğer mega hedeflerini gerçekleştirmede daha çabuk ve cesur davranacaktır.

Uluslararası ekonomik işbirliği projelerine, bölgesel entegrasyon faaliyetlerine ve diğer uluslararası örgütlere olan yakınlığı dikkate alınacak olursa, Türkiye'nin kendisi için en mantıklı davranışı sadece tek bir örgüte ya da bölgesel çalışmaya angaje olmamakta bulunduğu anlaşılacaktır. Bunun bir nedeni coğrafi olarak üç kıtayı birbirine bağlayan bir ülke olması ise,

diğer bir nedeni hem Batı uygarlığını yakalamak hem de Doğu-İslâm uygarlığını terketmemek, böylece bir sentez oluşturmaktır.

İşte Türkiye bu anlayışla, bir yanda AT'a -Yunanistan'ın vetosuna rağmen- üye olmak isterken, diğer yanda bu AT politikasıyla çelişmek ve uyeliğine ket vurmak pahasına, Ortadoğu-Kafkasya koridorunda müslümanlık ve Anadolu bağlarını güçlendirici oluşumlara aktif ya da pasif katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin KEİB ile ilgili mega hedefini de bu tablo içinde tahlil etmek gerekir.

KEİB'i destekleyen yan projeler de önemlidir ve halen gündemdir (Cetinoğlu, 1992):

- Yan projelerden birincisi İSEDAK'ın da KEİB gibihayata geçirilmesi.
- İkinci yan proje, EC'nin İslam-Türk dünyasını kapsayacak şekilde ve Orta Asya Ortak Pazarı (ya da "Hazar İşbirliği Konseyi") haline dönüştürülmesi.
- Bir diğeri, "Barış Suyu Projesi"dir.

Bu projelerin temelde ortak noktası, birbirinin devamı olan bir coğrafya parçası üzerinde, ekonomik çıkarların dayattığı bir zeminde aynı din ya da ırktan olmak pahasına komşu ülkeler arasında diplomatik gerginliklerin doğabileceği ve hatta sıcak çatışmaların olabileceği gerçeğini somut bir şekilde ifade etmesidir. Bu projelerin ortaya konulma nedeni ya da ilgili ülkelerin bu projelerin felsefesine dayanarak bir masada toplanmalarının esas amacı ise, birlikte paylaşmaya ve geliştirmeye uygun çıkarları cirkin kavgalar yerine uygar ilişkilerle tatmin etme fırsatını değerlendirebilmektir.

Bir inceleme yazısında da değinildiği gibi; buna göre Türkiye, önce

komşularıyla, sonra da dünya ülkeleriyle olan ilişkilerini düşmanlıklara değil, birbirlerinin gelişmelerine engel teşkil etmeyecek dostluklar zeminine oturtmak zorundadır. Bunun ardından, bu zeminin, ülkelere daha fazla refah sağlayıcı anlaşmalarla takviye edilmesi gerekir. Diğer ülkelerden gelmesi muhtemel tehlikelere hazırlıklı bulunmak zorunluluğu, Türkiye'yi bütün sıkıntılara rağmen ancak bugünkü düzeye getirebilmiştir. Bugüne kadar uygulanan tavizkâr politika, güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmak suretiyle kendiliğinden terkedilmiş olacaktır (a.g.y.).

İnsanoğlunun uygarlaşma ve yüksek refah yolunda harcadığı çabalardan kolaylıkla çıkartılabilecek bir "ders" vardır ki, o da, ülkeler ekonomik ve ticari ilişkilere ağırlık verdikçe ve bu ilişkilere genel milli refah standartlarını arttıracak şekilde ortak fayda sağladıkça, bu ülkeler -komşu olsun olmasın- birbirleriyle iyi geçinmenin gerektiğine daha fazla inanmakta, bir takım anlaşmazlıklar olsa da bunların ikili-çoklu dostluklara gölge düşürmemesi için bağlayıcı anlaşmalar yapmaya eğilim göstermektedirler. Zaten, hareket noktası ekonomik olan bu vb. projelerin temel misyonu da, ekonomik ilişkileri siyasal iradeyle dolayısıyla hukuksal platformda pekiştirilmesinden sonra, milletlere karşılıklı refah ve mutluluğu getirmektir.

Kısacası, Türkiye, adı geçen bu yan projelerin desteğiyle, aynı zamanda dostluğu, barışı ve refahı bölgesel entegrasyon denemelerinde arayıp bulmak istediği mega hedefleriyle KEİB'te birincil derecede rol almaya hazırlanıyor.

Eğer KEİB çeşitli ekonomik alanlarda gerçekleştirilecek ortak projeler olarak düşünülürse, hem KEİB'in kendisi hem de Türkiye'nin rolü daha bir önem kazanacaktır. KEİB'in bir ekonomik entegrasyon modeli olarak başarılı olması için Türkiye'nin gerek tek başına gerekse üye ülkelerle birlikte üstleneceği bazı görevler vardır. Burada Türkiye'nin

payına düşen görevlerden, işlevlerden sözedilmiştir.

3.3. Ortak projelerde Türkiye'nin İşlevleri:

KEİB'in başarılı olabilmesi için, üye ülkelerin birlik öncesinden başlamak üzere sıkı bir ticaret ve ekonomik işbirliği sürecine girmeleri gerekmektedir. Bu nitelikte bir işbirliğine, dış ticaret ve yatırım alanlarında uzmanlaşacak ortak bir Karadeniz bankasını kurmakla başlanabilir. Bu noktada Türkiye, yine ilk adımı atabilir.

3.3.1. Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası:

KEİB'in sosyalist ekonomiden kapitalizme trasformasyon sürecini yaşayan 9 üyesinin ağır sorunlarından birisi de finansman darboğazıdır. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sancularının azaltılması ve finansman problemlerinin çözülmesi için üye ülkeler KEİP'le aldıkları yükümlülük gereği yardımcı olmalıdır. Ancak önerileri kesin ve bağlayıcı bir çerçeveye oturtmak için kurumsal ve hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır.

Karadeniz havzasındaki ülkelerle iş yapmanın koşulunu Türkiye açısından değerlendiren Şükrü Elekdağ, bankacılık düzeyinde kurumsal yapılanmaya giden yolu, nakit sıkıntısı çeken bu ülkelerden mal ve hizmet satın almamızdan geçtiğini belirtirken, bölgedeki ticaretin gelişmesine ivme vermek için ise bu ülkelerle "clearing" sistemleri kurulması ve "barter" organizasyonları yapılmasını önermektedir.

Ticari işbirliğinin önündeki finansman yönelimli problemlerin sağlıklı ve nihai çözümü, güntümüz ticareti hâlâ -kısmen de olsa- para ile yapıldığına göre, tüm bölgeye hitap eden bir "Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası" (KTYB) ya da Karadeniz Uluslararası Ticaret ve Ödemeler Bankası'nın kurulmasıdır.

Faaliyetleri geređi cokuluslu bir eximbank gibi dűstűnűlebilecek KTYB;

- (1) Mal bazındaki műbadelelere clearing house'lik yapacak.
- (2) Yabancı kaynaklardan kűprű finansmanı sađlayacak.
- (3) Fon fazlası bulunan uluslararası piyasalardan sermaye ve uzun vadeli kaynak elde etmeye çalışacak.

Ayrıca, özel bankaların küçük hisselerle başlayacak şekilde KTYB'ye katılmaları özendirilirken, KTYB'nin Dünya Bankası ve Avrupa İmar Ve Kalkınma Bankası ile aynı işleve sahip ya da rakip bir kurum olduđu izleniminin verilmesinden kaçınılmalıdır. Aksi halde, Karadeniz űlkeleri, büyük ortak enfastrűktűr (altyapı) projelerini bu büyük hacimli ve etkin bankalara götürme olanađından yoksun kalabilirler (Elekdađ, 8/1992; Cumhuriyet, 8.11.1991). Buna göre, KTYB'nin esas işlevi, bölge űlkelerini gűmrűk birliđine hazırlayacak şekilde, dıř ticaretin ve yatırımın çözüm organı olan finansman kanallarına "oksijen" pompalamak olmalıdır.

KTYB'nin oluşturulmasıyla ilgili ilk somut adım, üye 11 űlkenin ortak bir yatırım bankasının kurulması için 6-7 Nisan 1993 tarihinde toplandıkları Atina'da atıldı. İki gün süren toplantının Yunan Başkanı Georganas'ın konuyla ilgili açıklamaları şöyle olmuştur:

- Bankanın sermayesi 1 milyar SDR = 1,4 milyar \$ olacak.
- Bu sermaye űyelerin durumuna göre belirlenecek.
- Bu bankanın uluslararası finans piyasalarından sermaye çekebilecek gücte olmalıdır.
- Bankanın merkezi Selanik, İstanbul, Sofya ya da Bűkreř olabilir.

- Bankanın pay dağılımı belli değil.

- Bankacılık çalışmaları Haziran ayında Varna'da devam edecek (Milliyet, 8.4.1993).

Gümrük Birliği yolunda bankacılıkla atılan adımlar serbest bölgelerin kurulması ve bunların yaygınlaştırılmasıyla sürdürülmelidir. Türkiye'den işadamı Uzeyir Garih'ten gelen şu öneri değerlendirilmelidir: "KEİB projesinin pilot kenti olarak Ereğli'yi Hong Kong yapalım!"

3.3.2. Yerli "Hong Kong" pazarları:

Serbest liman, serbest üretim, serbest turist, serbest ticaret bölgesi olmak üzere dört gruba ayrılan serbest bölgelerin hepsine, KEİB'in diğer bir-iki üyesi gibi Türkiye elverişlidir. Serbest bölgelerin gümrük birliğine hazırlanılması açısından büyük bir önemi vardır.

Garih'in "K.Ereğli'sini Hong Kong yapma" önerisi gerçekleştirilebilirse, bu pilot kentte şu olanaklar ortaya çıkacaktır:

- Pasaportsuz-vizesiz giriş-çıkış yapma sağlanacak.
- Mal ve hizmetlerde sıfır gümrük uygulanacak.
- Para herhangi bir kambiyo işlemine tabi tutulmayacak.
- Limanın olanakları genişletildikçe turizm, sigortacılık, bankacılık ve ihracatçılık artacak.

- Kültür düzeyi yüksek bu kent aracılığıyla yılda 1 milyar \$ ihracat yapılacaktır.

- Böylece kentte ve projeye dahil ülkelerin katkılarıyla ekonomik hareketlilik hızlanacak ve bundan herkes yararlanabilecektir (Sabah Ekonomi, 1993, S.293, s.3).

Buna göre, bir de bütün KEİB'in "Hong Kong" ya da "Ereğli" gibi serbest bölge haline getirildiği düşünülürse, bölge ülkelerinde cerayan edecek ekonomik dinamizmin nasıl sınırları aşacağı belki de hiç hesaplanamayacaktır. Her KEİB ülkesinin bünyesinde hemen bir serbest bölge kurması kısa vadede gerçekleşmeyebilir. Türkiye bunun ilk örneğini vererek diğer üyeleri buna alıştırabilir. Sinop'ta, Trabzon'da ya da ülkemizin deniz sahil şeridinde yeralan başka kentlerinde serbest bölgeye ilişkin dar boyutlu ve teknik açıdan ilkel fiili bir görüntü var; bu durumda yapılacak ilk iş, teknik olanaklarla elverişli bir kaç kente resmi olarak serbest bölge statüsü kazandırmak olmalıdır.

Bu arada, serbest bölgelerin bir ülkeye ne kazandırıp ne kaybettireceğini çok iyi hesaplamalı.

Serbest bölgelerin faydaları şunlardır (Carıkcı, 1983, 150):

(1) Serbest bölgeye yabancıların giriş ve çıkışları hiç bir formaliteye tabi olmayacağından buralara depolanan mallar yabancılara teşhir edilecektir. Böylece bu bölgeler yerli ihrac ürünleri için sürekli bir sergi özelliği taşıyacak ve maliyetsiz bir tanıtım olacak.

(2) Serbest bölgede yabancılarla kurulacak ortak fabrikalar ve bu fabrikaların ihtiyacı olduğu ara malı ve hammaddeleri büyük ölçüde Türkiye'den sağlanacağından bu yoldan elde edilecek gelirler de ülke ihracatında ek bir artış sağlayabilir.

(3) Ortak yatırımlarda en son üretim ve pazarlama tekniklerinin kullanılacak olması ve bunların yerli sanayiye yansısıyla üretilen mallarda kalitenin yükselmesine, pazarlama yeteneklerinin artmasına ve maliyetlerin düşmesine yol açabilir.

(4) Ortak yatırımlarla birlikte işsizlik de bir ölçüde azalacak,

istihdama olumlu katkılar sağlanacaktır.

Serbest bölgelerin sakıncaları ise şunlardır (s.152):

(1) Gümrük sınırlarının iyi korunamaması yüzünden kaçakçılık artacaktır.

(2) Gümrük birliklerinden farklı olduklarından serbest bölgeler, ülke sınırları içinde fakat gümrük sınırları dışında kalan ticari ve sınai faaliyetlerin yoğunlaştığı bölgeler olarak, ülke ile serbest bölge arasındaki ticaret ithalat ve ihracat rejimine tabidir. (Gümrük vergilerinin burada da uygulanıyor olması bir takım özel sorunlar doğurabilir.)

(3) Son olarak, burada ihracat artışıyla beraber bir süre için çok mal fiyatları da artar. Zira bu malların fiyatlarının artması üreticileri daha fazla üretime teşvik eder, sonuçta fazla üretim mal bolluğuna, mal bolluğu da fiyatların aşağı çekilmesine yol açar.

Karadeniz ülkeleri, fayda-maliyet analizini yaptıktan sonra, zamanla serbest bölgelerini kurma noktasına geleceklerdir. Ayrıca bu ülkeler, gümrük birliğini programlarına alacak kadar güçlü bir entegrasyon kuşağı üzerinde de bulunuyorlar. Belki KEİB üyesi ülkeler bunu, sosyalist gelenekten gelip kapitalizme dönüş sancılarını çeken üyelerin fazla olması nedeniyle tam farkedemiyorlardır. Ama bu gerçeği farkettiler an kendilerini rekabet testine tabi tutacaklardır. Rekabet edebilirlik güçlü ve yeteneği yüksek olan bir ülkenin entegrasyonda başarılı olma şansı da yüksek olacaktır.

3.3.3. Rekabet enstrümanlarını geliştirme:

Avrupa Yönetim Forumu'na göre, rekabet edebilirliği belirleyen bir çok kriter vardır (Müegge, 1990, 48):

- Ekonominin dinamizmi,
- Endüstride etkinlik,
- Pazar dinamiği,
- Mali piyasaların dinamiği,
- Devlet müdahalelerin derecesi,
- Doğal kaynak zenginliği,
- Dışa dönük ihracat stratejisi,
- Beceri kazanmış insan kaynağı,
- Toplumdaki sosyo-politik görüşbirliği,
- İleriye dönük buluş yapma yeteneği,
- Ekonomik istikrar.

Bunların sayıca arttırılması mümkün. Bu kriterlerin yarısından fazlasına karşı "yeterli olmayan" bir ülkenin entegrasyon faaliyetlerinde "yeterli olan" ülkelerin yanında tasfiye olma riskini önleyemezler. Örneğin gümrük birliği gibi ciddi bir entegrasyon aşaması, üye ülkelerce bütün bu kriterlerin yerine getirilmesini gerektirir.

Türkiye şu konjonktürde henüz bir kaç koşulu yerine getirmeyen bir ülkedir. Örneğin, Türkiye ekonomisinde devlet müdahalesinin derecesi karma sistemine ve bunun içinde zayıfdisiplinsiz bir devletçiliğe daha yakındır. Bu alanda AT normlarını yakalama çabasında olan ülkemizin, kapitalizmin ya liberal ya da sosyal kanadına ağırlık vererek tercihini göstermesi gerekmektedir.

Ayrıca Türkiye doğal kaynaklar yönünden zengin olmasına rağmen, bu kaynakları ileri teknolojiyle verimli bir şekilde fiziksel mamul haline getirmekte geri kaldığı için, rekabet kriterlerinden biri üzerinde tam not alamamaktadır.

Toplam GSMH'si içinde Ar-Ge harcamalarını bir türlü yüksek tutamayan Türkiye'nin İleriye dönük buluş yapmada "doğurgan" olduğunu

söylemek de oldukça güç. Bilimsel ya da teknik icat konusunda neredeyse müzmin bir "kısırlık" içinde olduğu söylenebilecek Türkiye'nin bu rekabet ruhuna aykırı noktadan uzaklaşabildiği ölçüde, önünde duran entegrasyon projelerinin gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

Bu olumsuzluklara karşın, kuşkusuz Türkiye'nin rekabet edebilirliğine işaret eden bazı artıları da bulunmaktadır. Örneğin, 24 Ocak Programı'nın yürürlüğe girdiği zamandan beri, ithal-ikameciliğin iyi yönlerinden özveri göstermek pahasına, dışa açılma stratejileri izlenmiştir. Bu, Türkiye'yi entegrasyon fikrine ve küreselleşme gelişmelerine yakınlaştırmıştır. İthalatın serbest bırakılmasıyla ülke ekonomisi ve pazarında alışılmadık bir dinamizmi yaşatmıştır.

Bilgisayarlaşma ve teknik okullaşma oranı arttıkça, Türkiye'nin istihdam coğrafyasına "kalite" ışımaya başlamış, dolayısıyla işgücü kaynağı "kalifiye" olmak zorunda bırakılmıştır. Rekabet, bir yönüyle ve kesinlikle yıkıcı olsa da, dünyanın her tarafında olduğu gibi Türkiye'de de yeni neslin geleceğine canlılığın, ilerlemenin ve refahı arttırma özlemini ve kısmen de pratiğini egemen kılmıştır.

Beşinci Bölüm

SONUC

Buraya kadar yapılan tahlillerden bazı bulgular elde edilmiş ve bunlardan hareketle KEİB projesinin başarılı olması için bazı öneriler geliştirilmiştir.

1. BULGULAR VE ÖNERİLER:

Elde edilen bulgular, bölüm başlıkları dikkate alınarak sıralanmıştır.

1.1. Bulgular:

KEİB'in anlam ve çerçevesi, doğuşunu hazırlayan nedenler, üye ülkelerin karşılaştırmalı durumu, ekonomik entegrasyona geçiş problemleri, entegrasyon için gerekli kurumsal yapılanma ve ortak politikalarda uzlaşma, projenin başarısında Türkiye'nin konumu ve rolü, şeklinde sistematik bir yöntemle işlenmiş bölüm başlıklarından bir takım önemli bulgular elde edilmiştir.

(1) Araştırma konusu KEİB, AT gibi bir expost tahlili değil, exante bir tahlili gerektirmiştir. KEİB projesi tümtüyle gerçekleşmiş bir proje olmadığından, gelecekteki hedefleriyle sınırlı tutularak ve subjektif bir üslupla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

(2) KEİB, bölgeye "birlikte kalkınma" fikrini aşlayan Türkiye kaynaklı bir projedir. Dünyayla birlikte hareket etmenin, refah, barış ve istikarı ortaklaşa sağlamanın adıdır. "Özel bir entegrasyon biçimi" olması itibarıyla bile KEİB; AT, EFTA vb. entegrasyonlara alternatif olma misyonu yüklenmemiş, aksine, Batı'ya açılmak isteyen ülkeler için bir köprü işlevini hedef almıştır.

(3) KEİB projesinin doğuşunu bir çok neden hazırlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Üye ülkelerin açık ekonomiden ve dış ticaretten bekledikleri büyük ve önemli yararlar; dünyanın dört bir tarafında denemelerine ve başarılı örneklerine de rastlanan entegrasyonlar; 1985'ten itibaren başlayıp 1993'ye kadar devam eden SSCB'deki sosyalist sistemin (komünizmin değil) glasnost ve perestroika reformları yüzünden çözülmesi, iki Almanya'nın birleşmesi, Sovyet Cumhuriyetleri dahil D. Avrupa'daki hızlı değişimin uzantısı olarak pazar ekonomisi ve demokrasiye geçiş, yeni bağımsız Cumhuriyetlerin kurulması ve SSCB'nin nihai olarak çökmesi; AT'ın Tek Devlet hedefine yönelik gürültü koparan Maastricht ve Edinburg Anlaşmaları; Körfez Savaşı'nın ardından Kuzey-Güney vizyonunu bir ölçüde değiştirecek Yeni Dünya Düzeni (YDD)'nin ilân edilmesiyle bloklararası dengelerin yeniden kurulması, ülke olarak ABD'nin, ekonomik sistem olarak da kapitalizmin zaferler kazanması, artan çevre sorunlarına paralel olarak çevre bilincinin geniş taban bulması, YDD felsefesine rağmen Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'da sıcak çatışmaların değişik boyutlarda sürmesi... Bütün bu olaylar ve gelişmeler, Karadeniz'e sınırdaş ülkeleri, bölgede doğan istikrar boşluğunu doldurmak, 19 milyon km²'lik büyük coğrafi alan üzerinde ekonomik ve kültürel sınırları kaldırarak dostluk ve işbirliğini geliştirmek, ve nihayet 330 milyondan fazla büyük bir tüketici pazarını kurmak için biraraya getirmiştir.

(4) Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldavya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan... 25 Haziran 1992 tarihli KEİB'in kuruluş deklarasyonuna imza atan bu üye ülkelerin herbirinin, birbirlerine karşı üstün ve zayıf yönleri olduğu varsayımından hareketle, hiç bir ülkenin olarşik eğilimini sürdürmesinin anlamsız ve çağdışı olduğu, geçen bunca zamandan sonra ortaya çıkmıştır. Yapılan somut istatikselsel karşılaştırmalarda ise, bazı doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetlerde üye ülkelerin hepsinin aynı göstergelere olumlu yanıt vermediği görülmüştür. Ülkelerin doğal kaynaklarının ve ekonomik faaliyetlerinin verimliliğini daha da artırmak için, KEİB'in nispeten ileri

düzeyde olan ülkelerinden yardım ve işbirliği talebinden bulunması doğal olacaktır.

(5) KEİB'in serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği gibi bir entegrasyon aşamasına geleceği düşüncesiyle, bu aşamalardan birine geçişini engeleyen ekonomik problemler tahlil edildiğinde görüldü ki, genel olarak KEİB ülkeleri Üçüncü Dünya'nın tipik gelir ve sermaye birikimi düşüklüğü, niteliksiz işgücü, teknoloji açığı, ödemeler açığı gibi ciddi ekonomik problemlerine sahiptir. Dikkat çeken bir problem de, neredeyse hepsinin milliyetçi ve emperyalist bir geleneğin ulusları olmasıdır. Ortak bir çatı altında ve barışçıl amaçlarla yaşayabilmek için bu geleneği terketmek gerektiği sonucu, dünyanın gelip geçmiş entegrasyon pratiklerinden çıkarılabilir. Ayrıca, RF gibi büyük ve önemli bir ülkede, bağımsız Türki Cumhuriyetlerde ve öteki D.Avrupa ülkelerindeki belirsiz ekonomik konjonktürün ve siyasal dengesizliğin sürüyor olması, işbirliğinin üretken ve hızlı bir entegrasyonuna dönüşümünü ciddi olarak engellemektedir.

(6) Bütün bu problemleri ortadan kaldırmak ya da asgariye indirmek, dolayısıyla bir entegrasyona modeline geçmek için, üye ülkelerin ciddi bir şekilde ortak yönetim organlarını (parlamento, komisyon, Sayıştay, Adalet Divanı vb) ile ekonomik ve sosyal politikalarını (para-kredi, dış ticaret, tarım, sanayi, enerji, sosyal güvenlik, ulaştırma-haberleşme vb.) oluşturmaları gerekmektedir. Zamanla ürünlerini verecek böyle bir kurumsal yapılanma ve politikalar harmonizasyonu, demokratik sistemini otturtmuş ve pazar ekonomisi tercihinde ısrarlı çabalar göstermiş Türkiye ve Yunanistan gibi üyelerin yapacakları özendirici girişimleriyle bölgeye refah ve barış getireceği inancı kamuoyunda egemendir.

(7) Türkiye, KEİB projesinin "lokomotifi" olarak büyük bir sorumluluğa ve işleve sahiptir. Bölgede ek sorunlara yol acmamak ve yükünü de hafifletmek için bu sorumluluğu ve işlevi nispeten zengin

ülkelerle paylaşması, ortaklık sözleşmesine daha uygun düşmektedir. Sadece orta gelişmiş ve Plânlı dönemden bu yana sanayileşmesini tamamlamak yolunda önemli çabalar gösteren bir ülke olarak Türkiye'nin, elbette KEİB'in örneğin bir serbest ticaret bölgesi haline gelmesi ya da daha da başarılı olması için fazladan yapacağı bazı şeyle olabilir. Bu, Türkiye'yi bölgede güven ve istikrar unsuru olma niteliğini pekiştirecektir.

(8) Türkiye'nin bölgede öncülüğü, lehte ve aleyhte görüşler ışığında tartışılarak, ülkemizim "model" olma sorunu bulunmadığı, bunu yerine, mega hedeflerine ulaşma sorunu bulunduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye, KEİB'le ve KEİB'ten ne istediğini çok iyi bilmek zorundadır. Eğer bu projenin, kendisini, oluşmakta olan Avrupa Ekonomik Alanı'na taşıyacak bir proje olmasını ya da AT'tan beklentilerini burada tatmin edecek bir proje olmasını istiyorsa, hedeflerini makro plânda saptamalı ve ona göre işlevsel rolünü sürdürmelidir. 2000'li yılların konjonktürünün ne getireceği bilinmez, ama şu anda elinin altında bulunan projeye Türkiye bir çok olumlu bölgesel faaliyette bulunma fırsatını elde etmiştir. KEİB'in, standartlara uygun bir entegrasyon modeli olması için diğer üyeleri ikna edebilir ve böyle bir oluşumda başarı elde edebilirse, Türkiye doğal olarak AT'ın Fransa'sı olacaktır.

(9) Şu konjonktürde ve şu haliyle KEİB, olgunlaşmamış bir entegrasyon versiyonudur. Buna rağmen, KEİB'in dayandığı bir teorik altyapı vardır. Üye ülkelerin ekonomik sistemlerine ve bölgesel hedeflerine bakılacak olursa, uzun vadede KEİB'in teorik içeriği genel serbest ticaret tezleriyle örtüşecektir.

Yapılan sistematik tahlillerden bu bulgulara varılmıştır. Aşağıdaki öneriler ise, bu bulgular ışığında sunulmuştur.

1.2. Öneriler:

Hentüz olgunluk devresine girmeyip bölge ülkelerine yarar sağlayacak noktaya gelmediğine bakılacak olursa,KEİB projesinin olgunlaşması ve başarılı olması için ciddi önerilerin ortaya konulması gerektiği görüşü haklı bulunacaktır. Burada sunulmuş önerilerin bir kısmı kişisel; bir kısmı da daha önce başka ilgili uzmanlara atfedilmiş önerilerdir. Şüphesiz ki, doğruluğu ve gerekliliği kesinlikle tartışılabilir bu önerilerin gerçekleşmesi için herşeyden önce siyasal iradeye ve bunun uzantısı olarak hukuksal yaptırımlara bağlıdır. Bu nedenle, buradaki önerilerin her biri birer reçete değil, "umut" ya da "temenni" biçiminde algılanmalıdır.

(1) KEİB ülkeleri, yararlı ve doğru bir güç ve işbirliği gibi ciddi bir gereksinimin dayatmasıyla bir araya geldiklerine göre, bu ülkelerin bu gereksinimi tatmin etmelerini sağlayacak kurumsal yapılanmalarını ve politikalar harmonizasyonunu tedricen ama mutlaka tamamlamaları gerekir. Böylece, üye ülkeler pazar paylarını ve rekabet güçlerini artıracabileceklerdir.

(2) İster serbest mübadeleler bölgesi, ister gümrük birliği olarak düşünülün, ama bir bölgesel entegrasyon modeli olarak KEİB, kendisi dışında kalan ülkelere ya da öteki entegrasyonlara zarar verebilecek uygulamalardan kaçınmalıdır. Uluslararası çıkarları zedeleyecek gelişmeleri önleyecek mekanizmalar geliştirilmelidir.

(3) Dış entegrasyona yönelik olarak üye ülkelerin, KEİB'i fırsat bilip iç entegrasyonlarını kurmak zorundadırlar. İç entegrasyonun yolu, ülke sınırları içerisinde kalan bölgeler arasında her türlü ekonomik ve siyasal dualizmleri ortadan kaldırmaktan, sonuçta şehirleşme ve sanayileşmeyi tatmin edici düzeye getirmekten geçer. Örneğin Türkiye, GAP aracılığıyla Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki bölgesel kalkınmayla ilgili sivrilemiş

farklılıkları (tümünden yoketmese de, hiç değilse) azaltma çalışmalarını bir program dahilinde sürdürmektedir. Diğer ülkeler de benzer faaliyetlerde bulunabilirler. Böylece, üye ülkeler kendi iç entegrasyonlarında belirli noktalara geldikleri ölçüde, KEİB'le anlamını bulan dış entegrasyonlarında o ölçüde kendilerini hazırlıklı hissedeceklerdir. Zira, iç entegrasyonu dış entegrasyon için sorun olmaktan çıkartmak gerekir.

(4) Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu toprakları üzerine dağılmış üye ülkelerin hemen hepsi; coğrafyadan, tarihsel emperyalist ya da milliyetçi geleneklerden ve ekonomik çıkar güdülerinden kaynaklanan nedenler yüzünden çeşitli zamanlarda ve boyutlarda seyir eden ihtilaflı bir karektere sahiptir. Bu durumda KEİB projesini acilen, iyiniyetlerle ve bölgenin kaygan zemini dikkate alınarak, sözkonusu bu ihtilafları ittifaklara dönüştürecek, savaş nedenlerini yokedecek ve barışçıl koşulları yaratıp koruyacak uluslararası mekanizmaların kurulması yaşamsal bir önem taşımaktadır. Saldırmazlık anlaşmaları yapılmalıdır ve gerekirse KEİB'le özgü bir askeri entegrasyon (savunma paktı) kurulmalıdır. Zira KEİB'in koşullarını yaratabilen bu ülkeler; Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren Ege ve Kıbrıs sorunlarını da çözümlenecek, Azeri-Ermeni çatışmalarını da önleyecek, RF-Ukrayna anlaşmazlıklarını da başlamadan ortadan kaldıracak koşulları elbette yaratabilir. Unutulmamalıdır ki, bölgenin sorunlarını en iyi bilen yine o bölgenin ülkeleridir, çözümlerini de bu ülkelerden başkası bulup uygulayamaz.

(5) Türk-BDT İş Konseyleri Başkanı Nihat Gökyiğit de, KEİB projesinin realist ve başarı şansının yüksek olduğunu şu düşüncelerle belirtmektedir: Bölgedeki yaşam şartlarına, üye ülke insanları karşılıklı kolayca uyum göstermekte ve sınırı geçtikleri halde etnik ve kültürel yakınlıkları dolayısıyla kendi evlerinde hissetmektedirler. Üye ülkelerin her biri tüketime hasret, büyük nüfus ve adeta patlamaya hazır pazarlara sahiptir. 330 milyon nüfuslu bu pazarın tam ortasında Karadeniz, bu denize akan ulaşım elverişli nehirler ve sahillerinde limanlar, havaalanları ile

dünyada eşine rastlanmayan ulaşım kolaylığı arzıtmektedir. Ekonomileri tamamlayıcı niteliktedir ve 3.ülkelerden ithal ettikleri bir çok malları birbirlerine kaydırma olanakları vardır. Bölge insanların mal ve hizmette aradığı, en lüks kaliteden çok, uygun kalite ve fiyat olduğuna göre bunları öncelikle sınır ya da kıyı komşularından sağlamamaları için hiç bir neden yoktur. Bölgedeki enerji kaynakları ile büyük güc santralleri, petro-kimya, kimya ve metalurji tesisleri kurmak mümkündür. Limanlar ve hava meydanlarının modernizasyonu, serbest bölgelerin kurulması, konut ve otoyol inşası ve haberleşmenin ıslahı gibi çok önemli altyapı kurma potansiyeli vardır. Sonuç olarak işbirliği alanlarını belirleyip bunların hayata geçirilmesini sağlamak için ikili anlaşmalar denetlenmeli, ekonomik envanterler çıkarılmalı ve bilgi toplama bankaları kurulmalıdır. Örneğin Türkiye'de DİE istatistikleri ve nitel bilgileri sağlıklı bir şekilde toplar ve sınıflandırabilir, DEİK de proje bazında uygulamalı hizmet verebilir (Gökyiğit, 1992).

(6) İnsan dahil, üretim faktörlerinin doğru ve serbest dolaşımı sağlanarak, fakat entegrasyonu bir sömürü ya da sömürge zihniyetinin modern bir aracı haline getirmeden, birbirine kalkındırmak ve "birbirini yaşatmak" düşüncesi eyleme dökülmelidir.

(7) Entegrasyonu geliştirecek faaliyetleri finanse edebilmek için ortak bankalar, çeşitli alanlarda borsa ve fuarlar kurulmalıdır. Dünyanın ilgisini çekecek bu kuruluşlara ek olarak, bölge ülkelerinin daha fazla ve doğru bir şekilde tanınmasını sağlayacak Karadeniz Dil, Tarih Ve Coğrafya Enstitüsü, KEİB Çevre ve Turizm Klüpleri Konfederasyonu hayata geçirilmelidir.

(8) Bölge ülkeleri demokratik, uygar ve makul taleplerle birbirlerinin karşularına çıkarlarsa birbirlerini daha iyi anlayacaklardır. Devletler arasında cereyan edecek bu karşılıklı anlayış ve hoşgörü, ticari ve ekonomik işbirliğine yansıdığı ölçüde, ortak refah-ortak barış-ortak

istikrar arayışı o ölçüde olumlu sonuç verir. Bundan bölge ülkeleri kazanacaktır. Beşeri ve doğal kaynakları birlikte, birarada, herhangi yapay bir ayırım yapmadan üretecek, tüketecek ve bölüşecek bölge insanları, savaşmayı akıllarından bile geçiremeyeceklerdir. Şavaşarak birbirlerini, nesillerini ve kaynaklarını tüketmek yerine, barış ve istikrar içinde ekonomik refah üretip paylaşmak, bölge ülkeleri için olduğu kadar bütün dünya için önemli ve gereklidir. KEİB, bütün bu beklentileri boş çıkarmadığı sürece, desteklenecek, geliştirilecek ve dünya dengelerini olumlu yönden etkileyecektir. Aksi halde, entegrasyonlar tarihinde silinmeye mahkum olur. Gerçekçilikten uzaklaşmadan serinkanlı bir şekilde, bencilliği kabul etmeyecek kadar güzel Karadeniz Havzası kaynaklarının bölge insanların refah ve mutluluk havzasına dönüşmesi için yöneteni ve yönetileni ile çok çalışmalı.

Bu tez çalışmasında, KEİB projesinin ne olduğu ve nasıl olabileceği ancak bir parça irdelenebildi. Projenin başarılı olup olamayacağını üye ülkelerin niyetleri, dünya konjonktürü ve zaman belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Haluk, (1992), "KEİP'in Bir Gümrük Birliği Olarak Değerlendirilmesi", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara: HUIİBF Yayını, C.10.
- AKMAN Naim, (1977), Uluslararası İktisadi Teşekkülleri, Erzurum: İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü Ders Notları.
- BALCI Ergun, (1983), "Almanya'nın Birleşmesi Sorunu", Cumhuriyet Gazetesi, 11 Temmuz.
- BALCI Ergun, (1991), "Sovyetler'in Çıkması", Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak.
- BALKIR Canan ve DEMİRCİ Muzaffer, (1989), Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu, 2.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BAŞKAYA Fikret, (1991). Az gelişmişliğin Sürekliliği, İstanbul İmge Yayınları.
- BORA Tanıl, (1993), "Çekoslovakya İkiye Bölünürken: Çekoslovakyalılaşamadılar", E.P. Dergisi, S.7, 10-17 Ocak.
- CERAHOĞLU Nilgün, (1993), "Dünyanın En Büyük Pazarı", Sabah Gazetesi, 3 Ocak.
- Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1990.
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Kasım 1991.

CARIKCI Emin, (1983), Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara: Turhan Kitabevi.

CETİNOĞLU Oğuz, (1992), "Dünden Bugüne KEİB", Zaman Gazetesi, 27-30 Haziran.

DEİK, (1992), Azerbaijan Bulletin, İstanbul: May.

DEİK, (1992), Developments in the Turkish Economy, İstanbul: September.

DEİK, (1992), Turkey-An International Comparison.

DEİK, (1992), Türk-Rus Ekonomik İlişkileri, İstanbul: Eylül.

DPT, (1993), VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 (1993 Yılı Program Destek Çalışmaları), Ankara.

EIU, (1991), Economic Structure - Greece, No:4.

EIU, (1992), Country Profile - Albania, No:3.

EIU, (1992), Country Profile - Bulgaria, No:3.

EIU, (1992), Country Profile - Romania, No:3.

ELEKDAĞ Şukru, (1992), "KEİB'in Başarı Şansı Yüksek", Barometre, 17 Ağustos.

ELEKDAĞ Şukru, (1992), "Uniting Round The Black Sea", Skylife, August.

- EP Dergisi, (1993), "Michel Chossudovsky'in bir makalesinden özetle çeviri", S.9, 24-31 Ocak, s.44-7.
- EP Dergisi, (1993), "Göstergeler: Patent Rakamlarının Dili Olsa", S.10, 31 Ocak-7 Şubat.
- ERDOĞAN Engin, (1988), 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Getirdiği Yapısal Değişim, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No:277.
- Gelişim-Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi,(1993), C.1.
- Gelişim-Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, (1993), C.2.
- GORBAÇOV Mihail, (1987). Yenilenme ve Kadro Politikası, (Çeviren: Yayınevi), İstanbul: Bilim ve Sanat Kitapları.
- GOKYİĞİT Nihat, (1992), "KEİB Projesinde Başarı Şansı", TKSD Bülteni, Ekim-Aralık.
- GULTEKİN M.Bedri, (1990), "Dünyada Balkanlaşma ve Sovyetler Birliği'nde Milliyetçi Hareketler", Teori Dergisi, Mart Sayısı.
- HDTM Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, (1992), Arnavutluk-Temel Ekonomik Göstergeler, Eylül.
- HDTM Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, (1992), Bulgaristan-Temel Ekonomik Göstergeler, Eylül.
- IBRD, (1992), World Development Report, May.

IMF, (1992), Economic Review – Armania, April. IMF, (1992), Economic Review – Georgia, May.

IMF, (1992), Economic Review – Moldova, May.

IMF, (1992), Economic Review – Russian Federation, April.

IMF, (1992), Economic Review – Ukraine, April.

İDEMEN Siren, (1993), "Ortak Pazar'a Girerken ECU'nün İki Yüzü", EP Dergisi, S.13, 21-28 Şubat.

İGEME, (1992), Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri, 2.Baskı, Ankara: İGEME Yayını, Temmuz.

İKV Dergisi, (1992), S:109-110, Kasım-Aralık.

KARLUK Rıdvan, (1990-a), Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Birleşmeler, İstanbul: Bilim-Teknik Yayınevi.

KARLUK Rıdvan, (1990-b), Avrupa Toplulukları ve Türkiye, İstanbul: Bilim-Teknik Yayınevi.

KAZGAN Gülten, (1988), Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar.

KEPENEK Yakup, (1987), Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, 3.Baskı, Ankara: Teori Yayınları.

KILICBAY Ahmet, (1991), Türk Ekonomisi – Modeller, Politikalar, Stratejiler, 3.Baskı, Ankara: T. İş Bankası Kültür Yayınları.

KUYUCAKLI Nazif, (1992), "Rus Silah Sanayii ve Silah Dışsatımı", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Eylül.

KUÇUK Yalcın, (1985), Plânlama Kalkınma ve Türkiye, 4.Baskı, İstanbul: Tekin Yayınevi.

KUÇUK Yalcın, (1991), Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Milliyet, 11 Aralık 1992.

Milliyet, 8 Nisan 1993.

Milliyet Yatırım Eki, 30 Ekim 1992.

MORGİL Orhan, KARACA Ali ve EROL İbrahim, (1992), Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Tam Uyeliğinde Karşılaştırmalı Yapısal Sorunlar, Malatya.

MUEGGE Herman, (1990), "Rekabet Edebilirliği Belirleyen Kriterler", Piyasa Ekonomisinde Endüstriyel Kalkınma Stratejileri Konulu ve 16.11.1989 Tarihli Panel,

İstanbul: TUSİAD Yayını, No: T/90-4.133.

OECD, (1992), Economic Surveys - Greece 1991/92.

OLUÇ Saruhan, (1992), "Avrupa Treni Nereye Gidiyor?", EP Dergisi, S.4, 20-26 Aralık.

ONGEOĞLU Mehmet, (1993), "ECO'nun Sınırları Genişledi: Orta Asya'da Yeni Kapı ECO", EP Dergisi, S.6, 3-10 Ocak.

PAKDEMİRLİ Ekrem, (1991), Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görüntümü, 2.Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları.

PERİNCEK Doğu, (1990), Stalin'den Gorbacov'a, 2.Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

PERİNCEK Doğu, (1991), "Sovyetler Birliği'nde Yeni Hesaplaşma", Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos.

ROMANIA ECONOMIC NEWSLETTER, (1992), Special Insert, Vol:2, No:1, April-June.

ROMANIA ECONOMIC NEWSLETTER, (1992), Special Insert, Vol:2, No:2, July-September.

Sabah Gazetesi, 12 Aralık 1992.

Sabah Ekonomi, (1993), S.293, 9 Şubat.

SANER Deniz Can, (1993), Zenginler Yoksullar Ve Robotlar - Dünya Sistemi Bağımlılık ve Türkiye, İstanbul: Bireşim Yayınları.

SAVAŞ Vural (1986), Kalkınma Ekonomisi, İstanbul.

SEYİDOĞLU Halil, (1991), Uluslararası İktisat, Teori Politika Uygulama, 8.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.

TANİLLİ Server, (1992), Uygarlık Tarihi, 7.Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

TEKELİ İlhan, (1990), Gencay Şeylan'a Verdiği Röportaj, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Haziran.

The Bulgarian Economic Review, (1992), Vol:1, No:11, Sofia: May-June.

THE BULGARIAN NEW AGENCY, (1992), Bulgarian Economic Outlook,
No:5, 3 February.

TOFFLER Alvin, (1992), Yeni Güçler Yeni Şoklar, (Çeviren: Belkıs
Çorakçı), İstanbul: Altın Kitaplar.

TUSİAD, (1992), 1992'ye Girerken Türkiye Ekonomisi.

ULUENGİN Hadi, (1989), "92 Avrupa'sı Nasıl Olacak?", Cumhuriyet
Gazetesi, 11 Şubat.

YILMAZ Tomris, (1985), Teoride ve Uygulamada Ekonomik
Entegrasyon, İstanbul.

ZAPTCIOĞLU Dilek, (1990), "Almanlar Tarihi Günü Yaşıyor",
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz.

38- ZARGAROV Abdulgafur, (1992), "The Azerbaijan Republic From
Totalitarianism to Democracy", Middle East Business and
Banking, June.